

Arttu Mutanen

DIALOGISUUDEN RAKENTUMINEN JARI SARASVUON MONOLOGIOHJELMASSA

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Mutanen, Arttu: "Dialogisuuden rakentuminen Jari Sarasvuon monologiohjelmassa"

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Helmikuu 2020

Pro gradu -tutkielmassani tarkastellaan laadullisen tutkimuksen keinoin Jari Sarasvuon monologiohjelman dialogisuuden rakentumista. Tutkimuksen tavoite on kuvata monologiaineiston avulla, millä tavoilla monologimuotoinen ilmaisu voi olla dialogista, ja miten dialogin rakentumisen tavat vaikuttavat vuorovaikutuksessa tuotettaviin merkityksiin. Analyysin kannalta olennaisia näkökulmia ovat esimerkiksi puhujan sanavalinnat sekä kuulijan ja monologissa kuultavien äänten positiot. Monologin dialogisuutta lähestytään seuraavien tutkimuskysymysten kautta: 1. Millaisia dialogisuuden rakentamisen muotoja ja keinoja Jari Sarasvuon monologiohjelmassa on? 2. Millaista vuorovaikutusta erilaiset dialogisuuden muodot ja keinot tuottavat Jari Sarasvuon radio-monologeissa?

Näkökulma kieleen perustuu tässä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa sosiaaliseen konstruktionismiin. Tutkielman kannalta keskeinen havainto on, että kielenkäytön muotoina monologi ja dialogi eivät ole pelkästään toistensa vastakohtia, vaan myös monologiksi määriteltävä teksti voi olla dialoginen. Monologin dialogisen luonteen tarkastelussa käytetään Edda Weigandin kuvaamaa funktionaalista dialogin määritelmää, jonka mukaan dialogia ei tule määritellä puhtaasti kielellisten muotojen ja puheen järjestymisen perusteella, vaan sitä määrittävät ensisijaisesti vuorovaikutuksessa syntyvät merkitykset. Weigandin mukaan dialogia ei tule kuvailla ulkoisten sääntöjen avulla muodostettujen kategorioiden kautta, vaan dialogi syntyy vuorovaikutuksessa itsessään.

Sarasvuon monologiohjelma on Yle Puheen ohjelma, joka on kuunneltavissa podcast-muodossa Spotify ja Yle Areena -palveluissa. Aineisto koostuu kolmesta Jari Sarasvuon monologiohjelman jaksosta, joiden yhteiskesto on 239 minuuttia. Aineiston käsittely aloitettiin litteroimalla aineisto ensin karkeasti. Tämän jälkeen aineistosta koodattiin aineistolähtöisesti havaitut dialogisuuden muodot ATLAS.ti-ohjelman avulla. Aineistosta tunnistettiin dialogisuuden muodoiksi tarinankerronta, lähdemateriaalien käyttö, puhuttelut ja ryhmien kielellinen tuottaminen. Näistä kahta ensimmäistä kutsutaan tässä tutkimuksessa moniäänisyydeksi. Yleisökeskeistä dialogisuutta edustavat puolestaan puhuttelut ja ryhmien kielellinen tuottaminen.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että monologi voi olla luonteeltaan dialoginen, vaikka puhevalta on monologin varsinaisella puhujalla. Sarasvuon monologiohjelmassa dialogia tuotetaan usealla eri tavalla. Ohjelmassa on tarinankerrontajaksoja, joissa ääneen pääsevät puheen ja kielen kautta kuvattujen tekojen kautta tarinoiden toimijat. Lisäksi ohjelmassa lainataan runsaasti erilaisia lähdemateriaaleja, joiden tuottajien ääniä esitetään hyvin vaihtelevilla tavoilla. Kuulijan kanssa käytävää dialogia vahvistetaan erilaisilla puhutteluilla, kuten kysymyksillä ja puhuttelulla. Dialogin rakentumiseen vaikuttaa myös erilaisten kuulijaryhmien ja muiden ryhmien kielellinen tuottaminen, jonka avulla puhuja pystyy positioimaan dialogin osallistujia. Tässä aineistossa dialogin tuottamisen keinoilla on myös selvä vaikutus tekstikokonaisuuden merkitysten rakentumisessa.

Avainsanat: dialogi, moniäänisyys, monologi, referointi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Teoriatausta	8
2.1 Monologi ja dialogi käsitteinä.....	8
2.1.1 Monologi.....	8
2.1.2 Dialogi.....	10
2.2 Diskurssianalyysi ja tekstit dialogitutkimuksessa.....	18
2.2.1 Diskurssianalyysi	18
2.2.2 Teksti diskurssianalyysissa	20
2.3 Monologi dialogisena teoksena	26
2.3.1 Draamallinen monologi	26
2.3.2 Radiomonologi ja runous dialogin tuottajina	27
2.4 Dialogin osallistujat	29
2.4.1 Äänet, ryhmät ja positiot	29
2.4.2 Kuulijan ja puhujan positiot	35
2.4.3 Kielellisen osallistumisen osoittaminen puheessa	37
2.5 Retoriikka ja tehokas vuorovaikutus	40
2.5.1 Retoriikka.....	40
2.5.2 Tehokas vuorovaikutus.....	43
3 Aineisto ja tutkimuskysymykset	47
3.1 Aineisto.....	47
3.2 Tutkimuskysymykset	48
4 Metodit ja tutkimusetiikka.....	49
4.1 Metodit.....	49
4.2 Tutkimusetiikka.....	51
5 Analyysi	53
5.1 Moniäänisyys	53
5.1.1 Tarinankerronta	54
5.1.2 Lähdemateriaalien referointi	63
5.2 Yleisökeskeinen dialogisuus	72

5.2.1 Puhuttelut.....	73
5.2.2 Ryhmien kielellinen rakentuminen	85
5.3 Raja-alueen ilmiöitä	92
5.4 Yhteenveto	93
6 Pohdinta	100
Lähteet	104
Aineistolähteet	108

1 Johdanto

”Puhe on ajatuksen äiti, ei palvelijatar.” Näin toteaa Jari Sarasvuo Yle Puheella 16.5.2016 pitämänsä monologin alussa. Tämä lausahdus avaa monologijakson on nimeltään ”Valta kuuluu sille, joka saa pitää puhetta”. Sekä jakson aloitus että nimi pitävät sisällään saman, yhteiskunnallisesti tärkeän ja kieli-tieteellisesti kiinnostavan, viestin: Puheella on ajatteluun kohdistuvaa valtaa. Jakson avaussanojen kuu-leminen saattaa herättää useassa kuulijassa vastustavan reaktion, jonka taustalla on helppo nähdä myös logiikkaa. Puhettahan tuotetaan nimenomaan ajatusten pohjalta. Eivätkö ajatukset ole tällöin ensisijaisia suhteessa puheeseen? Ajatukset ovat kuitenkin kieltä, ja niitä voi tarkastella ikään kuin jäsentele-mättömänä ja lausumattomana puheena. Tästä Sarasvuon lausumassa on tuskin kuitenkaan ensisijaises-ti kyse. Sen sijaan kyseisen monologijakson tarjoaman kontekstin avulla voidaan tulkita olennaisen ajatuksen olevan se, että puhe ja sen sisältämä viesti kohtaavat vuorovaikutuksessa kuulijan ajatukset. Tässä kohtaamisessa muodostuu uusia ajatuksia.

Puhetta aktiivisesti tai passiivisesti kuunteleva yksilö siis altistuu puhujan välittämille ajatuksille, mikä johtaa väistämättä siihen, että kuulijan on muodostettava jonkinlainen suhde kuulemaansa. Ajatus puheesta ajatusten äitinä vaikuttaa myös hyvin perustellulta, kun otetaan huomioon kielellisen ajattelun syntymekanismi. Ympäristössä esiintyvä puhe ruokkii ajattelua. Tämä on selvää, kun otetaan huomioon, että kielellinen ajattelu ylipäättään kumpuaa nuorella iällä elinympäristössä tapahtuvasta kielenoppimisesta. Puheen ja ajattelun välisen suhteen syvällinen ymmärtäminen vaatii kuitenkin suhdetta määrittävien tekijöiden tarkempaa pohtimista.

Edellä mainitun puheen ja ajatusten välisen suhteen muodostamiseen vaikuttavat eittämättä erilaiset tavat, joilla puhe ja sen sisältö esitetään ja vastaanotetaan. Tiedostava ja taitava puhuja osaa muotoilla sanansa siten, että ne tukevat puheelle asetettuja kommunikatiivisia tavoitteita. Kuulijat eivät ole kuitenkaan vain passiivisia puheen vastaanottajia, joissa puhuja saa automaattisesti aikaan haluamansa vaikutuksen. Sen sijaan kuulija voi käyttää tietoisesti tai tiedostamattaan erilaisia kuuntelemisen strategioita, joiden avulla hän pystyy tunnistamaan puhetilanteeseen vaikuttavia intressejä ja arvioimaan kriittisesti kuulemaansa.

Sarasvuo ei ole suinkaan ensimmäinen, joka toteaa puheen olevan vallan väline. Puheen vallan välineeksi ovat tienneet esimerkiksi poliitikot kautta aikojen, mikä näkyy poliittisten puheiden määrässä ja

suosiossa. Poliittiset puheet eivät ole menettäneet merkitystä edes tilanteessa, jossa kirjoitetun kielen yhteiskunnallinen merkitys on lukutaidon voimakkaan yleistymisen ja kirjoitetun kielen helpottuneen jakamisen myötä kasvanut. Myös opettajat, konsultit ja monien muiden ammattiryhmien edustajat tie-
naavat elantonsa vähintään osittain puhetyöllä, siis puhumalla.

Puheen vaikuttavuuden kannalta merkittäviä seikkoja on useita. Puheella vaikuttaminen edellyttää ensinnäkin, että puhetta kuunnellaan. Erityistä valtaa puheella saavutetaankin, kun kuulijoita on runsaasti, ja vastaavasti seinille puhuminen ei tuo puhujalle valtaa. Suuren kuulijamäärän voi saavuttaa erityisesti teknologian avulla useita väyliä pitkin. Suuren yleisön voi myös saavuttaa teknologian ansiosta lähes kuka tahansa. Teknologian mahdollistamista puheen mediuimeista tehokkaimpia lienevät nykyisin esimerkiksi suurten mediatalojen mediatuotteet sekä sosiaalisen median kanavat. Näille puheen välittämisen mediuimeille, etenkin mediataloille, on myös tyypillistä, että harvat puhujat keräävät suuret yleisöt. Sosiaalisessa mediassa puhe jakautuu kenties tasaisemmin, mutta esimerkiksi podcastien ja videopalveluiden maailmassa jako puhujiin ja kuuntelijoihin on kommenttiosioista ja muista palautteenantovälineistä huolimatta hyvin selkeä.

Erittäin suuri merkitys on tietenkin myös puhujalla itsellään. Luotettavana, suosittuna ja taitavana pidetyn puhujan sanat ovat monelle tavallista merkityksellisempiä. Tällaista puhujaa halutaan kuunnella, ja hänen sanomaansa lähtökohtaisesti uskotaan. Retoriikan taitaja puolestaan hallitsee kielellisiä keinoja, joilla saa kuulijat puolelleen. Kolmas yksittäisen puhujan valtaa puhetilanteessa vahvistava elementti on muiden puhujien tai äänien puuttuminen. Kuten tämän tutkimusraportin myöhemmässä vaiheessa huomataan, muiden äänien absoluuttinen puuttuminen ei ole todellisuudessa mahdollista. Yksinpuhe-
lussa puhuja voi kuitenkin hallita puheessaan kuuluvia ääniä. Tästä syystä yhden puhujan pitämässä puheessa on mahdollista välttää ristiriitoja, eikä puhetilanteessa ole sellaista ääntä, joka ei kulkisi puhujan kautta ja ei olisi siten puhujan hallittavissa.

Arvioitaessa puhumisen ja kuuntelemisen merkitystä valta-asetelmien näkökulmasta ei ole aiheellista suhtautua puhumiseen yksipuolisesti ja unohtaa, että puhumalla voi tehdä varsin monenlaisia kielellisiä tekoja. Kaikella puheella ei tietenkään pyritä ensisijaisesti vaikuttamaan kuulijoihin, varsinkaan heidän etujensa vastaisesti. Puhevalta ei tarkoita siis automaattisesti puheen kautta manifestoituvaa kielellistä hirmuvaltaa. Lienee kuitenkin fakta, että runsaasti puhetta pitävä saa keskimääräistä enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa toisten ihmisten ajatteluun. Kuulijoiden ei voi odottaa olevan jatkuvasti valvutuneita.

ta ja suhtautuvan kriittisesti kuulemaansa. Riippumatta kuulijoiden toiminnasta merkittävä osa vallasta kuuluu siis niille, jotka saavat pitää puhetta.

Ylen taajuuksilla esitettävässä Jari Sarasvuon radiomonologissa moni edellä mainituista puhujan valtaa kasvattavista elementeistä on läsnä. Sarasvuolla on mahdollisuus käyttää ohjelmassa kielellistä valtaa käytännössä yksin ja määritellä ohjelmassa kuultavat äänet. Sarasvuo on myös tunnettu ja taitavana pidetty ammattipuhuja. Yle on puolestaan valtakunnallinen mediatoimija, jolla on runsaasti kuuluvuutta, ja sen voi katsoa nauttivan kansan luottamusta. Ohjelma on näillä kriteereillä tarkasteltuna potentiaalisesti hyvinkin vaikuttava, joten siinä esitettävän puheen lainalaisuuksien tutkiminen vaikuttaa perustellulta.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Jari Sarasvuon monologiohjelman dialogisia piirteitä ja dialogin rakentumista. Ajatus tämän tutkimuksen tekemiseen on osaltaan peräisin henkilökohtaisesta kiinnostuksesta tutkittavaa ohjelmaa kohtaan. Toisaalta vastaavaa aineistoa ei ole juurikaan tutkittu. Kuten edellä todettiin, tutkimuskohde on myös potentiaalisesti yhteiskunnallisesti merkittävä ohjelma. Täysin monologimuotoinen ja oman luonnehdintani mukaan puoliksi käsikirjoitettu radio-ohjelma on uskoakseni radio-ohjelmien kentällä varsin poikkeuksellinen. Dialogin rakentuminen valikoitui tutkimuksen näkökulmaksi eräästä Sarasvuon Ylelle antamasta haastattelusta poimitun lyhyen katkelman perusteella. Haastatteli kysyy Sarasvuon tavasta valmistautua monologilähetyksiinsä:

Jari: siis mä valmistelen sitä (0.5) mul voi olla tyypillisesti vaikka kuus-toista tai (.) kakskyt neljä sivua muistiinpanoja että mä en nyt ihan joka asiaa niinku hatusta muistais väärin (.) siel on vaikeita nimiä ja jotkut on siis ranskankielisiä nimiä nn saatana ne on vaikeita

Jere: [linda osaa aina ne hyvin

Jari: [mut] (1.5) nii mut mä en osaa ja sen takia mä tarvitsen joskus niitä tarkkoja nimi vuosilukuja tai sitaatti jos jonku runoo pitää siteerata ja se on mulle itselleni vieras (0.5) niin mul on ne muistiinpanot mut se mitä siinä tapahtuu ni se ei ole minun käsissäni (1.5) se on monologi (0.5) monologin perus ominaisuus on se et se on tosiasiasa monesti dialogisempi ku (0.5) dialogi ja se johtuu siitä et sen dialogin toinen kumppani ei okkaan studiossa oleva haastateltava vaan se on itse kuuliija (0.5) ja se kuuliija käy sitä omaa (0.5) jossakin määrin kaoottista prosessiaan minun jossakin määrin kaoottisen prosessin kanssa ja se synnyttää ajatusten dialogin

Sarasvuon esittämä väite monologin dialogisuudesta herätti aluksi vahvoja epäilyksiä, mutta tarkemmin ajateltuna anekdootti ei vaikuttaisi olevan tuulesta temmattu. Ajatus siitä, että yhden ihmisen hallinnoima puhe voi olla keskustelutilannetta dialogisempi, on vähintäänkin mielenkiintoinen, mutta se vaatii perustelua. Sarasvuo arvioi haastattelussa dialogisuutta kuulijan osallistumisen kannalta. Monologia voi lähestyä siitä näkökulmasta, että se onnistuu useimmiten dialogia paremmin kuulijan mukaan ottamisessa ja kuulijan ajattelun tavoittamisessa ja uusien, kuulijan omien, ajatusten tuottamisessa. Se saattaa hyvin toteuttaa muodollista dialogia paremmin ajatusta ”puhe on ajatuksen äiti”.

Muodollisen dialogin, kuten haastattelun, voi nähdä tilanteena, jossa kuulijan tehtävä on seurata sivusta, kun toiset käyvät keskenään dialogia. Usein nämä haastattelut ovat vieläpä pitkälti käsikirjoitettuja ja siten osallistujien kannalta suhteellisen yllätyksettömiä. Itse haastattelutilanne voi muistuttaa toisinaan jopa enemmän käsikirjoitettua näytelmää kuin kahden ihmisen välistä dialogia. Varsinainen ajatusten dialogi on kenties käyty jo valmistautumisvaiheessa. Haastattelutilanteessa haastattelija ja haastateltava tietävät roolinsa ja tuntevat toistensa repliikit. Väittely- tai keskusteluohjelmassa ajatusten dialogin esteeksi puolestaan voi muodostua se, että kukin osallistujista pyrkii puskemaan omaa agendaansa eteenpäin kuuntelematta aidosti toisia osallistujia. Tällaisessa tilanteessa väittelijät kuuntelevat usein vain vastatakseen, eivät ymmärtääkseen ja kohdatakseen aidosti ja rehellisesti toisten ajatuksia.

Sarasvuo mainitsee haastattelussa erityisesti dialogin, joka syntyy puhujan ja kuulijan ajatusten välille. Osa syntyvästä dialogista on tietenkin Sarasvuon mainitseman kaltaista, mutta tässä tutkimuksessa ei tyydytä havainnoimaan ainoastaan sitä, millä tavalla puhujan ja kuulijan välinen dialogin rakentuu, vaan huomio kiinnitetään kaikkiin sellaisiin dialogia tuottaviin piirteisiin, jotka ovat tieteellisesti perusteltuja. Tutkimuksessa kuvataan siis myös sellaista dialogia, jossa kuulijan rooli on seurata dialogia sivussa, mutta toisaalta myös käydä edellä mainittua ajatusten dialogia puheen ja sen tuottajien kanssa. Esimerkki tällaisesta dialogista voisi olla tilanne, jossa puhuja käy edellä kuvattua ajatusten dialogia puheessa lainaamansa ajattelijan tai kirjoittajan kanssa. Dialogi rakennetaan puhujan ja lainatun lähteen välille, mutta se ulottuu myös kuulijaan. Sarasvuo viittaa edellä esitetyssä haastattelukatkelmassa kaoottisiin ”prosesseihin”, joiden kohtaamisten lopputuloksia voi pitää ennustamattomina. Sarasvuo viitanee omalla kaoottisella prosessillaan juuri tähän dialogiin, jota hän eri lähdemateriaalien kanssa käy. Jos haastattelua on uskomisen, dialogin luonnetta ei ole ennalta määrätty. Tämän tutkimuksen puitteissa väitteen totuudellisuutta ei ole mahdollista selvittää, joten paras oletamus lienee, että dialogi syntyy olennaisilta osin suorassa lähetyksessä.

Puhujan ja kuulijan välisen sekä puhujan ja lähdemateriaalien välisen dialogin lisäksi lähdemateriaaleihin perustuvista monologeista voidaan tunnistaa kolmas dialogin laji. Tämä dialogi käydään lähdemateriaalien sisällä ja niiden välillä. Monologissa puhujalla on mahdollisuus paitsi itse keskustella lähteiden kanssa, myös saada ne keskustelemaan keskenään tai kuulijan ajatusten kanssa. Kolmesta tässä mainitusta dialogin muodosta kaksi jälkimmäistä perustuvat ajatukseen monologin moniäänisyydestä, jonka mukaan yhden puhujan hallussaan pitämästä puhevallasta huolimatta myös muut monologissa esiintyvät äänet ovat todellisia.

Jotta dialogisuuden ilmiöt voidaan ymmärtää kontekstissaan, radiomonologi tutkimuskohteena on tarpeen määritellä. Jaossa institutionaaliseen vuorovaikutukseen ja arjen vuorovaikutukseen Sarasvuon monologi sijoittuu esimerkiksi TV-haastattelun tavoin institutionaalisen vuorovaikutuksen puolelle. Myös monissa aiemmissa tutkimuksissa on tarkasteltu institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden piirteitä. Keskustelunanalyttisin metodein on tutkittu runsaasti. Institutionaalista vuorovaikutusta käsittelevissä tutkimuksissa on käsitelty esimerkiksi Nimettömien Alkoholistien palavereita (Arminen 2001), maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden asiointia Kelan toimistossa (Kurahila 2006) ja kontrollivaltaa sekä tiedollista valtaa lääkärin vastaanotolla (Ruusuvuori 2010). Tämän tutkimuksen lähtökohta poikkeaa edellä mainituista keskustelunanalyttisistä tutkimuksista merkittävästi. Suhteutettuna suureen osaan aikaisempaa institutionaalista vuorovaikutusta käsittelevään tutkimukseen tämän tutkimuksen erityispiirre on itse dialogin käsitteeseen syventyminen. Esimerkiksi Arminen (2001) tutkimuksessa dialogin osapuolten pohtiminen ei ole tutkimuksen keskiössä, vaan keskustelunanalyttiselle tutkimukselle tyypillisesti tutkija keskittyy kuvaamaan havainnoitavan keskustelutilanteen vuorovaikutuksellisia piirteitä. Interpersoonallisen vuorovaikutuksen olemassaolo on kyseisessä tutkimuksessa selviö käytännössä kenelle tahansa. Sen sijaan Sarasvuon monologiohjelmassa maallikko tuskin edes ajattelee olevan dialogia.

Koska tutkimuksessa tarkastellaan itsenäisiä ja kokonaisia monologimuotoisia teoksia ja niissä esiintyvää puhetta, tutkimuskohde on myös kirjallisuustieteelliselle tutkimukselle tyypillinen. Siksi tämän tutkimuksen teoria- ja analyysiluvuissa hyödynnetään kielitieteen lisäksi kirjallisuustieteellistä käsitteistöä, tutkimusta ja teoriaa. Kirjallisuustieteelle tyypillisiä piirteitä näkyy siis läpi tutkimusraportin. Teorialuvun erillisessä kirjallisuustieteellisessä osassa keskitytään vertaamaan Sarasvuon monologiohjelmaa draamalliseen monologiin, valaisemaan ohjelman suhdetta monologin perinteeseen ja pohtimaan ohjelman yksittäisten jaksoiden luonnetta teoksina.

Varsinainen tutkimusaineisto esitellään tarkemmin luvussa 3.1. Lyhyt aineiston kuvaus johdannossa on kuitenkin tarpeen seuraavien lukujen teoreettisen tarkastelun kannalta, sillä teorialuvuissa viitataan aineistoon useita kertoja. Aineisto koostuu kolmesta Jari Sarasvuon monologiohjelman jaksosta. Jaksoissa Sarasvuo puhuu yksin noin 60–90 minuutin ajan valitsemastaan aiheesta. Hän viittaa ohjelmassaan taajaan erilaisiin lähteisiin ja rakentaa vuorovaikutusta kuulijakuntansa kanssa erilaisin keinoin, joita tarkastellaan lähemmin analyysiosiossa. Ohjelma seuraa muistiinpanorunkoa, mutta sen etenemistä ei ole kuitenkaan varsinaisesti käsikirjoitettu. Monologit ovat vapaasti saatavilla podcast-muodossa. Alun perin monologit on kuitenkin esitetty radiossa suorina lähetyksinä.

Tämän tutkimuksen asetelma, vaikuttaa verrattain uudelta, ja vastaavia tutkimuskohteita ja -asetelmia on nykytutkimuksessa hyödynnetty melko vähän. Erityisesti puhutun kielen dialogisuuden tutkiminen vaikuttaisi olevan tutkimuksen alana melko koskematon. Asetelmaltaan tämä tutkimus muistuttaa kuitenkin monin tavoin Anneli Niinimäen väitöskirjaa *Moniääninen Moreeni: referointi ja moniäänisyys Lauri Viidan Moreenissa* (2015). Väitöskirjassa Niinimäki (2015) tutkii Lauri Viidan teosta *Moreeni* moniäänisyyden näkökulmasta sekä kirjallisuustieteellisiä että kielitieteellisiä metodeja hyödyntäen. Keskeisiksi tutkimuskohteiksi nousevat Niinimäen (2015) tutkimuksessa esimerkiksi referoinnin osoittamisen keinot sekä kertojan kielen intertekstuaalisuus. Myös tutkimuskohde muistuttaa Sarasvuon monologeja, sillä kyseessä on yhden henkilön hallitsema kokonaisuus, joka nähdään kuitenkin moniäänisenä kokonaisuutena. Merkittävin ero tutkimusten näkökulmien välillä on se, että tässä tutkimuksessa pyritään kuvaamaan myös puhujan ja kuulijan välille syntyvää vuorovaikutussuhdetta. Myös aineistojen perusluonteiden välillä on selkeä ero, sillä Niinimäki tutkii kirjoitettua kieltä ja kaunokirjallisuutta. Jari Sarasvuon monologi on puolestaan puhuttu kulttuurituote, ja sen ei voi katsoa edustavan ainakaan puhtaasti kaunokirjallisuutta.

Myös muita tämän tutkimuksen aineistosta löydettyjä dialogin piirteitä on tutkittu aiemminkin erilaisissa konteksteissa. Teoksen ja lukijan sekä opettajan ja oppilaan väliseen vuorovaikutukseen pureutuu puolestaan Esa Lehtisen väitöskirja *Raamatun puhuttelussa: teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa* (2002). Lehtinen (2002) tarkastelee tutkimuksessaan vuorovaikutuksen rakentumista Raamatun tutkiskeluun pyrkivissä ryhmissä. Tälle tutkimuksille olennaisista näkökulmista Lehtisen tutkimuksessa nostetaan esiin kielellisten ryhmien, kuten ”me”, rakentaminen sekä eri äänien ilmaisemien merkitysten uudelleenkontekstoiminen. Tutkimuskohde poikkeaa kuitenkin tästä tutkimuksesta merkittävästi, sillä tutkimuksessa tarkastellaan keskustelun tavoin järjestynyttä vuorovaiku-

tusta. Keskeistä onkin kenties huomata, että tässä tutkimuksessa tarkastellaan nykyaikaiselle kielentutkimukselle tuttuja ilmiöitä varsin uudenlaisen aineiston valossa.

Pro gradu -tasolla Suomessa on tutkittu joitakin dialogisuuden ilmiöitä blogitekstien kontekstissa. Blogiteksteistä on tutkittu kirjoittajan ja lukijan läsnäoloa (Kyllönen 2012) ja bloggaajan vuorovaikutusrooleja (Mäenpää 2016). Tutkimuksissa on havaittu, että lukija otetaan huomioon esimerkiksi lukijaa puhuttelemalla ja ohjeistamalla (Kyllönen 2012: 59–64), blogin lukijoille tuttua huumoria käyttämällä ja lukijoiden reaktioita olettamalla (Mäenpää 2016: 93). Tämän lisäksi kirjoittaja voi asemoida itsensä eri tavoin, esimerkiksi asiantuntijaksi (Mäenpää 2016: 91–92).

Myös näissä Pro gradu -tutkimuksissa kyse on kirjoitetusta kielestä, mutta muutoin aineistoissa voidaan havaita tiettyjä yhtäläisyyksiä. Blogeissa kirjoittajia on yleensä yksi, ja blogitekstillä on useimmiten jokin yksittäinen aihe, jota käsitellään kirjoittajan määrittämästä näkökulmasta ja mahdollisesti kirjoittajan valitsemien lähdemateriaalien avulla. Blogeilla on myös oma lukijakuntansa, jolle blogit tyypillisesti kohdistetaan. Nämä asiat pätevät myös tämän tutkimuksen monologiaineistoon. Aineistoni monologienvoikin sanoa muistuttavan varsin paljon puhuttuja blogitekstejä, mutta keskeisinä eroina mainittakoon, että monologit ovat huomattavasti tyypillisiä blogitekstejä laajempia, ja blogitekstejä voi puolestaan pitää yksityiskohdiltaan suunnitelmallisempina kokonaisuuksina, sillä tekstiä on mahdollista muokata kirjoitusprosessin eri vaiheissa, mutta radiomonologi esitetään suorana lähetyksenä.

2 Teoriatausta

2.1 Monologi ja dialogi käsitteinä

Monologin ja dialogin katsotaan usein olevan keskenään vastakkaiset käsitteet (Pfister 1988, 126–127). Arkisen käsityksen mukaan dialogissa puhujia on todennäköisesti useampia ja monologissa vain yksi. Näin ajateltuna dialogia määrittävä aspekti olisi puhujan vaihtuminen (Weigand & Feller 2009: 22). Esimerkki monologista on papin pitämä saarna ja dialogista puolestaan työhaastattelu. Työhaastattelun osallistuvat yleensä haastattelija ja haastateltava, jotka käyvät kahdenvälisen tavoitteellisen keskustelun. Tämän ajatuksen pohjalta on helppoa ajatella, että dialogi on luonteeltaan dialogista ja monologi puolestaan monologista. Dialogissa ja monologissa kuuluvien äänien määrän ja niiden välisten suhteiden määrittäminen on kuitenkin huomattavasti monimutkaisempi prosessi kuin edeltävän työhaastatteluesimerkin kuvaus. Dialogi onkin tässä tutkimuksessa eräänlainen kattokäsite, jonka alle sijoitetaan useita erilaisia ryhmien välistä vuorovaikutusta rakentavia ilmiöitä. Tässä luvussa käsittelem dialogisuutta ja monologisuutta käsittelevää kieli- ja kirjallisuustieteellistä teoriakirjallisuutta kielitiedettä painottaen. Tämän luvun olennaisimpia tehtäviä on määritellä monologi ja dialogi sekä selittää, miksi monologi nähdään tämän tutkimuksen kontekstissa pohjimmiltaan dialogisena. Toisaalta tarkoitus ei ole väittää kaikkea kielenkäyttöä samanlaiseksi tai häivyttää olennaista eroa esimerkiksi monologin ja keskustelun välillä. Sen sijaan luvussa kuvataan erilaisten puheen järjestymisen muotoja sekä niiden kautta käytävän dialogin luonnetta määrittäviä piirteitä.

2.1.1 Monologi

Monologia on määritelty monilla, usein keskenään ristiriitaisilla, tavoilla. Ristiriitaiset määritelmät saattavat johtua osaltaan monologin käsitteen käyttötarkoitusten välisistä eroista. Monologista tehdyt tutkimukset ja määrittelyt liittyvät usein tietynlaisiin monologimuotoisiin esityksiin, erityisesti näyttämötaiteelle tyypillisiin draamallisiin monologeihin. Tässä luvussa katsahdetaan lyhyesti yhteen monologin määritelmään ja sen keskeisiin piirteisiin. Roland Greenen (2017) toimittamassa kirjallisuustieteellisessä sanakirjassa monologi määritellään nimenomaan kaunokirjallisuuden, erityisesti runouden

kontekstissa useita kirjallisuustieteellisiä lähteitä käyttäen. Hän toteaa kirjallisuudentutkimuksen sanakirjassaan monologin olevan väljimmässä määritelmässään yhden puhujan pitkäkestoinen puheen tuottamisen jakso, jossa retorisuus on ensisijaista suhteessa keskustelullisuuteen ja pohdiskeluun. Greenen (2017) sanankirjassa todetaan monologin olevan enemmän eri genrejen hyödyntämä ilmaisun keino kuin oma kirjallisuuden genrensä. Hänen mukaansa esimerkiksi puheet ja lyyriset runot ovat usein monologeja. Sanakirjan määritelmässä huomautetaan, että kirjallisuustieteellinen tapa käyttää monologin käsitettä ei poikkea merkittävästi termin arkikäytöstä, jossa sillä tarkoitetaan puhetta, joka monopolisoi keskustelua tai esimerkiksi stand up -komiikasta tuttua puhetapaa, jossa yksi puhuja puhuu tauotta.

Edellä esitetty vähimmäisvaatimus monologille on siis se, että puhujia on yksi ja että puheen keskiössä on retorisuus. Retoriikkaa käsitellään tarkemmin tutkimusraportin myöhemmässä vaiheessa tarkemmin, mutta mainittakoon tässä vaiheessa, että retoriikkaa määrittävä keskeinen ominaisuus on vaikuttavuus. On totta, että monologin puhe ei tyypillisesti pyri alustamaan toisten puhujien vuoroja ja tuottamaan keskustelua, vaan monologin luonteeseen kuulunee tietty retorinen painotus. Monologia voidaan myös eittämättä käyttää erilaisissa ilmaisun genreissä ilmaisun välineenä. Toisaalta genre saattaa rakentua hyvinkin vahvasti nimenomaan monologimuodon ympärille, kuten Sarasvuon monologiohjelman tapauksessa. Greenen (2017) arkinäkemyksenä esittämässä määritelmässä korostuu puolestaan keskustelun monopolisoiminen, eli yksittäisen osapuolen haltuun siirtäminen. Tämä lienee realistinen näkemys siitä, mitä monologi luonteeltaan on. Monologi voi kuitenkin olla osa suurempaa dialogia.

Münsterin yliopiston lingvistiikan professori Edda Weigandin (Weigand & Feller 2009: 22) mukaan monologin avulla voidaan osallistua laajempaan dialogiin. Toisin ilmaisten dialogia käydään monologisten ja dialogisten puheen järjestymisen muotojen kautta. Samoin kuin Greenen (2017) sanakirjan määritelmässä, monologi on enemmänkin tapa järjestää dialogista ilmaisua kuin oma kielenkäytön muotonsa. Monologi voi olla osa kaunokirjallista tuotosta tai dialogia, mutta se ei sulje pois dialogisuutta. Esimerkiksi keskustelussa esitetyt puheenvuorot voidaan nähdä monologeina osana dialogia. Niiden avulla monopolisoidaan hetkellisesti valta päättää puhuen tuotettavasta sisällöstä, mutta kokonaisuus on dialoginen. Vaikka monologisessa puheenvuorossa yksittäinen puhuja monopolisoi puheen, hän ei kuitenkaan monopolisoi vuorovaikutusta, sillä kaikki vuorovaikutuksen piirteet eivät suinkaan ole hänen hallussaan, vaan myös kuulijalla on roolinsa. Puhuja voi myös tehdä dialogia synnyttäviä valintoja. Hän voi nostaa esiin erilaisia ääniä ja siten jakaa puhevaltaa. Puhevallan jakautumista voi tapahtua myös puhujan itsensä tiedostamatta, jos puheesta käy ilmi muiden osallistujien vaikutus. Tästä

näkökulmasta monologi vaikuttaakin puheilmaisun kontekstissa yhdeltä ilmaisun tavalta muiden joukossa. Sen avulla voidaan tuottaa monenlaista puhesisältöä. Koska monologi itsessään ei ole oma genrensä, sen ominaisuudet ovat hyvin vaihtelevia. Seuraavaksi tarkastellaan, millä tavalla monologin avulla voidaan tuottaa dialogia.

2.1.2 Dialogi

Monologin käsitteeseen päästään kenties paremmin käsiksi syventymällä sen vastinparina pidettävään kielenkäytön muotoon, dialogiin. Monologisen kielikäsityksen mukaan kieli kuvaa maailmaa suoraan ja sellaisena kuin se on (Weigand & Feller 2009: 79). Mihail Bahtinin (1991) mukaan kaikki kieli on kuitenkin dialogista, ja sanojen käyttäminen sekä ovat prosesseina moniäänisiä ja dialogisia:

Sana ei ole esine vaan alati liikkuva, alati muuttuva dialogisen kanssakäymisen medium. Se ei milloinkaan perustu yhteen tietoisuuteen, yhteen ääneen. Sana elää siirtymällä suusta suuhun, yhdestä kontekstista toiseen, yhdeltä sosiaaliselta yhteisöltä toiselle, yhdeltä sukupolvelta toiselle. Sana ei unohda tietään eikä voi täysin vapautua niiden konkreettisten kontekstien vallasta, joissa se on syntynyt (Bahtin 1991: 290.)

Kieli on siis luonteeltaan sosiaalista ja puhujille yhteistä. Kieleen elää käytössä, joten siihen, mitä kieli on nyt vaikuttaa se, miten sitä on aiemmin käytetty. Aiemmin käytettyä kieltä lainataan jatkuvasti, jolloin kieli liikkuu erilaisten kontekstien välillä. Puheen ja kirjoittamisen kopioiminen sellaisenaan ei ole toisaalta mahdollista. Puhutun tai kirjoitetun sisällön toistaminen johtaa väistämättä siihen, että ne sijoitetaan uuteen kontekstiin, mikä puolestaan vaikuttaa ymmärtämiseen. (Kalliokoski 2005: 9.) Kieli siis elää omaa elämäänsä, on jatkuvassa liikkeessä ja vaikuttaa useissa tietoisuuksissa, jotka ovat yhteisöllisiä ja toisaalta yksilöllisiä. Toisaalta voidaan ajatella, että vaikka kaikki kieli on dialogista, kaikki kieli ei ole kuitenkaan yhtä dialogista, vaan dialogisuudessa voidaan nähdä asteita sen mukaan, kuinka moniäänistä kieli on (Fairclough 2003: 214). Puheen moniäänisyys tarkoittaa siis tilannetta, jossa puhetta pitävän yksilön puheessa on läsnä useampia ääniä. Se ”merkitsee aina useampien kontekstien läsnäoloa ilmausten tulkinnassa” (Kalliokoski 2005: 34). Moniäänisyys siis edellyttää tulkintaa ja tuntemusta siitä, millaisia tekstejä on ylipäättään olemassa ja millaisia ovat niiden väliset suhteet. Alkuperäistä kontekstia ei ole tarpeellista välttämättä tuntea, mutta moniäänisyyden havaitseminen edellyttää ainakin yhden toisen esiintymiskontekstin havaitsemista. (Kalliokoski 2005: 35–36.) Käytännön tasolla moni-

äänisyys näkyy usein *referointina*. Referointi tarkoittaa sellaista toisen äänen läsnäoloa, joka osoitetaan eksplisiittisesti (Shore 2005: 47).

Dialoginen näkemys kieleen on vastakkainen suhteessa monologiseen tapaan hahmottaa kieltä. Tämä näkyy selvästi tutkimuksessa. Monologisen näkemyksen mukaan kieli on enemmänkin objekti kuin toimintaa. Bahtinin mukaan monologisen näkemyksen ajatusvirhe on, että ihmisen kehittämät tavat kuvata kieltä nähdään ensisijaisina suhteessa kielenkäyttöön (Lähtenmäki & Dufva 1999: 658). Erottelua dialogisen ja monologisen käsityksen välillä on käsitelty myös Per Linell, jonka mielestä monologinen kielikäsitys pohjautuu Aristoteleen tuotantoon ja on sittemmin valtavirtaistunut kielentutkimuksessa. Linell rinnastaa monologisen kielikäsityksen strukturalistiseen ja formalistiseen kielentutkimukseen ja dialogisen kielikäsityksen puolestaan funktionaaliseen tutkimusperinteeseen. (Lähtenmäki & Dufva 1999: 658.) Myös näiden Linellin osoittamien tutkimussuuntausten ja kielikäsitysten välisten yhteyksien perusteella tämän tutkimuksen voi todeta pohjaavan vahvasti dialogiseen käsitykseen kielestä. Näin tarkasteltuna dialogi ei ole ensisijaisesti väline, jota voidaan hyödyntää eri ilmaisun muodoissa, kuten monologi. Sen sijaan dialogisuus on kielen ominaisuus.

Jan Mukarovsky (1977: 86–88) mainitsee kolme dialogia määrittävää aspektia. Ensimmäistä aspektia voisi nimittää kahdenvälisyydeksi. Mukarovsky korostaa, että dialogi on olemassa kahden tai useamman yksilön välillä, ja se syntyy jo ”minän” ja ”sinän” vastakkainasettelusta. Hän toteaa, että ulkoisesti monologia muistuttavassa ilmaisumuodossa osallistujia on useimmiten kaksi. Mukarovskyn kahdenvälisyyden painottaminen vaikuttaa erikoiselta, sillä, kuten Mukarovskyn tekstistäkin käy ilmi, dialogin osallistujien määrä ei ole rajattu. Myös ”hän” on varsin olennainen käsite, minkä lisäksi dialogissa voidaan puhua ihmisjoukoista ja siten asemoida tai konstruoida erilaisia yksilöitä tai ryhmiä. Ryhmien kielelliseen konstruoimiseen syvennyttään myöhemmin tässä raportissa. Olennainen havainto kuitenkin on, että dialogi ei lähde yksittäisestä henkilöstä, vaan se syntyy kommunikaatiosta.

Toinen Mukarovskyn nimeämä dialogin piirre koostuu osallistujien välisestä suhteesta ja dialogin ympäristöstä. Kumpikin näistä aspekteista on läsnä kielenkäytön tilanteissa. Osallistujien suhdetta käsitellään tarkemmin luvussa 2.4. Dialogin materiaallinen ympäristö voi vaikuttaa dialogin rakentumiseen ja tuoda siihen mahdollisesti puheenaiheita. Jokin ympäristössä tapahtuva saattaa myös korvata joitakin normaalisti puheena ilmaistavia asioita, esimerkiksi elekielen avulla. Dialogia voidaan kuitenkin käydä myös sellaisilla tavoilla, jotka poissulkevat elekielen, jolloin ympäristön vaikutus on erilainen. Puhujat voivat olla dialogissa keskenään, vaikka olisivat aivan erilaisissa ympäristöissä, minkä mahdollistaa

viestintäteknologia. Tällöinkin materiaallinen ympäristö voi vaikuttaa dialogiin. Mukarovsky kuitenkin toteaa, ettei ympäristön vaikutus ole dialogissa välttämätöntä, mutta sitä ei voi koskaan varsinaisesti sulkea pois.

Kolmantena kohtana Mukarovsky listaa semanttisen rakenteen. Hänen mukaansa dialogissa on oltava teema, joka on kaikille osallistujille sama. Osallistujat kuitenkin esittävät keskenään erilaisia näkökulmia (contexture) teemaan. Dialogin tehtävä on olla ikään kuin näiden erilaisten näkökulmien kohtaamispaikka. Näin ollen voidaan todeta, että erilaisia näkökulmia edustavat äänet ovat omalta osaltaan dialogin osallistujia ja tuottajia. Seuraavaksi tarkastellaan syvällisemmin dialogia tutkimuskohteena ja sen suhdetta monologiin.

Edda Weigand (Weigand & Feller 2009: 61–66) erottelee toisistaan kaksi tapaa hahmottaa *dialogi* käsitteenä. Perinteisen näkemyksen mukaan dialogi muistuttaa käsitteenä keskustelua. Perinteisen dialogi-käsitteen käyttäjät tarkastelevat dialogia usein strukturalistisesti, esimerkiksi puheaktiteorian avulla. Tiiviisti ilmaistuna puheaktiteoriassa kommunikaatiota tarkastellaan puheaktien ja niiden järjestymisen kautta. Puheaktit puolestaan kuvaavat ihmisten puhumalla suorittamia tekoja, kuten esimerkiksi kiittämistä, julistamista tai uhkaamista. Puheellaan ihminen voi osallistua keskusteluun ja tehdä kielellisiä tekoja (Austin & Urmson 1962: 12–13).

Tuottamalla puheakteja sisältäviä tavoitteellisia puhunnoksia erilaisissa vuorovaikutustilanteen vaiheissa yksilö siis osallistuu vuorovaikutukseen. Tähän ajatukseen perustuu Searlen (1969) kehittämä puheaktiteoria. Puheaktiteoria on esimerkki perinteistä, syntaktisesta tavasta tarkastella dialogin käsitettä. Puheaktiteoriassa dialogin ajatellaan olevan rajattavissa oleva tutkimuskohde, jota lähestytään kielioppia muistuttavalla tavalla. Dialogi koostuu tämän näkemyksen mukaan yksittäisistä puheakteista, joista osa on jokseenkin riippuvaisia toisista puheakteista, mutta puheaktien taustalla ei ole kuitenkaan suurta rekonstruoitavaa dialogin kokonaiskuvaa. Mahdollinen riippuvuus siis syntyy vuoron ja puheaktin sijainnista keskustelusekvenssissä. Esimerkiksi vastaus seuraa usein kysymystä. Puheaktiteorialle tyypillistä onkin kuvailla puheakteja *etujäsenenä* (*initial*) ja *jälkijäsenenä* (*reactive*), jotka muodostavat yhdessä niille annettujen merkitysten perusteella *vieruspareja*. (Weigand & Feller 2009: 62–63.) Näiden termien suomennot olen lainannut keskustelututkimuksesta (VISK § 1197), jonka muistuttavan joiltakin osin tätä yksittäisiin puheakteihin ja niiden muodostamiin sekvensseihin perustuvaa tapaa tutkia dialogisuutta. Puheaktiteoriaa voisi kuvailla myös hyvin puhujakeskeiseksi, sillä vaikka puheakteja tulkitaan suhteessa toisiinsa, se ei ota suoranaisesti kantaa siihen, mikä on puhunnoksen kuulijan rooli

dialogin rakentumisen kannalta. Kuulija ja kuuleminen hahmotetaan ennemminkin vastaamisen tai muun reagoimisen kautta, jos kyse on vierusparin jälkimmäisestä osasta.

Puheaktiteoria ei käytännössä mahdollista dialogisuuden tarkastelua monologimuotoisessa ilmaisussa, joten tässä tutkimuksessa on jo siitä syystä tukeuduttava toiseen teoreettiseen lähtökohtaan. Edellä esitetystä perinteisestä käsityksestä, jota Weigand & Feller (2009: 79) kutsuvat monologiseksi, voidaan erottaa uudempi dialoginen ja funktionaalinen käsityksen dialogista. Tähän käsitteeseen voidaan yhdistää muitakin dialogisuuden muotoja kuin muodon perusteella tunnistettava dialogi, jossa useampi osallistuja osallistuu keskusteluun tuottaen puheenvuoroja vuorotellen.

Dialogi funktionaalisessa mielessä ei ole dialoginulkoisten sääntöjen perusteella tarkasteltava kokonaisuus, kuten strukturalistisessa dialogikäsitelyssä ajatellaan. Tätä eroa voi lähestyä vertauksen avulla. Weigand (Weigand & Feller 2009: 63–64) vertaa perinteistä dialogisuutta palapeliin, mutta huomauttaa suoran rinnastuksen olevan puutteellinen. Palapelissä yksittäisten palojen muoto ohjaa kohti oikeaa ratkaisua, joka on puolestaan ennalta määritetty kokonaiskuva. Kokonaiskuva muodostuu oikein vain, jos palat asetellaan niiden muotojen ohjaamalla tavalla. Perinteisen dialogikäsitelyksen yhteneväisyys palapelien kanssa pohjautuu nimenomaan palojen ja ilmaisujen kategorisointiin toimintojen perusteella. Eroavaisuus syntyy puolestaan siitä, että palapeli muodostaa kokonaisuuden, jossa eri paloilla on toisiinsa liittyviä funktioita. Jokainen pala ja ilmaisu itsessään signaloi oman funktionsa, joka liittyy palapelin tai dialogin kokonaisuuteen. Perinteisessä dialogisuudessa yksiköiden ja kokonaisuuden suhde ei ole funktionaalisesti perusteltu, vaan yhdistely tehdään ulkoisten sääntöjen avulla. Palapelissä säännöt ovat paloissa itsessään, ja oikealla tavalla aseteltuina palat paljastavat kokonaisuuden.

Perinteisessä dialogisuudessa erilaisille ilmaisuille ei ole mahdollista esittää kokonaisuuteen perustuvaa oikeaa esiintymisjärjestystä. Ne eivät siis ole pohjimmiltaan osia funktionaalisesti perustellussa kokonaisuudessa, eivätkä ne siten pyri rekonstruoimaan dialogisuutta. Perinteinen käsitys dialogisuudesta pyrkii ennemminkin luomaan ulkoisesti määrättyihin sääntöihin pohjaavan dialogin ja sovittamaan todellisen dialogin tähän uuteen muottiin. Tietyiltä osin palapelin voikin katsoa muistuttavan myös funktionaalista järjestelmää. Funktionaalisesta näkökulmasta voidaan todeta, että vaikka puheaktien ulkoiset piirteet ohjaavatkin tulkintaa, aktit saavat merkityksensä dialogissa itsessään, joten ulkoisesti samalta vaikuttava puheakti voi saada erilaisia merkityksiä eri ympäristöissä. Palapelin kulmapala esiintyy kokonaisuudessa palapelin kulmana, ja sen muoto kuvaa palan funktiota suuremmassa kokonaisuudessa.

Funktionaaliseen dialogin käsitteeseen liittyy tiiviisti toinen, Weigandin (2000) esittelemä, ja tätä tutkimusta varten suomennettu käsite, *dialogisten aktien peli* (*dialogic action game*). Tämän käsitteen ympärille rakentuu Weigandin funktionaalinen näkökulma dialogisuuteen (*The Theory of Dialogic Action Games*). Weigandin teorian mukaan ihmisten toimintaa vuorovaikutuksessa tulee tarkastella kulttuurisina yksiköinä, jotka muodostavat vuorovaikutuksen ympärille rakentuvia pelejä. Nämä pelit eivät ole luonteeltaan samanlaisia, vaan kuten Mukarovsky (1977: 86–87) toteaa, niihin vaikuttavat keskeisesti niihin osallistuvat ihmiset. Vaikuttavia tekijöitä ovat osallistujien henkilökohtaiset ominaisuudet, elämäkokemukset sekä erilaiset kognitiiviset taustat. (Weigand & Feller 2009: 270.)

Dialogisten toimintojen peli ei ole täysin uudenlainen ajatus, vaan dialogia on ennenkin verrattu peliin. Weigandin (2009: 265–266) mukaan kenties juuri Ludwig Wittgensteinin ajatus kielipeleistä on herättänyt tutkijayhteisössä yleisen mielenkiinnon pelivertauksia kohtaan, mistä on kehittynyt esimerkiksi Clarkin (1996) käyttämä vertaus, jossa dialogia verrataan šakkipeliin. Weigand (Weigand & Feller 2009: 270) kuitenkin kritisoi šakkivertautusta toteamalla, ettei shakki muistuta pelinä hänen tarkoittamaansa dialogisten aktien peliä. Dialogille funktionaalisessa mielessä on tyypillistä, että se seuraa pääosin sille asetettuja kirjoittamattomia sääntöjä, mutta nämä säännöt eivät ole sitovia. Dialoginen järjestelmä onkin pohjimmiltaan avoin ja sallii luovuuden.

Dialogisten aktien peli pyrkii avoimena mallina vastaamaan dialogia käsittelevän tutkimuksen kohtamaan metodiongelmiaan. *Dialogisuutta* on lähestytty pitkään strukturalistisesti ja metodikeskeisesti. Tutkimusala onkin kehittynyt lähestymistavan ansiosta merkittävästi. Kuten edellä todettiin, metodi- ja sääntökeskeisessä tutkimustavassa on kuitenkin omat ongelmansa. Säännöt eivät kuvaa kieltä luonnollisena objektina, vaan muuttaa sen luonteeltaan keinotekoiseksi sääntöjen kehikoksi, johon se ei kuitenkaan voi täydellisesti sopia. Toisaalta sääntöjen ja kategorisointien täydellinen hylkääminen ei ole osoittautunut validiksi tutkimusstrategiaksi. Näiden ääripäiden väliin jää dialogisen järjestelmän tarkasteleminen avoimena systeeminä, jonka säännöt syntyvät dialogissa itsessään. (Weigand & Feller 2009: 268–270.) Siirtyminen pois syntaktisilla tasoilla toimista matemaattisen tarkoista malleista kohti aitoa dialogia kuvailevia malleja mahdollistaa esimerkiksi monologimuotoisen ilmaisun dialogisten piirteiden validin tarkastelun.

Kun hylätään strukturalistinen näkemys dialogisuudesta, tulee funktionaalinen ja avoin dialogijärjestelmä tutkimuksen kohteena määritellä uudelleen. Weigand (Weigand & Feller 2009) määrittelee esittämänsä tutkimuskohteen kymmenen lähtökohdan listan avulla:

1. Language is used by human beings and cannot be separated from them.
2. Human beings are oriented towards purposes or needs. Purposes therefore are a key concept for explaining human behaviour.
3. Human beings are always different human beings and do not only take different roles as speaker and interlocutor.
4. Human beings are social beings. They use their language or communicate in order to come to an understanding with other human beings, i.e., they have to correlate and to negotiate their positions, tasks and interests.
5. Language use accepts misunderstanding. There are different ways of coming to an understanding, not only by understanding but also by correcting misunderstanding and clarifying difficulties in understanding and non-understanding.
6. For human beings there is no independent world, no reality as such, only a world as perceived by them. From the start, human beings are within the world, not opposed to the world.
7. The minimal communicatively autonomous unit is the action game, a unit of our cultural world which comprises the different communicative worlds of the interlocutors. It is the unit in which the components co-operate and function.
8. The action game is not constituted as a type of situation but determined by its interactive purpose.
9. The authentic text represents a component in the action game. Human beings use different abilities together as communicative means. They produce verbal texts and simultaneously, and not separably, they draw inferences and rely on what can be perceived in the speech situation. Language use therefore can in most cases be described only incompletely from the observer perspective and is only in part represented by corpora of authentic texts.
10. Not everything is said explicitly, not everything can be said explicitly because of the complexity of meaning to be negotiated.

(Weigand & Feller 2009: 271–272)

Weigandin määrittelyssä korostuvat kielen sosiaalinen luonne ja vuorovaikutuksessa syntyvät merkitykset. Tämä dialogin määritelmä mahdollistaa monologin tarkastelun dialogisuuden näkökulmasta. Monologimuotoisen ilmaisun dialogisuuden kannalta erityisen olennaisia ovat lähtökohdat 8, 9 ja 10. *Dialogisten aktien pelin* analysoimisessa olennaista ei ole niinkään se, millainen puhetilanne on. Sen sijaan keskeistä on vuorovaikutuksellisuus. Dialogisuus ei määritelmällisesti siis vaadi varsinaista keskustelua, vaan tarkoitus olla vuorovaikutuksessa riittää. Puhetilanteessa verbaalisia tekstejä tuotetaan yhdessä, vaikka äänessä olisi vain yksi henkilö. Koska kuulijat tekevät yksilöinä tulkintoja havaintojensa perusteella, he kokevat puhutun tekstin omilla tavoillaan. Yksittäisen tulkitsijan näkemys tekstistä kokonaisuudessaan on siis väistämättä vaillinainen. Näin ollen kaikkia kielen välittämiä merkityksiä ei voi ilmaista eksplisiittisesti, vaan puhe saa väistämättä merkityksensä vuorovaikutuksessa. Monologis- sa siis kuullaan puhujan dialogia monologin tukena käytettävien lähteiden ja niiden tuottajien kuin yleisönkin kanssa.

Miten dialogi funktionaalisena kielipelinä siis käytännössä toimii? Avoimen järjestelmän tapauksessa ei voida luoda ulkoisia sääntöjä, joiden mukaan dialogi toimii. Sen sijaan dialogin toimintaa pitää pys-tyä kuvaamaan joustavammalla tavalla, joka sallii todellisessa kielenkäytössä esiintyvien dialogien analysoimisen siten, että tarkastelun lähtökohdaksi otetaan dialogi itse. Tämän haasteen kohtaamiseen voidaan käyttää Weigandin (2009: 272–278) määrittelemiä dialogisten toimintojen peruseriaatteita, jotka kuvaavat hänen dialogijärjestelmänsä toimintaa. Nämä ovat vapaasti suomennettuina *toimintoperiaate* (*action principle*), *dialogisuusperiaate* (*dialogic principle proper*) ja *koherenssiperiaate* (*coherence principle*). Periaatteet ovat luonteeltaan sääntöjä joustavampia, ja ne viittaavat holistisiin prosesseihin, joita ei voi sääntöjen avulla täysin tavoittaa (Weigand & Feller 2009: 272). Weigandin periaatteiden avulla on mahdollista pohtia, miten hyvin teoria lopulta sopii lähtökohdaksi monologimuotoisen ilmaisun dialogisuuden tutkimiseen. Seuraavissa kappaleissa kuvataan lyhyesti kaikki kolme periaatetta ja pohditaan kunkin suhdetta radiomonologiin dialogina.

Toimintoperiaatteen ytimessä on ajatus siitä, että kommunikoimalla puhujat pyrkivät kohti jotain dialogista tavoitetta käyttäen dialogisuuden keinoja. Dialogisuuden keinot perustuvat ihmisten kykyyn havaita, puhua ja ajatella. Ihmiset siis voivat ilmaista toisilleen asioita eri tavoin ja tavoitella siten tiet-tyä lopputulosta. Jos ihminen esimerkiksi pyrkii kritisoimaan toisen työntekeä, hän voi sanoa: ”Sinähän teet töitä.” Muodoltaan identtistä kielellistä ilmaisua käyttämällä ihminen voi osoittaa olevansa neutraalisti tai positiivisesti yllättynyt. Näiden kielellisten valintojen taustalla vaikuttavat tarkoitukset joko välittyvät puhujan toivomalla tavalla tai eivät. Nämä keinot toimivat monologimuotoisessa ilmaisussa lähtökohtaisesti samalla tavalla kuin muussakin kielenkäytössä. Radiomonologissa kuulijan on kuitenkin mahdotonta korjata ymmärrystään yhteistyössä puhujan kanssa. Kuulijan rooli tulkitsijana siis korostuu sellaisessa ilmaisussa, jossa keskustelulle tyypillisiä korjaussekvenssejä ei ole mahdollista toteuttaa. Joka tapauksessa tämä periaate ohjaa tarkastelemaan monologin osia dialogisten tavoitteiden ja keinojen näkökulmista.

Toisen periaatteen, *dialogisuusperiaatteen*, merkitys saattaa vaikuttaa nimen perusteella selviöltä. Kyse on kuitenkin periaatteesta, jonka mukaan dialogissa puheaktien välillä on joitakin rationaalisesti konstituoitavissa olevia tyypillisiä dialogisia yhteyksiä, jotka muodostavat minidialogeja. Puhuja voi esimerkiksi tehdä aloitteen esittämällä väitteen, johon hän odottaa reaktiota. Reaktion laadusta puolestaan pystymme esittämään muutamia valistuneita arvauksia. Esitettyä väitettä seuraa väitteen usein väitteen täydellinen tai osittainen hylkääminen tai hyväksyminen, kenties jopa lisäperusteiden vaatiminen. Dia-

logi muodostuu näistä yhteyksistä. Olennaista onkin huomata, että dialogi on suuri kokonaisuus, ei vain esimerkiksi joukko tutkijan määrittämiä vieruspareja. Nämä yhteydet ovat erityisen olennaisia yleisön kanssa tuotettavaa dialogisuutta tarkasteltaessa. Monologimuotoisessa ilmaisussa puhuja joutuu nimittäin olettamaan nämä reaktiot. Kuulija ei tuota reaktiivisia vuoroja puheena, mutta keskittynyt kuulija reagoi kuulemaansa ajatuksissaan. Myös monologin tutkija joutuu tukeutumaan jossain määrin omiin reaktioihinsa, joskin hänen on *dialogisuusperiaatteen* mukaisesti mahdollista käyttää päättelykykyään puhujan todennäköisten pyrkimysten ja kuulijoiden mahdollisten reaktioiden selvittämiseksi.

Koherenssiperiaatteella puolestaan tarkoitetaan, että dialogin osallistujat pyrkivät rakentamaan vuorovaikutuksesta merkityksiltään koherenttia kokonaisuutta. Puheella ajatellaan olevan aina relevanssia, ja puhujan oletetaan pyrkivän jonkinlaiseen yhteistoimintaan puheen vastaanottajan tai vastaanottajien kanssa. Dialogin osallistujalla on siis tarve rakentaa mielessään puhutusta kielestä koherentteja kokonaisuuksia. Näin ollen dialogia syntyy esimerkiksi silloin, kun kuulija pyrkii yhdistämään monologijaksossa kuulemansa sisällön jakson suurempaan teemaan. Kuulijalla on myös oletus siitä, että monologin puhuja haluaa välittää jonkin viestin, mikä ohjaa jo itsessään kuuntelemista. Monologin puhujan kannalta tämä tarkoittaa, että hän voi sisällyttää puheeseensa ääneen lausumattomia, jotka jäävät kuulijan tulkittavaksi.

Kysymys kuuluu: Millaista dialogisuutta tässä tutkimuksessa lopulta tarkastellaan? Edellä on esitetty useita näkemyksiä dialogista. Joukossa on muun muassa sellaisia näkemyksiä, joiden mukaan kaikki kieli on dialogista ja jokaisella ilmaisulla pyritään osallistumaan dialogiin. Puheen kuulemisen prosessissa syntyvä dialogi onkin jatkuvaa, ja tosiasiaa sitä tapahtuu puhujasta riippumatta. Ei olisi kuitenkaan kovin mielekästä tai realistista valita tutkimuskohteeksi kaikkea aineistossa esiintyvää kielenkäyttöä. Kaiken dialogisuuden kuvaaminen olisi myös mahdotonta, sillä lopulta pitäisi pyrkiä selvittämään alkuperältään vaikeasti todennettavia dialogisuuden muotoja. Tutkijalla pitäisi olla tietoa aina puhujan henkilöhistoriasta yksittäisten sanojen alkuperiin. Tutkimuksellisesti järkevämpää on keskittyä sellaisiin dialogin rakentumisen muotoihin, joissa dialogiin osallistuvat äänet on mahdollista määrittää suhteellisen hyvällä luotettavuudella. Tällaisia ovat esimerkiksi kohdat, joissa puhutellaan kuulijoita tai käytetään jotain tiettyä lähdemateriaalia, kuten tutkimustulosta tai tarinaa. Näin ollen voidaan todeta, että tässä tutkimuksissa tarkastellaan sellaisia puheen osia, joissa pyrkimys dialogiin yleisön tai lähdemateriaalien kanssa on eksplisiittisesti läsnä. Eksplisiittinen läsnäolokin on toisaalta hyvin suhteellinen

käsite. Jokin ilmaisu saattaa vaikuttaa tutkijalle pyrkimykseltä dialogiin, mutta ei välttämättä herätä toisessa kuulijassa samaa tulkintaa.

Toisaalta on kuitenkin todettava, että vaikka kaikkea kieltä voidaan tarkastella itsessään dialogisena, kaikki kieli ei synnytä yhtä todennäköisesti dialogia kuulijan kanssa, vaan dialogin syntyminen edellyttää kuuntelua ja ajattelua. Väitänkin, että jos puheenaiheen kiinnostavuus kuulijan näkökulmasta vakioidaan, voidaan todeta, että heikosti ymmärrettävissä oleva ja abstraktiotasolla pysyttelevä mutina ei todennäköisesti tuota dialogia samalla tavalla kuin kuulijaa aktivoiva ja intensiivinen puhe. Myöskään kielelliset valinnat eivät ole dialogin syntymisen kannalta yhdentekeviä. Kielessä on siis todennettavissa olevia dialogisuuden vahvistamisen keinoja, jotka viestivät puhujan pyrkimyksiä tehokkaammin. Myös kielenkäytössä eksplisiittisesti esiin tuotavat muut äänet ovat realistinen tutkimuskohde. Erilaisien lähdemateriaalien lainaaminen ja niiden kanssa keskusteleminen onkin tyypillinen tapa tuottaa dialogia. Tässä tutkimuksessa ei myöskään viitata sellaiseen aineiston ulkopuolelle sijoittuvaan dialogiin, jossa esimerkiksi keskustellaan Sarasvuon monologiohjelmasta tai johon ohjelma muutoin vaikuttaa esimerkiksi lähdemateriaalina, sillä tätä dialogisuutta ei ole mahdollista empiirisen tutkimuksen keinoin tavoittaa.

2.2 Diskurssianalyysi ja tekstit dialogitutkimuksessa

2.2.1 Diskurssianalyysi

Kuten edellä on käynyt ilmi, näkökulmani Sarasvuon monologiohjelmaan on dialogilähtöinen. Tässä tutkimuksessa siis tarkastellaan, miten Sarasvuon moniäänisessä monologissa kuultavien äänien keskinäiset suhteet sekä puhujan ja kuulijoiden väliset vuorovaikutussuhteet rakentuvat kielellisesti. Sijoitan tutkimuksen diskurssitutkimuksen tutkimusperinteen jatkumoon. Diskurssin käsite on moniulotteinen ja dynaaminen. Diskurssitutkimuksessa olennaista onkin se, miten diskurssin käsitettä sovelletaan missäkin tutkimuksessa. Diskurssilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi vakiintunutta merkityksellistämisen tapaa tai puhetapaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 18.) Diskurssilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa puhutun viestinnän tapaa ja vuorovaikutustilanteessa syntyviä merkityksiä.

Vaikka tutkimuksessa analysoidaankin sosiaalisena resurssina ja käyttökonteksteihin sidottuna, tutkimusasetelma vaikuttaisi olevan kuitenkin diskurssintutkimuksen kentällä tietyiltä osin epätyypillinen. Yleiskatsauksen perusteella monologimuotoista ilmaisua on tutkittu jonkin verran, mutta monologimuodon ominaisuudet ovat harvemmin keskiössä. Tutkimuksille tyypillisiä näkökulmia ovat muun muassa retorinen analyysi ja poliittisten puheiden kontekstissa taas tiettyihin politiikan osa-alueisiin, kuten esimerkiksi ympäristöpolitiikkaan, liittyvien diskurssien tutkiminen. Pääpaino monologeja käsittelevissä tutkimuksissa vaikuttaisi siis olevan poliittisessa retoriikassa ja vaikuttamisen keinoissa. Myös harvinaisemmat monologin muodot ja monologiin itseensä keskittyvät näkökulmat ovat kuitenkin perusteltuja, sillä monologi itsessään on varsin omalaatuinen ilmaisun muoto, ja erilaisilla monologeilla on toisistaan poikkeavia kommunikatiivisia tavoitteita. Tässä luvussa lähestytään monologin dialogisuutta etenkin diskurssintutkimuksen mahdollistamista näkökulmista.

Diskurssianalyysi ei ole yksittäinen tutkimusmetodi, vaan sen sisällä on useita menetelmiä ja suuntauksia (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 126). Diskurssianalyysin luonnetta ohjaa moni asia, alkaen tutkittavasta aineistosta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 121). Diskurssianalyysia voikin luonnehtia yksittäisen tutkimussuuntauksen sijaan ”väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016: 21). Tässä tutkimuksessa painottuu vahvasti sosiaalinen konstruktionismi, jota voidaan pitää diskurssianalyysin teoreettisena kotina. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuutta ei kohdata sellaisenaan, vaan se saa merkityksensä näkökulmien kautta (Gergen 1994: 72). Näin ollen tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä ilmiöitä ovat kielen ja ajattelun välinen yhteys sekä sosiaalisen todellisuuden rakentaminen kielen avulla. Vastaavasti kielen ei katsota heijastavan ulkoista tai yksilön sisäistä todellisuutta sellaisenaan. Keskeisiä käsitteitä, joita koskevan teorian ympärille tutkimus rakentuu, ovat esimerkiksi *moniäänisyys* ja *dialogi*.

Seuraavassa määritellään diskurssianalyysi käsitteenä ja tämän tutkimuksen metodina. Aluksi todettakoon, että diskurssianalyysi on väistämättä pragmatiikkaa, koska se tutkii todellista kielenkäyttöä todellisissa kielenkäytön tilanteissa. Tästä asiasta eri käsitysten edustajat lienevät yksimielisiä. Diskurssi sanana ei ole kuitenkaan yksiselitteinen. Sillä voidaan viitata kapeasti esimerkiksi jonkin ammattiryhmän käyttämään ammattikieleen tai tietyn poliittisen suuntauksen edustajien tekemiin kielellisiin valintoihin. Diskurssilla voidaan tarkoittaa myös yleisemmällä tasolla puhetta kontekstissaan. Kuten Gillian Brown & George Yule kirjassaan *Discourse analysis* (1983: 27) toteavat, diskurssianalyysissa tutkijan kohteena ovat puhujan ja kuulijan kielelliset teot, eivätkä niinkään lauseiden keskinäiset suhteet. Pieti-

käinen & Mäntynen (2009: 119–120) tarkentavat diskurssianalyysin tutkivan kielenkäytön merkitysjärjestelmiä, jotka rakentavat sosiaalista toimintaa. Myös Deborah Cameron (2001) korostaa diskurssin merkitystä kielenkäyttönä. Hän huomauttaa, että diskurssin käsite tulee nähdä holistisena käsitteenä, jossa kyse on paitsi kielestä, myös elämästä ja toiminnasta (Cameron 2001: 17). Diskurssin erilaiset määritelmät voidaan tiivistää kolmeen kohtaan:

1. Discourse is language ‘above the sentence’.
2. Discourse is language ‘in use’.
3. Discourse is a form of social practice in which language plays a central role. (Cameron. & Panović 2014: 3)

Ensimmäinen määrite diskurssille tarkoittaa, että diskurssia tarkasteltaessa kielestä ei tutkita vain lauseiden suhteita toisiinsa, vaan huomioon otetaan myös esimerkiksi niiden taustalla vaikuttavat kommunikatiiviset pyrkimykset. Toinen kohta liittyy suoraan pragmatiikan tutkimusalaan. Kun puhutaan diskurssista, kieltä ei siis tutkita irrallaan sen käyttötilanteista. Myös Cameron & Panović (2014) toteavat diskurssin olevan toimintaa. Se on sosiaalisen toiminnan, osallistumisen, muoto, jonka keskiössä on kieli. Seuraavaksi tarkennetaan, mitä juuri tämän tutkimuksen yhteydessä diskurssianalyysillä tarkoitetaan, ja miten sitä sovelletaan monologimuotoisen, ja toisaalta myös moniäänisen, ilmaisun tutkimiseen.

2.2.2 Teksti diskurssianalyysissa

Kuten aiemmin todettiin, diskurssianalyysi on yhteensopiva sosiaalisen konstruktionismin ja laajan tekstikäsitteiden kanssa. Laajan tekstikäsitteiden näkökulmasta diskurssianalyysin tyypilliset tutkimuskohteet ovat tekstejä. Myös tässä tutkimuksessa monologeja tarkastellaan puhuttuina teksteinä, tekstin rakenteen ja sisällön näkökulmista. Tekstit voivat olla laajasti määriteltynä puhuttuja tai kirjoitettuja kielellisiä merkityskokonaisuuksia, joiden avulla käydään avulla ja sisällä käydään dialogia. Kuten kielessä muutenkin, myös teksteissä merkitykset syntyvät sosiaalisen konstruktionismin mukaan vuorovaikutuksessa, tässä tapauksessa ensisijaisesti reseptiossa. Tekstin muotoa ei ole laajassa tekstikäsitteessä rajattu jyrkästi, vaan teksti voi olla muodoltaan yhtäläillä audiotiedosto, kuva, video, keskuste-

lu tai perinteinen, paperille kirjoitettu teksti. Vaikka tässä tutkimuksessa sitoudutaan laajaan tekstikäsitukseen, on syytä tarkastella tekstien olennaisia ominaisuuksia. Seuraavaksi käsitellään tekstin analysoimiseen ja määrittelyyn tyypillisesti käytettävien keskeisten käsitteiden välisiä yhteyksiä diskurssi-analyysiin.

Hallidayn ja Hasanin (1976: 2) mukaan tekstin tunnistaa tekstiksi ensisijaisesti sisäisen koheesion perusteella. Sisäinen koheesio muodostaa tekstin rakenteen. Koheesiota voi tuottaa tekstiin eksplisiittisesti esimerkiksi erilaisilla kytkentäilmaisuuilla, kuten rinnastuskonjunktioilla, joiden merkitystä Halliday & Hassan (1976) korostavat. Jos hyväksyisimme väitteen kytkentäilmaisujen merkityksestä sellaiseen, joutuisimme toteamaan, että diskurssianalyysin työkalupakki ei ole välttämättä sopiva koheesion tarkasteluun. Brown & Yule (1983: 195–197) kuitenkin huomauttavat, että tekstin sisäinen koheesio ei suoranaisesti riipu kytkentäilmaisusta. He toteavat merkitysten välisten suhteiden olevan olemassa myös ilman eksplisiittisiä koheesion ilmaisemisen keinoja ja esittävät toisaalta, että edes muodolliset koheesion osoittamisen keinot eivät itsessään takaa koheesiota tekstissä. Täysin järjestön ja epälooginen lauseiden tai puhunnosten sarja voi siis olla täynnä kytkentäilmaisuja, mutta tekstin sisäinen koheesio voi siitä huolimatta olla horjuvaa tai olematonta. Voidaan myös todeta, että teksteihin tottunut lukija tai kuulija tyypillisesti pyrkii havaitsemaan tekstissä koheesiota, vaikka sitä ei olisikaan eksplisiittisesti merkitty. Näin ollen koheesiota, tai sen puuttumista, ei ole mahdollista osoittaa absoluuttisesti, joten teksti on käsitteenä jokseenkin avoin tulkinnalle. Implisiittiset sidosteisuuden keinot, kuten merkityssuhteet, jäsentely ja looginen informaatiokulku, ovat riittäviä koheesion muotoja, joiden avulla tekstin voi tunnistaa tekstiksi.

Samansuuntaiseen tulokseen päätyy analyysissään myös Nils Erik Enkvist (1978). Koherenttia tekstiä ei voi tunnistaa pelkästään pintatason koheesiosta, vaan yhteyksien pitää olla myös semanttisia. Enkvistin mukaan kokonaiskoherenssi edellyttää kuitenkin myös riittävää pintatason koheesiota. Riittävän koheesion määritelmä jää kuitenkin avoimeksi. Enkvist tunnistaa koheesiossa ja koherenssissa eri tasoja. Hänen mukaansa joidenkin ilmaisujen välinen koheesio vaikuttaa intuitiivisesti selkeämmältä kuin toisten. Enkvist pohtii mahdollisuutta mitata tekstien sisäistä koheesiota, ja esittää tähän kahta metodologiaa. Yksi vaihtoehto olisi pyrkiä mittaamaan ja luokittelemaan koheesiota tuottavia piirteitä tekstistä. Vain pinnallisiin koheesion muotoihin keskittyvää määrällistä mittaussuunnitelmaa onkin mukaan pyritty kehittämään. Toinen hyväksyttävä keino on määrittää joukko tehtävään sopivia ihmisiä määrittämään tekstin koheesiota omien vaikutelmiensa perusteella. Tämä sopiva joukko voi olla myös yksi tutkija.

Tiukan lingvististä tällainen analyysi ei kuitenkaan ole. (Enkvist 1978: 126–127.) Vaikuttaa siltä, että semanttisiin yhteyksiin ei päästä käsiksi määrällisellä tai pintatasoon keskittyvällä analyysillä, sillä merkitykset ovat tulkintaa. Parhaaksi keinoksi siis jää koheesion havainnointi, jonka tukena voidaan käyttää muodollisen koheesion luokittelua.

Myös Liisa Korpimies (1978: 146) toteaa diskurssin ja koheesion välisen yhteyden. Tekstissään hän kirjoittaakin diskurssin yksiköiden välisestä koheesiosta, *diskurssikoheesiosta*. Tällä termillä hän viittaa puheaktien tyypillisiin toimintoihin. Hän mainitsee *aloitteen*, *vastauksen* sekä *jatkon* (*opening*, *responding* ja *follow-up*). Jo tästä jaottelusta voidaan havaita, että Korpimiehen strukturalistiselta vaikuttava käsitys diskurssin luonteesta poikkeaa tässä tutkimuksessa hyödynnettävästä näkemyksestä. Jos Korpimiehen linjauksia tarkastellaan kuitenkin osana avointa dialogista systeemiä, eikä niinkään lopullisina ja rajoittavina sääntöinä, hänen ajatuksiaan *diskurssikoheesiosta* voidaan hyödyntää monologiin tarkastelussa myös tämän tutkimuksen kontekstissa. Korpimies käyttää käsitettä *tason vaihto* kuvaamaan erilaisia tapoja, joilla puhuja voi yhdistää dialogin sisällä olevia ”monologeja” aiempiin dialogin osiin:

1. one of characters present is being addressed
2. rhetorical questions without answer
3. rhetorical questions with answers
4. interruptions of other characters, or
5. an unknown person is being addressed (Korpimies 1978: 157)

Vaikka tämän tutkimuksen dialogikäsitetyksessä puheen osatkin käsitetään dialogisina, Korpimiehen jako on monologianalyysin kannalta hedelmällinen. Korpimiehen listaamia keinoja on mahdollista käyttää monologin sisällä olevien puheen osien yhdistelemiseen eksplisiittisen dialogisuuden tuottamiseksi, vaikka osia ei näkisikään itsessään monologisina. Korpimiehen listauksessa on useampi kuulijan aktivoimisen tapa. Näitä ovat retorinen kysymys vastauksella ja ilman sekä tiedossa olevan tai tuntemattoman henkilön puhuttelu. Retoriset kysymykset vastauksella ja ilman ovat usein puhuttelumaisia ja siten vastaanottajaa aktivoivia, kuten kysymys: ”Kukapa ei sitä tietäisi?”. VISK:n mukaan ”retorinen kysymys on sellainen interrogatiivimuotoinen lausuma, johon ei odoteta niinkään vastausta kuin samanmielisyyden osoitusta” (VISK §1705). Retoristen kysymysten tarkoitus ei ole toisin sanoen tuottaa vastausta kuulijalta, vaan saada aikaan myötäilevä reaktio. Toisinaan puhuja antaa itse vastauksen, mutta välttämätöntä se ei ole. Käytännössä termin käyttö vaihtelee myös tieteellisissä diskurssissa.

Kuten Korpimiehen listauksesta voidaan havaita, puhuttelun voi kohdistaa jollekulle vuorovaikutukseen osallistuvalla tai yleisemmin jollekulle, jonka henkilöllisyys ei käy puheesta ilmi. Monologin tapauksessa vuorovaikutukseen osallistuvan ja puheessa nimetyn henkilön puhuttelu voi tarkoittaa esimerkiksi puheessa avoimesti referoidun henkilön puhuttelua. Tuntemattoman henkilön puhutteluksi voidaan lukea esimerkiksi kuulijajoukon puhuttelu pronomiinilla ”te”, sillä radio-ohjelman tai podcastin kuulijakunta ei useimmiten ole tiedossa. Näiden keinojen lisäksi Korpimies mainitsee toisen henkilön tekemän keskeytyksen, jonka relevanssi monologianalyysin kannalta on kenties pienin. Toisaalta vaikka yhden ihmisen yksin tuottamassa puheessa aitoja, toisen aloitteesta tapahtuvia, keskeytyksiä ei kuulla, moniäänisessä monologiassa keskeytyksen vaikutelma on kuitenkin mahdollista tuottaa referoimalla tai konstruoimalla omaan puheeseen toisen puhujan vuoroja jäljitteleviä puheen jaksoja.

Teksti on siis pohjimmiltaan tekstien joukko, joiden välillä on mahdollista havaita koheesiota. Koheesiota voi rakentaa myös tekstin sisälle tai sen ulkopuolelle kohdistuvilla viittauksilla. Brown & Yule (1983: 199–205) käsittelevät teksteissä esiintyviä viittauksia ja niiden tulkitsemista. He kritisoivat Halliday & Hasanin (1976) ajatusta, jonka mukaan tekstissä esiintyvät viittaukset voidaan jakaa eksoforisiin ja endoforesiin ilmauksiin. Eksoforisissa ilmauksissa viittauksen kohde tulee etsiä tekstin ulkopuolelta. Persoonapronomini *sinä* kuulijaan viittaavana sanana on yksi esimerkki väistämättä eksoforisesta viittauksesta, sillä sen merkitystä ei voi tulkita pelkästään tekstin itsensä avulla. Endoforesissa ilmauksissa viittauksen kohde puolestaan etsitään tekstistä itsestään. Toisin sanoen endoforesissa viittauksissa tulee edetä tai palata taaksepäin tekstissä, jotta on mahdollista selvittää, mihin viitataan. Seuraavassa esimerkissä endoforesinen viittaus on tummennettu: ”Salmela teki kaksi maalia. **Hän** tuuletti maalejaan villisti.” Brown ja Yule (1983: 200–201) toteavat, että endoforesiksi määriteltäviä viittauksia kohdattaessaan lukijat tai kuulijat eivät todellisuudessa palaa aiempaan ilmaisuun, vaan he muodostavat oman mentaalisen viittauksen kohteensa. Viittauksen kohteesta tulee uusi, eikä alkuperäisen ilmaisun kielellisellä muodolla ole välttämättä vastaavuutta uuden kohteen kanssa. Näin ollen endoforeset ja eksoforeset viittaukset sekoittuvat.

Erityisen aiheellista Brownin ja Yulen (1983) kritiikki vaikuttaisi olevan puhuttujen tekstien yhteydessä. Kuulijan voi olla jopa mahdotonta palata alkuperäiseen kielelliseen ilmaisuun. Toisinaan viittauksen tavoittaminen voi olla vaikeaa, ja se saattaaakin vaatia runsaasti tulkintaa. Viittauksen kohteen voikin katsoa joskus löytyvän myös teeman tarkastelun perusteella. Välillä kuulijan täytyykin kysyä, mikä viittauksen kohde on. Jos puhujalta kysyminen ei ole mahdollista, kuulija voi kysyä itseltään, mikä

kohde vaikuttaa kontekstin perusteella todennäköisimmältä. Usein tulkinta on tiedostamaton prosessi, mutta toisinaan se voi vaatia enemmän pohtimista. Esimerkiksi äänitettyä puhetta kuunneltaessa tällaiset kysymykset voivat nousta relevanteiksi.

Teoreettista tarkastelua varten on tässä vaiheessa hyödyllistä pyrkiä määrittelemään Sarasvuon monologien tekstilaji. Yksi mahdollisuus on käsitellä monologeja vaikuttamaan pyrkivinä puheina. Tyypillisesti puhe on kuitenkin merkittävästi lyhyempi teksti kuin Sarasvuon monologit. Puheella ajatellaan usein myös olevan ensisijaisesti yleisö, joka seuraa puhetta itse puhetilanteessa. Yleisön näkökulmasta tarkasteltuna monologiohjelma on lähempänä podcastia. Podcast on säännöllisesti, tai vähintään toisteisesti, digitaalisessa muodossa julkaistava ääni- ja mahdollisesti myös kuvamuotoinen puheohjelma. Kuulijat siis voivat kuunnella podcastin jakson valitsemanansa ajankohtana. Podcastit muistuttavat usein viihteellisten radio-ohjelmien puheosuuksia, ja moni radiokanava julkaiseekin podcasteja, jotka editoidaan siten, että ne sisältävät vain ohjelman puheosuudet. Podcasteista jäävät siis pois esimerkiksi radiossa kuultavat kaupalliset tiedotteet ja mahdollinen musiikki. Myös ensisijaisesti podcast-muodossa julkaistavissa äänisisällöissä käytetään runsaasti editointia, ja ohjelmat nauhoitetaan usein erillisinä segmentteinä, joista kokonaisuus kootaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna Sarasvuon monologit eivät ole tyypillisiä podcasteja, sillä kyseessä on suora lähetys ilman katkoja. Suorassa lähetyksessä esitettävä tuotos on siis ainakin ensimmäisen tunnin osalta identtinen podcastina julkaistavan sisällön kanssa. Vain Areenassa esitettävä jälkiosa on tuotantotavaltaan muun jakson kanssa samanlainen. Ainoa ero on, että sitä ei esitetä suorana radiossa, vaan se on saatavilla ainoastaan Yle Areenan jälkikuuntelussa.

Podcastien kategoriaan mahtuu monenlaisia ohjelmia. Podcast voi rakentua esimerkiksi vakiojuontajien keskustelujen tai vaihtuvien vieraiden haastatteleminen ympärille. Usein podcast on keskittynyt johonkin tiettyyn aiheeseen, mutta aiheet saattavat olla myös vaihtuvia. Aiheita yhdistävä teema on kuitenkin usein havaittavissa. On esimerkiksi epätodennäköistä, että podcastin aiheet vaihtelevat ruokaresepteistä maailmankaikkeuden syntyyn, ellei kyseessä ole yleisesti ajankohtaisiin asioihin keskittyvä podcast, kuten edellä mainitut tiivistykset radiokanavien aamuohjelmista.

Podcastien kuuntelu on nykyisin suosittua ajanvietettä Suomessa. Reuters-instituutti on tutkinut säännöllisesti suomalaisten tapoja käyttää erilaisia medioita. Podcasteja kuuntelee suomalaisista Reutersin raportin mukaan noin neljännes. Kolme selvästi merkittävintä syytä podcastien kuuntelemiseen ovat Reutersin kyselytutkimuksen mukaan viihtyminen, kiinnostavista asioista ajan tasalla pysyminen sekä oppiminen. Podcasteja kuunnellaan selvästi eniten kotona esimerkiksi arkisten askareiden ohessa. Mui-

ta suomalaisille tyypillisiä kuunteluyhteyksiä ovat raportin mukaan esimerkiksi matkat erilaisissa kulkuneuvoissa ja urheilusuoritukset. (Reunanen 2019: 56–60.)

Vaikka tarkkaa tekstilajia ei voitaisikaan määrittää, Sarasvuon monologeja voidaan kuvata erilaisten *tekstityyppien* avulla. Tekstityypit jakavat tekstit muodon ja rakenteiden perusteella erilaisiin ryhmiin, joilla on keskenään samankaltaisia retorisia rakenteita (Mäntynen & Shore 2006: 36). Mäntynen ja Shoren (2006) kuvaamista Werlichin (1979) tekstityypeistä Sarasvuon monologeja kuvaavat *argumentoiva*, *ekspositorinen* ja *narratiivinen* tekstityyppi. Argumentatiivisessa tyypissä osoitetaan asennetta suhteessa sanottuun erilaisin kielellisin keinoin, narratiivisessa tyypissä kuvataan menneitä tapahtumia ja ekspositorisessa tekstissä taas selitetään abstraktien asioiden suhteita. (Mäntynen & Shore 2006: 36–37.) Monologikokonaisuus vaikuttaisi olevan sekoitus näistä kolmesta tyypistä, sillä monologissa painotukset vaihtelevat eri osien välillä huomattavasti. Sarasvuo esittää monologeissaan runsaasti väitteitä ja perustelee näitä, mutta myös puheessa myös selitetään hyvin paljon abstrakteja termejä ja ajatuksia. Näiden lisäksi puheessa on useita selvästi narratiivisia jaksoja, joissa kuvataan menneen ajan tapahtumaketjuja. Argumentatiivisuutta pidän kuitenkin henkilökohtaisesti Sarasvuon monologiin dominoivana piirteenä.

Yhteenvedona voidaan siis todeta, että Sarasvuon monologiohjelma on ainakin teknisessä mielessä podcast, mutta itse sisältö ja tuotantotapa vaikuttaisivat edustavan aivan omalaatuista monologigenreä, jota on vaikea yksiselitteisesti määritellä. Kuten aiemmin kuvailtiin, kyseessä on puhetta muistuttava, huomattavan pitkä ja osittain käsikirjoitettu monologi, jossa käsitellään valittua teemaa syvällisesti erilaisista näkökulmista tarinoiden ja lähdekirjallisuuden avulla. Toisaalta kyseessä on myös suora lähetys. Ohjelma muistuttaakin vaikuttavien puheiden sarjaa. Toinen merkittävä havainto on ilmeinen sisällöllinen yhteneväisyys podcastien kanssa. Havainto on merkittävä, sillä podcastien suosio on noussut monissa maissa suureksi. Podcastien vaikutus alkaakin olla monin paikoin yhteiskunnallisesti merkittäväällä tasolla. Yhteiskunnallisen merkityksen kasvamista tulevaisuudessa puoltaa se, että podcastien kuuntelu on alle 35-vuotiaiden keskuudessa huomattavasti yleisempää kuin sitä vanhempien joukossa (Reunanen 2019: 59). On siis korkea aika alkaa tutkia kyseisen ilmaisumuodon vuorovaikutuksellisia erityispiirteitä.

2.3 Monologi dialogisena teoksena

2.3.1 Draamallinen monologi

Jotta monologin yksittäisten osien suhdetta kokonaisuuteen voidaan vakuuttavasti arvioida, kielitieteellisen analyysin lisäksi monologeja on tarkasteltava kokonaisina teoksina, joissa on teema, aihe ja erilaisia ääniä. Näin ollen analyysissa käytetään kielitieteellisten käsitteiden ja tutkimuksen lisäksi edellä mainittuja kirjallisuustieteen peruskäsitteitä. Ilmiöitä tulee siis arvioida suhteessa eritasoisin konteksteihin. Kirjallisuustieteellisessä tarkastelussa keskitytään näistä eri kontekstien tasoista yksittäisten jaksojen tasoon. Kielitieteellisellä analyysilla päästään puolestaan paremmin käsiksi ilmiöiden suppeampiin konteksteihin.

Teoksina tutkittavat monologit ovat monologimuotoisia esityksiä. Olennaiseksi vertailukohdaksi nousee *draamallisen monologin* käsite. Draamallisen monologin ajatellaan tyypillisesti kuuluvan kenties teatterin lavalle. Vaikka Sarasvuon monologiohjelma ei muistutakaan kaikilta osin draamallista monologia, lähempi tarkastelu osoittaa, että ne jakavat pohjimmiltaan useita piirteitä. Ina Beth Sessions nimittää artikkelissaan ”The Dramatic Monologue” (1947: 508) seitsemän täydellisen draamallisen monologin ominaisuutta. Nämä ovat suomennettuina *puhuja, yleisö, tilanne, puhujan kokema paljastus, vuorovaikutus puhujan ja yleisön välillä, draamallinen toiminta ja nykyhetkessä tapahtuva toiminta*. On selvää, ettei Sarasvuon monologiohjelma täytä kaikkia näistä kriteereistä, joten se sijoittuu Sessionsin (1947) määrittelyssä *epätäydellisten draamallisten monologi*en kategoriaan. *Draamallisen monologin* käsite ei Sessionsin (1947) määrittelemänä ota kantaa, siihen, onko teos proosaa vai lyriikkaa, joten myös tekstilajinsa puolesta asiateksteinäkin pidettäviä monologeja voi draamallisen monologin käsitteiden avulla.

Sarasvuon monologeja kuvastavat edellisistä käsitteistä *puhuja, yleisö, tilanne, draamallinen toiminta* sekä *vuorovaikutus puhujan ja yleisön välillä*. Puhujan, sellaisena kuin se draamallisen monologin kontekstissa nähdään, läsnäoloa voi pitää Sarasvuon monologeissa selviönä. Samoin kuin draamallisessa monologissa, kaikki puhe kulkee yksittäisen puhujan kautta. Erityisen kiinnostava käsite on *tilanne*. Sarasvuon monologin puhetilannetta voi tarkastella joko puhujan tai kuulijan näkökulmasta, joten yksiselitteinen määrittely on vaikeaa. Myös yleisön määrittelyminen on vaikeaa, sillä kuulijajoukko on tun-

tematon ryhmä, jotka eivät toimi joukkona, vaan kuuntelevat ohjelmaa eri aikaan ja eri paikoissa. Vuorovaikutuksellisuutta on puolestaan käsitelty laajasti jo aiemmissa luvuissa.

Väite draamallisen toiminnan läsnäolosta Sarasvuon käsikirjoittamattomissa monologeissa on mahdollista riitauttaa, ja se vaatii hieman enemmän perustelua. Otan tässä määrittelyssä lähtökohdaksi sen, että draamallisen monologin draamallinen toiminta ei ole lähtökohtaisesti improvisoitua, vaan suunnitelmallista. Vaikka tarkkaa käsikirjoitusta ei ole, monologeissa on kuitenkin laajoihin muistiinpanoihin pohjautuva, jossain määrin suunniteltu, etenemisjärjestys, joka saattaa muuttua lähetyksen aikana. Monologilla on myös teema, jota monologin etenemisessään suunnitelmallisen oloisesti ilmentää. Esimerkiksi monologissa kuvattavat kohtaamiset eri toimijoiden välillä eivät ole vain puhetilanteessa tuotettavaa kuvailua, vaan niillä on tehtävänsä draaman kaaren ja monologin teeman rakentamisessa. Puheessa voidaan havaita, kuinka erilaisten puheen jaksojen aikana toimintaa kuvataan. Monologeissa kuvataan puheessa kuultavien äänien välisiä suhteita esimerkiksi tarinoiden ja eri näkökulmien esittämisen avulla. Niiltä osin kuin asioiden esittäminen on suunnitelmallista, toiminnan voi katsoa olevan draamallista ja monologiteoksen teemaa eteenpäin kuljettavaa. Osa ajatuksenvaihdosta esimerkiksi puhujan ja lähdemateriaalien tuottajien välillä tapahtuu kuitenkin selkeästi nykyhetkessä ja ajoittain myös improvisoiden, joten kokonaisuus ei ole käsikirjoitettua radioteatteria.

2.3.2 Radiomonologi ja runous dialogin tuottajina

Radiomonologin kanssa samankaltaisena dialogin tuottamisen tapana voi pitää sellaista runoutta, jossa yksi puhuja on selvästi hallitseva. Runojen dialogisuutta on tarkastellut Katja Seutu artikkelissaan ”Runouden dialogisuudesta” (2013). Artikkelissaan hän pohtii, mitä on runon tekstin dialogisuus, ja millä tavoin runo on vuorovaikutuksellisessa suhteessa jonkun kanssa. Myös Seutu nimeää *draamallisen monologin* arvioidessaan, mikä on johtanut siihen, että vastaanottajan ja runon puhujan suhde ymmärretään aiempaa dialogisempaan. Perinteisenä dialogisuuden rakentamisen keinona hän mainitsee *apostrofin*, joka tarkoittaa sellaista retorista puhekuviota, jossa puhuteltavaksi otetaan joku puhetilanteessa poissaoleva kohde, kuten toinen henkilö, abstrakti olio tai jopa esine.

Seutu (2013: 299) jakaa artikkelissaan dialogisuuden tarkastelun kolmeen osaan. Hän tarkastelee runon dialogisuutta puheen esittämisen ja runoteoksen sisäisen vuorovaikutuksen näkökulmista. Näiden nä-

kökulmien lisäksi Seutu keskittyy tutkimaan runotekstin ja lukijan välistä vuorovaikutusta. Kirjoittaessaan puhetilanteesta Seutu viittaa runoon itseensä. Hän nimeää kaksi erilaista puhetilanteen asetelmaa, *ensimmäisen ja toisen asteen puhetilanteen*. Ensimmäisen asteen puhetilanteissa puhuja puhuu itse nykyhetkessä. Toisen asteen puhetilanteissa puhuja puolestaan esittää ajallisesti etäistä puhetta erilaisin referoinnin keinoin. Sarasvuon monologiin tapauksissa toisen asteen puhetilanteita nähdään runsaasti lähteiden käytön yhteydessä. Toisen asteen puhetilanteissa huomiota on syytä kiinnittää siihen, miten puhuja nämä puhetilanteet esittää, sillä valta on lopulta puhujalla. Puhetilanteille tyypillisiksi piirteiksi Seutu (2013: 303) havaitsee myös erilaiset toivotukset. Toivotukset ovat tietenkin ilmaisia, jotka kohdistuvat usein toiselle henkilölle. Tällaisia tyypillisesti intersoonallisia funktioita toteuttavia ilmauksia voidaankin pitää hyvin dialogisina. Seutu (2013: 303–308) arvioi myös runon vuorovaikutusta toisten saman runoteoksen runojen kanssa. Hän havaitsee runoissa keskinäistä vuorovaikutusta, joka rakentaa runoteoksen merkityskokonaisuutta. Seutu (2013) tunnistaa myös vuorovaikutuksen teoksen ulkopuolisten diskurssien kanssa. Vastaavasti monologia voidaan ajatella runoteoksen kaltaisena kokonaisuutena, jonka eri osat rakentavat vuorovaikutuksessa merkityskokonaisuuksia. Lisäksi myös monologi voi olla runoteoksen tavoin yhteydessä ulkopuolisiin diskursseihin.

Runo synnyttää dialogia myös itsensä ja lukijansa välillä. Lukijan ja runon välinen dialogisuus voi perustua esimerkiksi emootioiden kuvaamiseen, joka johdattaa lukijan suurempien eettisten kysymysten äärelle. Dialogisuus voi esiintyä sanatasolla tai kielen rakenteissa. Sitä voidaan tuottaa myös laajempien ilmiöiden avulla. Esimerkiksi lukijan lukutapa ja lukijalle implisiittisesti ehdotettu ovat dialogisuuden syntymisen kannalta potentiaalisesti merkityksellisiä. Runo voi myös korostaa dialogisuutta affektiivisuutta luovin keinoin ja ikään kuin ”etsimällä” kuulijaa kysymyksin ja huudahduksin. (Seutu 2013: 308–316.) Monologin keinovalikoima saattaa poiketa huomattavasti tunteellisen runon tavoista rakentaa dialogia, mutta kuten runolla lukijaansa, myös monologilla on mahdollisuus rakentaa dialoginen suhde kuulijaansa.

Tässä luvussa esitetyt kirjallisuustieteelliset havainnot antavat suuntaa sille, millaisia asioita dialogiseksi todetusta tekstistä voi olla ylipäättään mahdollista tai mielekästä tarkastella. Merkittävä tässä luvussa esitetty näkökulma on, että tekstikokonaisuus voi rakentaa merkityksiään tekstin sisällä tai tekstin ja sen lukijan tai kuulijan välillä käytävän dialogin pohjalta. Runon tavoin myös monologi tuottaa siis joka esityskerta erilaisen dialogisen kokemuksen, joka riippuu kuulijasta, ajankohdasta ja lukemattomasta määrästä muita muuttujia. Sen dialogisuus on kuitenkin ilmiö, jota on mahdollista tulkita kuin

kirjallisuutta, joskin nimenomaan dialogisuuden tapauksessa tulkitsijan käytössä on hyvä olla monipuolinen ja -tieteinen tulkinnan työkalupakki.

2.4 Dialogin osallistujat

2.4.1 Äänet, ryhmät ja positiot

Kielenkäytöstä voidaan erottaa erilaisia komponentteja, jotka vaikuttavat kieleen erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Eri määrittelyissä painotetaan eri kielenkäytön aspekteja, mutta tyypillisesti komponentteihin kuuluvat esimerkiksi kielenkäytön tavoitteet, kanava, aika, paikka sekä virallisuuden aste. Yksi kielenkäytön komponenteista on myös *osallistujat*. (Mäntynen & Shore 2006: 16–18.)

Yksi luvussa 2.1.2 esitellyistä ja myös dialogia määrittävistä seikoista on osallistujien välinen suhde (ks. Mukarovsky 1977: 86–87). Diskurssianalyysin avulla voidaan tutkia äänien välisiä valta- ja osallistumissuhteita diskurssin sisällä. Äänen osallistumisen jakautuminen vaikuttaa puolestaan merkittävästi tekstissä tuotettavan dialogin luonteeseen. Diskurssin sisäisistä valtasuhteista on tunnistettu kolme ulottuvuutta, joita tarkastelemalla valta-asetelmiin ja niiden muodostumiseen päästään käsiksi. Ensinnäkin voidaan tutkia diskurssissa sanottuja asioita ja siinä tapahtuvia asioita. Näiden kahden ulottuvuuden lisäksi diskurssista voidaan tutkia toimijoiden välisiä suhteita ja heidän subjektipositioitaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 86.)

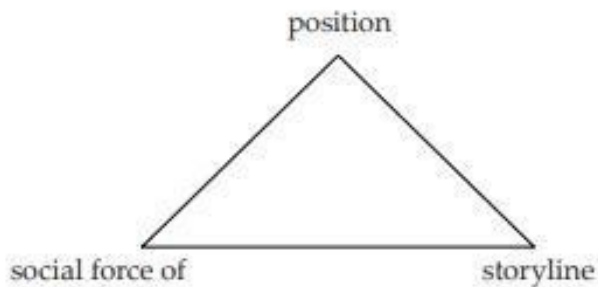
Diskurssianalyysissa sanottu ja tehty kytkeytyvät tyypillisesti diskurssien nimeämiseen. Esimerkiksi ympäristön tulevaisuutta käsittelevässä toiveikkuusdiskurssissa saatettaisiin käyttää kannustavia puheenvuoroja ja kertoa ympäristöön liittyvistä positiivisista tutkimustuloksista. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena ei kuitenkaan ole nimetä eri monologista tunnistettuja diskursseja, vaan puheen sisältö ja kielelliset teot pyritään kytkemään monologin teemaan ja sanomaan, jotka ovat olemukseltaan tulkinnallisempia. Ilmaisuvallat ja kielelliset teot ovat kaikelle diskurssianalyysille tärkeitä, mutta koska tässä tutkimuksessa tarkastellaan ensisijaisesti osallistujien välille syntyvää dialogia, tutkimuksessa korostuu diskurssin sisäisen vallan kolmas ulottuvuus, eli osallistujien positioiden tarkastelu rakentavassa dialogissa ja diskurssissa.

Monologimuotoisen ilmaisun kannalta osallistujien positiot ovat kiinnostava tutkimuskohde, sillä puhe-tilanteessa puhevaltaa pitävä puhuja pitää halussaan myös valtaa asemoida muut, hänen puheensa kautta kuultavat, äänet. Yleisesti ottaen puhevalta rakentuu ja jakautuu eri tilanteissa eri tavoin, joten sitä ei voida yhdistää pysyvästi yksittäisiin henkilöihin tilanteesta riippumatta, vaikka heillä puhevaltaa useassa tilanteessa olisikin. (Fairclough 1989: 43–47.)

Monologin tapauksessa puhevallan käyttäjä, tai ainakin sen jakaja on kuitenkin helppo tunnistaa. Jos oletetaan puhujan toimivan omilla ehdoillaan, hän pitää monologissa puhevaltaa hallussaan. Toisaalta puhujan voi nähdä myös jakavan tai olevan jakamatta puhevaltaansa muille äänille, jotka hänen puheessaan kuuluvat. Faircloughin (2003: 214) dialogisuusajattelua soveltaen voidaan todeta, että yksi puheen dialogisuuden määrää kuvaava seikka onkin se, kuinka paljon puheessa esiintyy dialogisia suhteita puhujan ja muiden äänten välillä. Äänellä ei viitata tässä tutkimuksessa fysikaaliseen ilmiöön, vaan sen avulla kuvataan puheessa kuultavaa osallisuutta. Pietikäinen & Mäntynen (2009: 95) toteavat, että ääneksi voidaan ymmärtää puhujan tai kirjailijan oman äänen lisäksi ns. toinen ääni, joka kuuluu puheessa puhujan äänen kautta. Yhden henkilön pitämässä puheessa voidaan siis kuulla useita ääniä.

Muut monologissa kuultavat äänet eivät kuitenkaan käytä puhevaltaa itsenäisesti, vaan ovat riippuvaisia puhujan tekemistä kielellisistä ratkaisuista. Muut äänet ovat monologissa siis alisteisessa asemassa puhujaan nähden, joskin tähän vaikutelmaan voi vaikuttaa äänten erilaisilla positioinneilla. Positiointia kutsutaan usein myös nimellä asemointi. Positioinnilla tarkoitetaan vuorovaikutustilanteen osallistujien tai sen ulkopuolella olevien henkilöiden asemointia diskursiivisesti (Harré & van Langenhove & 1999: 16). Diskursiivinen positiointi kuvaa puolestaan sitä, kuinka puhuja sanojaan käyttämällä sijoittaa itsensä ja toiset erilaisiin asemiin, joiden perusteella heille tullaan ehdottaneeksi erilaisia ominaisuuksia. Positiointi myös vaikuttaa siihen, millaista osallistumista eri osallistujilta odotetaan, ja millainen osallistuminen on kullekin sallittua. Esimerkiksi maallikon asemaan asemoidulta osallistujalta ei odoteta asiantuntijalausuntoja, ja mikäli häneltä sellaisia kuullaan, ne voidaan tulkita helposti epäuskottaviksi.

Positioinnin käsitteen ympärille rakentuu mm. Harrén (1997) kehittämä *asemointiteoria* (*positioning theory*), jonka avulla voidaan kuvata vuorovaikutuksen osallistujien mahdollisuuksia osallistua vuorovaikutuksen tuottamiseen. Teorian avulla voidaan tarkastella vuorovaikutuksen osapuolten moraalisia oikeuksia ja velvollisuuksia osallistua vuorovaikutuksen tuottamiseen. (Hirvonen 2013: 102.) Harré & van Langenhove kuvaavat *asemointiteoriaa* kolmiokuviona, jossa esitetään kolme osallistujan asemointiin vaikuttavaa tekijää:

Kuva 1 Asemointikolmio (Hirvonen 2013: 103)

Tämän *asemointikolmion* ylin kulma, *position* viittaa siihen oikeuksien ja velvollisuuksien joukkoon, jonka yksilöä katsotaan koskevan. Näistä oikeuksista ja velvollisuuksista tehdään olettamia, jotka tuotetaan diskursiivisella tasolla. Tuottamisen lisäksi diskurssissa myös uusinnetaan olettamuksia toteuttamalla niitä käytännössä. Kolmion toinen kulma, *social forces* (tai *social actions*), tarkoittaa sellaisia hetkessä ilmeneviä puheita ja toimintoja, jotka tulee nähdä vuorovaikutuksellisesti merkityksellisinä. *Storyline* puolestaan viittaa näiden toimintojen muodostamien jaksojen järjestymiseen vuorovaikutukseksi ja vuorovaikutuksen luonteeseen. (Hirvonen 2013: 103.) *Storyline* on siis lyhyesti ilmaistuna eräänlainen tiivistys siitä, mitä vuorovaikutuksessa tapahtuu.

Asemointiteoriasta voidaan johtaa ajatus, että monologin kontekstissa äänten kuuluminen ei itsessään tarkoita, että kyseiset äänet ja niiden edustamat näkemykset vahvistuisivat. Olennaisia seikkoja ovat myös sanotut asiat ja niiden suhde esiintymisympäristöihinsä. Tämä korostuu monologissa, sillä puhevaltaa käyttää monologin varsinainen puhuja, joka voi vaikuttaa yhdessä kuulijan kanssa kielellisen osallistumisen asemointiin huomattavasti enemmän kuin äänen edustama taho. Asemointikolmion kulmat ovat erottamattomasti yhteydessä toisiinsa.

Eri ääniä tarkasteltaessa tulee siis ottaa huomioon luvun aluissa mainituista diskurssin sisäisiä valtasuhteita määrittävistä seikoista kolmas, subjektipositiot, joita myös asemointiteorian avulla pyritään kuvaamaan. Monologin tapauksessa voidaan puhua äänille tuotetuista positioista. Tutkimuskirjallisuuden perusteella positioita tarkasteltaessa huomio voidaan kiinnittää esimerkiksi siihen, miten positio vaikuttaa siihen, missä valossa lausuttu puhe näyttäytyy. Ääni voidaan saada positioimisen avulla saada vaikuttamaan esimerkiksi poikkeuksellisen luotettavalta tai epäluotettavalta. Positioimisen avulla puhuja voidaan myös määritellä normaaliutta tai tuottaa toiseutta. (Jokinen & Juhila 1993: 86–88.)

Esimerkiksi tutkijan asemaan (*position*) asemoidulla äänellä voidaan katsoa olevan oikeus lausua omasta alastaan asiantuntijalausuntoja (*social actions*). Asemointiin kuitenkin vaikuttavat myös varsinaiset kielelliset teot. Vaikka monologin varsinainen puhuja asemoisi äänen asiantuntija-asemaan, hänen positioonsa vaikuttaa se, millaista kieltä äänellä tuotetaan ja miten se sijoittuu monologin suurempaan kontekstiin (*storyline*), joka muodostuu eri äänten tuottamista osuuksista. Asiantuntijana esiintyvän äänen lausuntoja vastaan voidaan argumentoida tai hänen sanomansa saattaa muuten näyttäytyä esiintymiskontekstissaan kyseenalaisena. Tutkijan näkemykset voidaan esittää esimerkiksi ”tavallisen ihmisen” arkijärkeilyn vastaisina, jolloin tutkijan positioon rakentuu toiseutta suhteessa näihin ”tavallisiin ihmisiin”.

Käytännön tason positioinnissa olennaista on erilaisten yksilöiden ja ryhmien rakentuminen esimerkiksi kuvailun, puhuttelun tai persoonapronominien kautta. Monologin puhujalla on mahdollisuus asemoida itsensä yksilönä suhteellisen vapaasti monologin eri ääniin nähden. Ryhmien kielellistä rakentumista ja kielellisten ryhmien jäsenyyttä on tutkinut Pekka Pälli väitöskirjassaan *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina* (2003). Persoonapronominien avulla puhuja voi luoda linkkejä tai erotteluja ihmisten välille osoittamalla esimerkiksi ulkoryhmän tai asemoimalla itsensä haluamaansa ryhmään tai sen ulkopuolelle. *Ulkoryhmä* ja *sisäryhmä* ovat Pällin (2003) tutkimuksessaan käyttämiä sosiaalipsykologian käsitteitä, jotka kuvaavat pohjimmiltaan ”meitä” ja ”heitä”, sisä- ja ulkoryhmiä joihin kuulutaan ja ei kuuluta. Puhumalla *meinä* puhuja voi rakentaa yhteisyyden ja yhteenkuuluvuuden merkityksiä, ja puhumalla *meistä* puhuja voi tarkoittaa mitä tahansa ryhmiä, joihin hänen voidaan katsoa kuuluvan. Puhumalla ryhmästä *heinä* puhuja voi puolestaan indikoida, ettei kuulu nimeämäänsä ryhmään.

On tärkeää huomata, että puhtaasti kieleen keskittyvän diskurssianalyysin kannalta olennaista on se, miten ryhmät rakentuvat kielellisesti, joten kielenulkoisia ryhmämäärittäjiä ei oteta huomioon. (Pälli 2003: 95.) Tässäkään tutkimuksessa pyritään siis siihen, että esiin ei nosteta sellaisia Jari Sarasvuon, tai jonkun muun osallistujan persoonan tai sosiaalisen aseman ominaisuuksia, jotka eivät nouse lainkaan esiin kielenkäytöstä itsestään. Jos Sarasvuo ei esimerkiksi tuo esiin rooliaan konsulttina, tätä roolia ei nosteta analyysin keskiöön. Todellisuudessa jokaisella kuulijalla on tietenkin oma tapansa rakentaa ryhmiä, joka perustuu osaltaan aiempaan tietoon. Tähän kokemukseen ei tämän tutkimuksen puitteissa päästä luotettavasti käsiksi, koska tulkinnat tehdään yksittäisen tutkijan näkökulmasta.

Me-pronominilla rakennetaan hyvin erilaisia sisäryhmiä. Vaikkei sisäryhmien rakentuminen liity aina väistämättä monikon ensimmäisen pronominin käyttämiseen, on niiden välinen yhteys jo *me*-san

kielellisen perusmerkityksen, ”minä yhtenä asianosaisista”, perusteella selvä (Pälli 2003: 96). Tyypillistä sisäryhmän kielellisessä rakentumisessa kuitenkin on Pällin mukaan positiivinen mieltämisen tapa. Koska sisäryhmä rakennetaan kielessä usein yhden piirteen tai ominaisuuden ympärille, ryhmä yleensä kuvataan oikein ajattelevana tai toimivana tämän yksittäisen piirteen suhteen. Sisäryhmän rakentaminen on puhujalle myös tapa asettaa itsensä yksimielisen ryhmän edustajaksi ja puhua siten ryhmän puolesta, mikä lisää sanotun painoarvoa. (Pälli 2003: 117–118.)

Te ja *he* ovat puolestaan ulkoryhmiä tuottavia pronomineja. Sosiaalipsykologisessa teoriassa ulkoryhmiin liitetään usein negatiivisia ominaisuuksia, ja ryhmän yksilöitä niputetaan kielellisesti yhteen (Pälli 2003: 119, 123). Persoonapronominille *te* on tyypillistä, että sen avulla tuotettu otetaan vastaan pohtimatta sitä, kuka ryhmään oikeastaan kuuluu ja kuka ei, vaan persoonapronominin ilmaisema merkitys otetaan helposti annettuna. Tässä jaottelussa tulee kuitenkin huomata, että ulko- ja sisäryhmät eivät ole puheessa pysyviä konstruktioita, vaan ne voivat muuttua. (Pälli 2003: 134–135.)

Pällin esittelemää sosiaalipsykologista kuvausta ryhmien arvottamisesta ei oteta tässä tutkimuksessa annettuna. Esimerkiksi ulkoryhmään ei siis välttämättä katsota liittyvän negatiivisia ominaisuuksia, jos ryhmän kuvaus puheessa ei tällaiseen ensisijaiseen tulkintaan ohjaa. Merkittävä osa Pällin tutkimuksen aineistosta on mielipidekirjoituksia. Mielipidekirjoitusten tarkoitus on ilmaista mielipide ja mahdollisesti vakuuttaa lukija mielipiteen oikeellisuudesta. Jo aineiston luonne siis ohjaa kirjoittajaa tuottamaan kieltä, joka luo positiivisia mielikuvia sellaisista ryhmistä, joihin hän itsensä sisällyttää, mikä saattaa vaikuttaa siihen, että Pällin havainnot ovat jokseenkin näiden linjassa sosiaalipsykologiassa tehtyjen havaintojen kanssa. Kuten Pälli (2003: 135) itsekkin toteaa: ”Kategorisaation negatiiviset piirteet ovat vasta sitä, että tuotetusta kategoriasta ilmaistaan negatiivisia asioita kategoriana.” Vastaava yhteys on kuitenkin havaittu tutkimuksissa varsin laajasti, joten korrelaatiota ei voi perustella pelkästään tutkimusaineiston tyypillä. Oletettavaa onkin, että vastaavia havaintoja voidaan tehdä paikoin myös tämän tutkimuksen monologiaineistosta.

Persoonapronominien käytön lisäksi keskeiseksi kysymykseksi nousee myös, millaisia muita ihmisryhmiä monologeissa nimitetään, ja miten ne asemoidaan toisiinsa nähden. Erityisen tärkeä tämä piirre on monologissa, jossa yksittäisellä puhujalla on mahdollisuus luoda haluamansa kaltaisia kategorioita ja tarjota niitä kuulijalle sellaisenaan. Pekka Pälli (2003, 137–139) jakaa ryhmien ilmituomisen kirjoituksissa kielessä kahteen kategoriaan: *Konstruointiin* ja *representointiin*. Vaikka Pälli (2003) korostaakin käsittelevänsä vain kirjoitettua kieltä, tässä yhteydessä hänen työtään voidaan soveltaa puhuttuun kie-

leen, sillä valinta perustellaan väitöskirjassa puhutun aineiston haastattelumuotoisuudella ja toisteisella kysymys-vastaus-rakenteella. Sarasvuon monologit muistuttavatkin huomattavasti enemmän jäsenel-tyä kirjallista esitystä kuin haastattelua.

Konstruoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä kategorian tekemistä tai tekemistä näkyväksi. Konstruoinnin kohde ei ole sosiaalisesti vakiintunut kielenkäyttöön, joten konstruointi sallii varsin laajan luovuuden. Puhuja voi esimerkiksi juustoista puhuessaan konstruoida ryhmän ”juuston vihaajat” tarkoittavan luultavimmin ihmisiä, jotka vihaavat juustoa. Konstruoinnista voi tehdä keksimällä uusia ryhmänimiä tai puheen tapauksessa osoittamalla esimerkiksi äänenpainolla ilmaistun olevan sisäisesti ristiriitainen, ikään kuin lainausmerkkejä käyttäen, (ks. Pälli 2003: 139). *Representoimisessa* puolestaan viitataan olemassa olevaan kohteeseen, kuten *turkulaiset*. Olemassa oleva kohde ei kuitenkaan tarkoita tässä yhteydessä luonnollista objektia, vaan ennemminkin kielenkäyttöön vakiintunutta kohdetta. Koska kieli on kulttuurista, monesti kohteen vakiintuneisuudesta on mahdollista väitellä. Aina konstruoinnin ja representoinnin välinen raja ei siis ole täysin selkeä. Pohdinta konstruoinnin ja representoinnin tavoista on siitä huolimatta tässä tutkimuksessa olennaista, sillä niitä tarkastelemalla on mahdollista selvittää dialogin osallistujia ja tavoitteita.

Puheen moniäänisyyttä voidaan tarkastella myös käytännöllisemmästä tuottajuuden näkökulmasta. Kenen tai keiden luetaan tuottavan monologin sisältöä ja millaisia ovat mahdolliset eri tuottajien väliset suhteet? Puheesityksen moniäänisyyttä voidaan lähestyä monituottajuuden, sopusointuisuuden ja riitasointuisuuden käsitteiden kautta. Nämä Bahtinin (1991: 281) esittämiä käsitteitä käytän tässä tutkimuksessa kuvaamaan puheen tuottajan tapaa hyödyntää tuotoksessaan eri ääniä.

Koska aineisto koostuu radio-ohjelmista, joita voi pitää mediatuotteina, on mielekästä puhua tuottajuudesta. Radiomonologeissa puhuu yksi henkilö, mutta sisältö syntyy todellisuudessa yhteistyössä useiden erilaisten lähdemateriaalien ja muiden osallistujien kanssa, minkä vuoksi tuottajia on todellisuudessa useita. Näiden tuottajien äänet kuullaan kuitenkin varsinaisen tuottajan, monologin pitäjän, määrittämällä tavalla. Esimerkiksi kontekstoinnilla tai erilaisilla puheäänien piirteillä puheen tuottaja voi osoittaa suhtautumisensa yksittäisiin ääniin. Sopusointuisuudella tarkoitetaan sellaista tapaa esittää toisen ajatuksia, jossa osoitetaan samanmielisyyttä. Riitasointuisuus puolestaan kuvaa kriittistä suhtautumista sanottuun tai ristiriitaa sen kirjaimellisen sisällön ja tavoitellun merkityksen välillä. Yksi esimerkki riitasointuisuuden jälkimmäisestä merkityksestä on ironinen moniäänisyys (Rahtu 2005: 282). Ironisella moniäänisyydellä tarkoitetaan tilannetta, jossa jokin ääni esitetään huumorin keinoin rii-

tasointuisena suhteessa toiseen tuottajaan. Sopus- ja riitasointuisuus eivät ole kuitenkaan luonteeltaan absoluuttisia esittämisen tapoja, vaan niitä voi käyttää eriasteisina jopa rinnakkain.

2.4.2 Kuulijan ja puhujan positiot

Keskustelussa syntyykin *osallistujarooleja*, jotka voivat olla sosiaalisia, kuten luennoitsija ja opiskelija. Osallistujarooleja voidaan tuottaa myös kielellisesti. Tällaisia rooleja voivat olla esimerkiksi puhuja ja kuulija. (Mäntynen & Shore 2006: 19–20.) Tyypillisesti puhetilanteessa on sekä puhuja että kuulija tai kuulijoita. Kuulijat muodostavat kuunneltavan puheen yleisön, jota puhuja puhuttelee vähintään impliittisesti (Makkonen-Craig 2005: 33). Yksittäisen osallistujan asemaa suhteessa puhujaan, puhetilanteeseen ja -aiheeseen voidaan kuvata keskustelunanalyysissä laajalti käytetyn *osallistumiskehikon* käsitteen avulla (VISK § 1424). Käsitteen on kehittänyt Erving Goffman (1981) kuvaamaan kuulijoiden erilaisia osallistumisrooleja. Tämä tutkimus ei ole luonteeltaan keskustelunanalyttinen, mutta tästä huolimatta Goffmanin (1981) jaottelu soveltuu kuulijan erilaisten roolien lähestymiseen. Kuulijan osallistumisrooleja voidaan tunnistaa *vastaanottaja*, *kuulija* ja *puhuteltu*. Vastaanottajalla viitataan sellaiseen kuulijaan, joka on myös aktiivinen osallistuja ja potentiaalinen puhuja. Muista kuin puheen kohteena olevista osallistujista puhutaan Goffmanin jaotellussa kuulijoina. Heidän osallistumisensa on passiivista. Puheen kohde on puolestaan puhuteltu. Osallistumiskehikko ja kuulijaroolit muuttuvat jatkuvasti vuorovaikutustilanteen edetessä.

Tämän tutkimuksen terminologia on kuulijaroolijaottelun kannalta haastava. Sanalla *kuulija* viitataan tässä tutkimuksessa monologiohjelmää kuuntelemaan henkilöön. Näin ollen kuulijaa on mahdollista puhutella. Lisäksi kuulijaa ei nähdä tässä tutkimuksessa passiivisena, vaan koska merkitykset syntyvät kuuntelussa, kuulijoiden merkitys vuorovaikutuksen rakentumisessa on hyvinkin keskeinen. Kuulijan ja puhutellun välinen erottelu on kuitenkin joissain tapauksissa olennainen. Analyysistä voidaan havaita, että joissakin tapauksissa yksittäinen kuulija tulee puhutelluksi, kun toinen on hieman enemmän passiivisen kuulijan roolia muistuttavassa asemassa suhteessa puhujaan. *Vastaanottaja* ei puolestaan ole kovin relevantti termi, sillä kuulijoiden mahdollisuus osallistua puheen tuottamiseen välittömästi on olematon. Kuulijapalautteen avulla kuulijat voivat saada äänensä kuuluviin ja ottaa aktiivisen tuottajan roolin tulevilla monologikokonaisuuksissa, mutta kyseessä on silloin eri vuorovaikutustilanne.

Heikki Uimonen tarkastelee väitöskirjassaan *Ääntä kohti* (2005: 40–41) kuunneltavaksi tarkoitetun esityksen kuuntelemisen merkityksiä kulttuurisesta näkökulmasta. Kuulohavaintoja Uimonen (2005) pitää pääosin kulttuurisesti valikoituneina. Esimerkiksi oppositiossa vaikuttavan kansanedustajan täysistunnossa pitämää puheenvuoroa kuunteleva puoluetoveri ei kuuntele puhetta etsiäkseen siitä heikkouksia. Sen sijaan samaa puhetta kuunteleva ministeri pyrkii todennäköisesti tarttumaan puheenvuoron epäkohtiin tai miettimään vastausta saamaansa kritiikkiin. Näiden kahden kuuntelijan kuuntelustrategiat poikkeavat siis kulttuurisista syistä merkittävästi. Poikkeuksena kulttuurisesti valikoituneeseen kuuntelemiseen Uimonen (2005) mainitsee voimakkaat ja äkilliset äänet, joihin reagointi ei perustu kulttuurista opittuun toimintaan. Koska tässä tutkimuksessa analyysin kohteena on kuunneltavaksi tarkoitettu kulttuurinen tuote, myös kuuntelemista on tarkoituksenmukaista tarkastella ensisijaisesti sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Uimosen mukaan sosiaalisessa konstruktionismissa kuuntelemisen kannalta keskeinen ajatus on, että merkitys rakentuu kuuntelemisen prosessissa. Tämän tutkimuksen konstruktionistinen kuuntelemiskäsitys asettaa myös rajoja tutkimustulosten tulkinnalle. Myös tutkijan kuuntelemisprosessi on kulttuurisesti määräytynyt, eikä sen ole mahdollista edustaa ohjelman kuuntelijajoukon näkemyksiä, vaikka tutkija onkin osa tätä joukkoa ja muistuttaa oletettavasti monilta osin ohjelman ns. keskivertokuuntelijaa. Kuten Uimonen (2005: 40) toteaa: ”Havainto on kulttuurisesti valikoitunut jo saman yleisön parissa henkilöiden taustasta riippuen.”

Myös puhujan toiminnassa voidaan nähdä erilaisia rooleja. Goffman tunnistaa kolme erilaista roolia, jotka muodostavat *esittämismuotin*. Puhuja voi olla ensinnäkin *esittäjä*. Tällä tarkoitetaan sitä, että puhuja lausuu sisällön ääneen. Toinen esittämismuotin rooli on *tekijä*. Tekijä valitsee ilmaistavat asiat ja kielelliset muodot. Omia ajatuksiaan lausuva puhuja on siis samanaikaisesti esittäjä ja tekijä. Kolmas rooli, *toimeksiantaja* kuvaa puolestaan sitä, kenen ajattelua ja arvomaailmaa kielellisesti kuvataan. Toimeksiantaja on arvotasolla sitoutunut puheen sisältöön. (Goffman 1981: 144–146.) Puhujan ja esittäjän roolien välinen yhteys on monessa tapauksessa varsin kiinteä. Tämän tutkimuksen analyysiosassa viitataan termillä *puhuja* käytännössä monologin esittäjään. Erityistä huomiota dialogisuuden kannalta tuleekin kiinnittää siihen, millainen suhde syntyy puhujan (tai esittäjän) ja tekijän välille. Puhuja voi kuvata jonkun toisen puhetta esimerkiksi referoimalla tätä suoraan. Tällaisissa referointitilanteissa kiinnostavaksi ilmiöksi nousee myös toimeksiantajuus, jonka suora arvioiminen on vaikeaa. Suunnitelmallisissa referointia sisältävissä puhekokonaisuuksissa toimeksiantaja voi olla usein esittäjä, joka tämän tutkimuksen aineistossa saattaa olla monessa tapauksessa esittäjä itse, mutta sanoihin ja arvoihin saattaa sitoutua moni muukin osallistuja. Myös referointitapauksissa vaikuttaa melko tavalliselta, että

esittäjän toiminnassa joitakin tekijyyden piirteitä. Jos lähdemateriaalin tuottajaa referoidaan esimerkiksi epäsuoran lainauksen keinoin, tekijyyden voi katsoa jakautuvan. Kun referoidaan ensisijaisesti ajatusta, eikä pyritä saavuttamaan alkuperäistä kielellistä muotoa, esittäjä tulee vähintäänkin jakaneeksi tekijyyden lainaamansa lähdemateriaalin tuottajan kanssa. Näin ollen lainaamisen tapaa ei voi pitää puhujan roolien näkökulmasta yhdenmukaisena. Toisaalta tekijyyden jatkuva jakautuminen saattaa vähentää käsitteen hyödyllisyyttä analyysitarkoituksissa.

2.4.3 Kielellisen osallistumisen osoittaminen puheessa

Kuten tähän mennessä on todettu, monologi-ilmaisun dialogisuus pohjautuu osaltaan siihen, että yhden henkilön puheessa edustuu toisten ajatuksia, kirjoituksia ja puheita. Tästä seuraa kysymys, millä eri tavoilla toisen henkilön kielenkäyttöä tai eri ajassa esitettyä puhetta voi omassa tuotoksessa hyödyntää. Wallace Chafe käsittelee kirjassaan *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing* (1994: 212–223) toisen puheen ja ajattelun esittämistä keskustelutilanteessa. Kuten teoksen nimestä käy ilmi, käytetty kieli ja koetut ajatukset voidaan irrottaa alkuperäisestä ajallisesta ja tilallisesta konteksteistaan. Chafe (1994: 3) pitää ihmisille ainutlaatuisena ominaisuutena kykyä olla tietoinen sellaisista asioista, jotka eivät ole välittömästi läsnä ympäristössä. Ajassa ja tilassa liikkuva tietoisuus mahdollistaakin sen, että ihmiset voivat puhua asioista, jotka eivät ole välittömästi läsnä. Puheenaiheet voivat perustua muistiin tai vaikka mielikuvitukseen. Puhujilla on tapana erotella ajallisesti kaukaiset osuudet muusta puheesta erilaisin merkitsemisen keinoin, joita Chafe teoksessaan esittelee.

Vaikka Chafe (1994) kirjoittaakin keskustelun kontekstissa, hänen jaottelunsa on hyödyllinen myös tämän tutkimuksen kannalta, sillä lainaamisen mahdollisten tekniikoiden kirjo ei vaikuttaisi vaihtelevan kovin merkittävästi eri puhetilanteiden välillä. Chafen luokittelu onkin melko yleispätevä, sillä periaatteessa sitä on mahdollista soveltaa varsin laajasti erilaisiin kielellisiin toimintoihin, myös kirjoitettuun tekstiin, joskin eri tyyppien esiintymien määrät saattavat poiketa merkittävästi puheen lainaamisesta. Huomattavaa on myös, että toisten tuottaman kielen lisäksi Chafen luokittelu koskee myös puhujan itsensä toisessa ajan hetkessä tapahtunutta ajattelua ja kielellistä ilmaisua, sillä puhuttaessa aiemmin esitetystä puheesta nimenomaan aiemmin esitettynä puheena joudutaan siihen puhujasta riippumatta viittaamaan. Olennaista on, että puheessa osoitetaan ajallista etäisyyttä johonkin tiettyyn puheen jak-

soon. Puhujan on siis mahdollista viitata eksplisiittisesti aiemmin käyttämäänsä kieleen, jolloin hän tulee osoittaneeksi ajallista etäisyyttä sanottuun, jos vertailukohdaksi otetaan sanotun toistaminen ilman lainaamisen osoittamista.

Ääneen lausuttua kieltä, puhetta voi Chafen (1994) mukaan lainata neljällä tavalla, joista yhtä (*verbatim indirect speech*) voi pitää ominaisena lähinnä kaunokirjalliselle kerronnalle, minkä vuoksi se jätetään tästä käsittelystä sivuun. Kolme muuta tapaa ovat nimeltään *puheen suora lainaaminen* (*direct speech*), *puheen epäsuora lainaaminen* (*indirect speech*) ja *puhetilanteen referoiminen* (*referred-to speech*). Näistä ensimmäisessä puhuja pyrkii useimmiten toistamaan aiemmin sanotun sellaisenaan ja osoittaa lainaavansa aiempaa puhetta. Tätä lainaamisen tapaa saatetaan kuitenkin myös käyttää tilanteissa, joissa ilmaisua ei joko muisteta tarkasti tai jostain muusta syystä kuvailla todenmukaisesti. Chafen mukaan tämä historiallisen puhunnoksen suora esittäminen nykyhetkessä lainaamisen tapa tuo puheeseen välittömyyttä. *Puheen epäsuorassa lainaamisessa* puhetta ei yritetä toistaa sellaisenaan, vaan sanotun muotoa muutetaan monin tavoin. Tyypillisesti tässä referointitavassa muutetaan alkuperäisestä ilmaisusta esimerkiksi persoon- ja aikamuotoja. Lisäksi yleensä tapana on, puheen suoran lainaamisen tavoin, osoittaa sanotun alkuperäinen puhuja ja ajallinen etäisyys puhumistilanteeseen: ”Mirka ilmoitti heti, ettei hänen koiransa ollut vielä valmis lähtemään kotiin.” *Puhetilanteen referoimisessa* ei pyritä lainaamaan puhetilanteen kieltä, vaan puhutaan ensisijaisesti puhetilanteesta ja mahdollisesti myös sen sisällöstä: ”Hän kertoi illalla serkulleen päivästä eläintarhassa.” (Chafe 1994: 213–219.)

Ajatusten ja ajattelun referoiminen on monimutkaisempi konsepti, sillä ajatuksia sellaisenaan on tarpeellista ilmaista kielen kautta, vaikka ne ovat luonteeltaan usein ilmaisemattomia. Niiden referoimista puheessa on kuitenkin mahdollista tutkia, jolloin niitä tullaan tarkastelleeksi sisäisenä kielenä. Chafe (1994: 219–223) jakaa myös ajattelun esittämisen kolmeen tyyppiin. Nämä tyypit ovat *ajatuksen suora referointi* (*Direct thought*), *ajatuksen referointia muistuttava ilmaus* (*pseudo-indirect thought*) ja *epäsuora ajattelun referointi* (*referred-to thought*). *Suora ajatuksen referointi* on tyypeistä yksinkertaisin, ja se muistuttaakin puheen suoraa lainaamista: ”Ja minä ajattelin: Ei voi olla totta!” Chafe kuitenkin huomauttaa, että suora lainaaminen on pohjimmiltaan teeskentelyä, sillä ajatusta sellaisenaan ei voi havaita jälkikäteen. Näin ollen voidaankin ajatella, että muiden ajatusten suora lainaaminen on varsin epäuskottava esittämisen strategia.

Epäsuorasti referoitu ajattelu tarkoittaa sellaista ajattelun referointia, jossa, kuten *puhetilanteen referoimisessa*, ei pyritä tuottamaan kielellistä muotoa uudelleen: ”Hän ei pystynyt ajattelemaan muuta

kuin ruokaa.” Tässä suomennetussa jaottelussa tehdään erottelu nimenomaan ajatuksen ja ajattelun välillä. Ajatuksella viitataan enemmän tai vähemmän rajattuun kielelliseen kokonaisuuteen. Ajattelu on puolestaan laveampi käsite, joka kuvaa enemmänkin kielellistä prosessia pään sisällä. Ajattelun epäsuorassa lainaamisessa ei siis oteta suoranaisesti kantaa siihen, millainen itse ajatus on mahdollisesti ollut kielelliseltä muodoltaan, vaan siinä keskitytään ajattelun sisältöön. Chafen (1994: 220) mukaan ajatusten epäsuoraan kuvailuun liittyy myös arvottamista. Tässä esimerkissä ilmaistaan negatiivista suhtautumista: ”Siitä ajatuksesta ei pääse eroon, vaikka kuinka yrittäisi.” Tällaiset asennoitumista osoittavat kielelliset keinot vaikuttavat viestin tulkintaan dialogissa, ja niitä voidaan käyttää strategisesti.

Chafen (1994) mukaan *ajatuksen referointia muistuttava ilmaus* tarkoittaa sellaista ilmaisua, joka vaikuttaa pintapuolisesti tarkasteltuna kuvaavan mennyttä ajattelua, mutta tarkempi analyysi osoittaa sen tarkoittavan jotain muuta. Asiaa onkin syytä valaista kahden sisällöltään toisiaan muistuttavan esimerkin avulla:

- a) Ajattelin, ettet saavu ollenkaan.
- b) Ajattelin: ”Hän ei saavu ollenkaan”.

Esimerkeistä vain a) on Chafen (1994) tarkoittamalla tavalla *ajatuksen referointia muistuttava ilmaus*. Kyseisessä esimerkissä kyse ei ole siitä, että puhuja olisi kokenut ilmaistun sisällön kielellisesti, vaan siitä, että hän uskoi aiemmin asian olevan ilmaisemallaan tavalla. Esimerkissä a) ei siis kuvailla varsinaista ajattelua samoin kuin esimerkissä b), joka edustaa ajatuksen suoraa referointia, vaan kyseessä on ennemminkin uskomuksen kuvailu. Tämä kategoria vaikuttaisi olevan kiinnostava lähinnä kielipillissä mielessä ja relevantimpi esimerkiksi englannin kielessä, koska sanaa *think* pidetään ensisijaisena tapana ilmaista laajasti erilaisia merkityksiä. Sen avulla ilmaistaan esimerkiksi mielipiteitä ja luulemistakin. Suomen kielen sanan *ajatella* käyttö lienee suppeampaa. Esimerkissä a) sana *ajattelin* voitaisiin korvata sanalla *luulin*. Kategorian merkityksellisyyttä myöskään suomenkielisessä ilmaisussa ei voi kuitenkaan poissulkea.

Nämä Chafen (1994) tekemät jaot ovat olennaisia dialogisuuden tarkastelun kannalta, mutta ne eivät sellaisenaan tarjoa riittäviä työkaluja tämän tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseen. Edellä kuvatut puhumisen ja ajattelemisen esittämisen metodit edellyttävät, että lainaaminen merkitään jollakin tavalla. Lainaaminen on kuitenkin mahdollista myös ilman erityistä merkitsemistä, kuten dialogisuuden

luonnetta käsittelevässä osiossa todettiin. Tällaisten dialogisuuden muotojen tunnistaminen jää kuitenkin pitkälti kuulijan vastuulle, sillä niiden erilaisista esiintymismuodoista on vaikea antaa tarkkoja kuvauksia. Chafen esittämät toisen puheen ja ajattelun esittämisen tarkasteluun tarkoitetut valmiit kategoriat kuvaavat hyvin monia dialogisuuden kielellisiä esiintymiä. Tämänkin tutkimuksen edustaman funktionaalisen dialogisuuskäsityksen mukaisesti järjestelmä on kuitenkin avoin, joten dialogiset funktiot eivät ole näihin tai muihinkaan kielellisiin muotoihin sidottuja. Toisaalta avoimessakin järjestelmässä hyödynnetään erilaisia kategorioita, jotka ovat luonteeltaan avoimia, mikä mahdollistaa Chafen käsitteiden käyttämisen, vaikka näkökulmaa ei niiden perusteella rajattaisikaan. Esimerkiksi puheen tai ajatusten suoralla lainaamisella voi olla huomattava vaikutus siihen, millaisena sisältö näyttäytyy suhteessa kokonaisuuteen. Chafen kategoriat ovat siten esimerkkejä kielellisistä keinoista, joilla syntyvän dialogin luonteeseen on mahdollista vaikuttaa. Chafen käsitteiden avulla voidaan tunnistaa joitakin dialogisuuden vahvistamisen strategioita.

2.5 Retoriikka ja tehokas vuorovaikutus

2.5.1 Retoriikka

Kaikenlaisissa puheenvuoroissa yksi kiinnostava tutkimuskohde on retoriikka. Retoriikka on yksinkertaisesti kuvattuna ”yleisön vakuuttamista jonkin argumentin pätevyydestä ja pyrkimystä saada yleisö sitoutumaan siihen” (Jokinen 2016: 208). Retoriikan ytimessä ovat siis puhuja ja kuulijat, kirjoitettujen tekstien tapauksessa puhutaan vastaavasti kirjoittajasta ja lukijoista. Edda Weigand (2008: 3) toteaa, että dialogisten aktien pelissä dialogi on aina retoriikkaa. Samoilla linjoilla on Arja Jokinen (2016: 208), joka toteaa useisiin tutkimuksiin vedoten kaiken kielen olevan enemmän tai vähemmän retorista. Retoriikka pohjautuu ihmisten tarpeisiin ja tavoitteisiin ja on läsnä kielenkäytössä tarkoituksella tai ilman:

Rhetoric in the mixed game is not an independent part that can be separately addressed. The mixed game is in any case a game played in the interests of the interlocutors, consciously or unconsciously. The interlocutors may choose the benchmark of logic or reasonableness or put a premium on persuasion in the hope of being successful. Rhetoric is at work everywhere, determines the regulation of interests and the choice of communicative means and strategies. The selection of words is crucial for the effect of speech. The argumentative power of words however is the power of words themselves but arises from their persuasive use in a particular game.

(Weigand & Feller 2009: 361)

Retoriikan kehityksen katsotaan alkaneen antiikin Ateenassa (Weigand & Feller 2009: 129), kun vakuuttava argumentointi puheessa nousi yhteiskunnallisesti tärkeäksi taidoksi. Ateenassa, ja myöhemmin antiikin Roomassa, kaupunkoja päätettiin hallita demokraattisesti, erityisesti suoraan demokratiaan keskittyen. Suoran demokratian keskustelut esimerkiksi kansankokouksissa toimivat alustana puhetaidon ja sitä käsittelevän teorian kehittymiselle. Kiinnostus retoriikkaa kohtaan kasvoi siis yhteiskunnallisen dialogin nousun myötä. Retoriikassa on siis kyse vaikuttavasti puhumisen taidosta. Vaikuttavasti puhuminen, ja siten myös retoriikka, on kytköksissä puheen puhujalle tuottamaan valtaan.

Retorisen keinoin, kuten *puhuttelua* tai *retorisia kysymyksiä* käyttämällä, ihmiset pystyvät erilaisissa tilanteissa tavoittelemaan haluamiaan lopputuloksia, eli retoriikka on myös kielellisiä tekoja. Puheen retorista valinnoista ei voi kuitenkaan tehdä välittömiä päätelmiä puhujan intentioista. Retoriset valinnat vaikuttavat kuitenkin huomattavasti siihen, millainen yhteys puhujan ja kuulijan välille syntyy. Toisaalta kuten edellä todetaan, retoriikan läsnäolo ei riipu pelkästään yksilön tietoisista valinnoista, vaan puheessa tehdyt käytännön ratkaisut rakentavat puheen retoriikkaa joka tapauksessa.

Weigand & Feller (2009: 129–130) asettavat vastakkain suostuttelevan retoriikan ja faktojen kuvaamisen perustuvan argumentoinnin ja huomauttavat, ettei niitä ole mahdollista erottaa toisistaan. Tämä johtuu siitä, että funktionaalisesta näkökulmasta kaikella puheella on kommunikatiivisia tavoitteita, ja toisaalta tekstin retorisia valintoja ja konventioita on vaikea osoittaa kielen muotojenkaan perusteella. Limittäisyys on havaittu myös käytännön tutkimuksessa. Weigandin (2008: 9–18) poliitikkojen haastattelujen analyysissä havaitaan, että puhujat käyttävät erilaisia retorisia keinoja sekä järkeen pohjautuvia argumentteja keskustelussa sekaisin ja rinnakkain saavuttaakseen tavoitteensa.

Edellä esitetyn teorian ja tutkimustiedon valossa retoriikka vaikuttaa hyvin kiinteältä osalta suuressa osassa vuorovaikutukseen keskittyvää tutkimusta riippumatta siitä, nimitäänkö tutkimuksessa retorinen analyysi erikseen. Myös Jokinen (2016: 208) toteaa uuden retorisen analyysin soveltuvan painotuseroista huolimatta diskurssianalyttisiin tutkimuksiin, sillä siinä tutkitaan keinoja, joilla väitteistä pyritään tekemään uskottavia ja joilla kuulijat saadaan sitoutumaan niihin. Jokisen retorille analyysille keskeiseksi tunnusmerkiksi nimeämä yleisösuhteen tarkastelu on myös tälle tutkimukselle olennainen näkökulma. Retorisen analyysin työkalut vaikuttavatkin soveltuvan dialogianalyysiin vuorovaikutuksen tutkimuksen keinojen tueksi.

Kuten edellä todettiin, retoriikassa on kyse kuulijoiden vakuuttamisesta, joten se liittyy tiiviisti puheen vaikuttavuuteen. Retoriikan osa-alueiden määrittelyssä voidaan hyödyntää Aristoteleen kuuluisaa jakoa *eetokseen, paatoksen ja logokseen*. Eetoksessa on kyse yleisön puhujaa koskevista ajatuksista puhumisen aikana. Sekä eetos että ilmeiden käyttö viittaavat vahvasti puhujaan itseensä. Puhujasta henkilönä rakentuvaa kuvaa ei voi täysin erottaa kuulijan havaitsemista ilmeistä, eikä käsityksiä puhujista voi pelkistää ilmeisiin. Pelkkään ääneen perustuvassa puheen muodossa puhujan tulee rakentaa eetoksensa ilmeiden sijaan kielellisesti. Aristoteellisessa retoriikassa eetos tulee rakentaa yksinomaan kielellisesti, mutta sittemmin käsitettä on alettu käyttää laajemmassa merkityksessä, joka kattaa esimerkiksi puhujan ulkoisen olemuksen ja taustan. Esimerkiksi radiossa ja podcasteissa esitettävässä puheessa osa puhujan eetoksesta, ulkoinen olemus, jää vahvasti paitsioon, joten eetoksen rakentaminen on tavallista korostuneemmin sanankäyttöä, ja siten verrattain aristoteellista. Kuulijat voivat olla tietoisia puhujan taustasta, mutta taustan vaikutus on varsin monella tapaa yksilöllistä. Yhteenvetona eetoksesta voidaan sanoa, että puhetta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, millaista kuvaa puhuja itsestään rakentaa ja mihin hän kielessä identifioituu.

Paatos tarkoittaa käytännössä kuulijan tunteisiin vetoamista. Myös ääni on vahva tunteiden heijastaja ja tuottaja. Yksi paatoksen rakentamisen keino on tarinankerronta. Verrattuna logiikkaan perustuvaan argumentointiin tarinankerronta tuo sanotun lähemmäs kuulijaa. Se herättelee kuulijan mielikuvitusta tunteita. Tarinaan on myös mahdollista upottaa *tarinankerronnan* keinoin sanomaa tukevaa sisältöä, jolloin myös sanoma saadaan tuotua lähemmäs kuulijaa. Tässä tutkimuksessa tarinankerronnalla viitataan sellaisiin puheen jaksoihin, joissa kuvataan menneisyyteen sijoittuvaa tai kuvitteellista tapahtumasarjaa. Tarinankerronta edustaa kielenkäytön *narratiivisuutta* harvinaisen selkeästi, sillä siinä korostuu ihmisen kyky järjestää maailman tapahtumia tarinoiksi. Narratiivisuuden käsitteen avulla voidaan diskurssitutkimuksessa tarkastella sosiaalisen toiminnan ja kielen yhteyttä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 79). Narratiivisuus onkin ihmisen tapa merkityksellistää tapahtunutta ja jakaa henkilökohtaisia tai yhteisöllisiä merkityksiä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 80).

Aristoteleen terminä *logos* edustaa puheessa järkeä ja logiikkaa. Vaikka logos ei olisikaan kaikkein vaikuttavin osa-alue, se on vakuuttavassa puheessa lähes välttämätön. Sellaiset tilanteet, joissa logos ei ole relevantti termi, ovat harvassa. Kenties kuulijalle tuntemattomalla kielellä, mutta erittäin vahvalla paatoksella puhuva reettori voi saada vaikutusta aikaan ikään kuin ilman sanoja. Varsinkin radiossa,

podcasteissa ja muissa audiotiedostoissa logoksen voisi ajatella korostuvan huomattavasti enemmän kuin jossain toisessa ilmaisumuodossa.

2.5.2 Tehokas vuorovaikutus

Puheen tavoitteellisuutta kuvaavana käsitteenä retoriikka on kytköksissä vuorovaikutuksen tehokkuuteen. Tehokkaassa vuorovaikutuksessa toimiva yhteistyö on tärkeää. Grice (1975) kehitti normiston, jonka mukaan hänen mielestään puhujien tulee vuorovaikutustilanteessa toimia. Yksi Gricen maksimeista on *yhteistyön periaate*, joka kehottaa puhujaa tuottamaan sellaisen vuoron, joka sopii keskustelun tarkoitukseen ja tavoitteeseen kyseisessä keskustelun vaiheessa. *Suhdemaksiimin* noudattaminen velvoittaa puhujan pysymään asiassa ja *tapamaksiimi* vaatii puhujaa esittämään asiansa selkeästi. *Määrän* ja *laadun* maksimit edellyttävät puolestaan, että puhuja antaa informaatiota sopivan määrän ja että informaatio on puhujan mielestä totuudellista.

Gricen (1975) maksimit kuvaavat keskustelun periaatteita sisällön ja tiedonvälityksen osalta. Nämä periaatteet eivät kuitenkaan ota selkeästi kantaa vuorovaikutustilanteen osallistujien keskinäisiin suhteisiin. Dialogissa merkityksellistä on myös se, millaisia tunteita muissa osallistujissa herättää. Jotta vuorovaikutus etenee mahdollisimman vähäisillä konflikteilla ja yhteisymmärryksessä, keskustelijat pyrkivät useimmiten osoittamaan kohteliaisuutta. Alun perin kohteliaisuuden merkityksen vuorovaikutuksessa sanallisti Lakoff. Hän kehitti Gricen normiston yhteyteen kohteliaisuusperiaatteen, joka koostui aluksi kolmesta maksimista: ”Anna valinnanvapaus” (Give options), ”Ole ystävällinen” (Be friendly) ja ”Älä tunkeudu toisen alueelle” (Don’t impose) (Márquez-Reiter 2000: 7). Kohteliaisuusperiaatteen noudattaminen on joissakin tilanteissa ristiriidassa keskustelun maksimien kanssa. Jos vuorovaikutustilanteen tavoite on yhden puhujan näkökulmasta vakuuttaa toinen osallistuja jostakin näkemyksestä, saatetaan joutua tunkeutumaan toisen alueelle. Jos taas halutaan esittää ikävä asia ystävällisesti, selkeyden karsiminen on joskus tarpeellista.

Erilaisissa tilanteissa kohteliaisuuden merkitys vaihtelee. Vuorovaikutustilanteet voidaan jakaa *transaktionaalisiin* ja *interaktionaalisiin*. Transaktionaalisissa vuorovaikutustilanteissa pyritään ensisijaisesti välittämään tietoa mahdollisimman tehokkaasti. Interaktionaalisissa vuorovaikutustilanteissa taas tärkeintä on tunnelman ja osallistujien välisten suhteiden säilyttäminen positiivisina. Jos tavoitteena puhe-

tilanteessa on transaktionaalisuus, kohteliaisuus ei nouse erityisen tärkeään rooliin. Jos vuorovaikutustilanteen tavoitteet ovat interaktionaalisia, kohteliaisuuden rooli taas korostuu enemmän. (Brown & Yule 1983: 1–4.) Vuorovaikutustilanteet ovat harvoin vain puhtaasti toista tyyppiä, vaan vuorovaikutus on pääosin sekoitus kumpaakin, joten kohteliaisuus on useimmiten merkittävä vuorovaikutuksellinen tekijä. Esimerkiksi hyvin laaditussa poliittisessa linjapuheessa on sekä transaktionaalisia että interaktionaalisia tavoitteita.

Monologeissaan myös Jari Sarasvuo rakentaa suhdetta käyttämiinsä lähdemateriaaleihin sekä kuulijoihin, joten kohteliaisuuden kysymykset nousevat relevanteiksi. Aiemmin tässä raportissa Sarasvuon ohjelman todettiin tavoittelevan informatiivisuutta ja toisaalta myös vaikuttavuutta. Kumpikin tavoite vaatii viestinnällistä tehokkuutta, mutta toisaalta erityisesti vaikuttavuuden kannalta kuulijat puhujan on tarpeellista voittaa kuulijat puolelleen. Siitä syystä myös Sarasvuon monologit ovat ikään kuin tasapainoilua kohteliaisuuden ja suoran puheen välillä. Tämän tutkimuksen aineistoon liittyvänä erityispiirteenä mainittakoon, että radiossa tai podcastissa puhujan ei ole mahdollista havainnoida kuulijoiden reaktioita välittömästi, joten kohteliaisuuden ja suoran puheen suhteen arvioiminen puhetilanteessa voi olla puhujalle vaikeaa.

Seuraavaksi esitetään malli, joka kuvaa, millä käytännön keinoilla kohteliaisuutta voi puheeseen tuottaa. Brown & Levinson (1987) puhuvat kohteliaisuutta käsittelevässä mallissaan *positiivisista ja negatiivisista kasvoista*. Kasvojen käsitteellä viitataan kohteliaisuuden tarpeeseen. Ihmisille on tärkeää säilyttää vuorovaikutuksessa kasvonsa, joskin tarpeen suuruus on tilanteen mukaan vaihteleva. Positiiviset kasvot edustavat ihmisen hyväksytyksi tulemisen tarvetta ja negatiivisilla kasvoilla viitataan tarpeeseen toimia vapaasti ja itsenäisesti. Positiivisten kasvojen huomioiminen tarkoittaa sosiaalisen hyväksynnän osoittamista toiselle, ja kuulijan negatiivisten kasvojen säilyttämistä edesauttaa tilan ja liikkumavaran antaminen. Erilaiset kohteliaisuuden keinot voidaan kohdistaa näihin kasvojen osa-alueisiin. Positiivisessa kohteliaisuudessa toiminta kohdistuu kuulijan positiivisiin kasvoihin. Brown & Levinson ovat kehittäneet listan kolmesta periaatteesta, joiden avulla puhuja voi suojella kuulijan positiivisia kasvoja. Näiden periaatteiden alle on kirjattu myös yhteensä 15 keinoa niiden toteuttamiseen. (Brown & Levinson 1987.) Käytän tässä yhteenvetoa ja suomennosta kirjasta *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita* (Leiwo, Luukka & Nikula 1992):

Luo yhteinen viitekehys

1. Huomioi kuulija (hänen tarpeensa, kiinnostuksensa, tavaransa)

2. Liioittele kiinnostusta kuulijaan
3. Väritä oma kiinnostuksesi omaan osuuteesi, vedä kuulija mukaan, esim. kertova preesens
4. Käytä ryhmäänkuuluvuutta osoittavia merkkejä, esim. puhujan ja kuulijaan viittaavaa monikon ensimmäistä persoonaa, sisäryhmän kielimuotoja (esim. slangi) ja ryhmän yhteisten kokemusten perusteella ymmärrettäviä elliptisiä ilmauksia.
5. Etsi yhteisymmärrystä puhumalla turvallisista puheenaiheista ja toistamalla
6. Vältä ristiriitoja ja erimielisyyksiä, hyväksy ilmausyksiköt. Pseudoymmärrys, valkeat valheet
7. Presupponoi yhteinen viitekehys olettamalla, väittämällä ja nostamalla esiin yhteinen viitekehys
8. Vitsaile

Anna ymmärtää, että olet yhteistyössä kuulijan kanssa

9. Väitä tai presupponoi olevasi kiinnostunut kuulijan tahdosta
10. Tarjoa ja lupaa
11. Ole optimistinen kuulijan tekemisen/tuloksen suhteen
12. Sisällytä toimiin sekä kuulija että itsesi
13. Perustele tai pyydä perusteita
14. Oleta tai väitä toimien molemminpuolisuus

Täytä kuulijan toive (jonkin x:n suhteen)

15. Anna kuulijalle lahjoja, ymmärrystä ja yhteistyötä (Leiwo, Luukka & Nikula 1992: 115–116)

Positiivisen kohteliaisuuden puolella kaikki kolme periaatetta ovat radiomonologin kannalta relevantteja. Positiivisen kohteliaisuuden keinot ovat lähentäviä. Puheohjelman kontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi, että positiivisen kohteliaisuuden avulla puhujan ja kuulijan suhdetta voidaan pyrkiä muuttamaan läheisemmän tuntuiseksi. Tässä auttaa erityisesti periaatteista ensimmäinen, ”yhteisen viitekehysten luominen”. Yksi yhteisen viitekehysten luomisen keino on sanan *me* käyttäminen merkitsemään sellaisia konstruoituja tai representoituja ryhmiä, joihin sekä puhujan että kuulijan sanotaan kuuluvan. Lähentäminen yhteisen viitekehysten avulla onnistuu myös esimerkiksi tarinankerronnan kautta. Kertova preesens, eli preesensmuodossa kerrotut tapahtumat tuovat tapahtumat lähemmäs kuulijaa. Toisessa periaatteessa on kyse yhteistyön osoittamisesta. Puhuja voi esimerkiksi osoittaa tavoittelevansa kuulijan etua lupaamalla asioita tai muuten osoittamalla kiinnostusta lukijan ajatuksia tai tunteita kohtaan. Kolmas periaate on ”Täytä kuulijan toive”. Sen lisäksi, että osoitetaan pyrkimystä yhteistyöhön, on positiivisen kohteliaisuuden kannalta tärkeää myös toteuttaa lupauksia ja toiveita. Puheessa voidaan luvata palata myöhemmin kuulijoita kiinnostavaan sisältöön, ja tällaisia lupauksia toteuttamalla osoitetaan kohteliaisuutta.

Negatiivisella kohteliaisuudella suojellaan kuulijan negatiivisia kasvoja antamalla kuulijalle liikkumattomaa ja kunnioitusta. Kuulijalle halutaan sen avulla viestiä, että heillä on oma tilansa, jota kunnioitetaan ja johon ei olla väkisin puheen keinoin tunkeutumassa. Negatiivisen kohteliaisuuden periaatteet ja niihin liittyvät kielelliset keinot voidaan esittää neljän periaatteen ja kymmenen keinon listana:

Ole suora

1. Ole sovinnaisesti epäsuora (esim. epäsuora pyyntö)

Älä oleta äläkä otaksu mitään kuulijasta

2. Pehmennä omaa mielipidettä esim. sovitussanoin, pehmennesspartikkelein ta verbimodusten avulla ja anna kuulijalle mahdollisuus esittää oma mielipiteensä

Älä pakota kuulijaa

3. Ole pessimistinen tuloksen tai kuulijan tekemisen suhteen
4. Minimoi kuulijan kulut (jonkin x:n suhteen)
5. Osoita kunnioitusta

Viesti, ettet tahdo törmäystä kuulijan kanssa

6. Pyydä anteeksi, osoita haluttomuus vaivata kuulijaa, esitä pakottavia perusteita pyynnöllesi, ole itse anteeksiantava
7. Impersonoi itsesi ja kuulija korvaamalla persoonapronominit indefiniittisillä tai monikollisilla pronomineilla ja käyttämällä etäännyttävää näkökulmaa.
8. Esitä kasvoja uhkaava vaatimus yleisenä sääntönä
9. Nominalisoi kasvoja uhkaava aines
10. Esitä kiittolisuutesi/velallisuutesi kuulijalle tai kuulijan kiittolisuudenvelan olemattomuus (Leiwo, Luukka & Nikula 1992: 116–117)

Negatiivisen kohteliaisuuden tarve korostuu monesti sellaisissa tilanteissa, joissa vuorovaikutuksen osapuolet eivät tunne toisiaan. Kun kyse on radio-ohjelmasta, puhuja ja kuulija ovat oletukselta suhteellisen etäisiä toisilleen. Radio-ohjelmassa kuulija ei esimerkiksi pääse vastaamaan puhujalle, mutta hänellä on kuitenkin useimmiten mahdollisuus lakata kuuntelemasta puhujan tietämättä. Puheessa ilmaistuja mielipiteitä ei toisaalta oteta kenties yhtä henkilökohtaisesti kuin kasvokkain käydyssä kahdenvälisessä keskustelussa. Kategorioiden ”Älä otaksu mitään kuulijasta” ja ”Ole suora” periaatteet liittyvät läheisemmin perinteisen keskustelun tapaan rakentuneeseen dialogiin. Kuulijat useimmiten ymmärtävät, että radio-ohjelmassa sanottuja asioita ei ole tarkoitettu henkilökohtaisiksi loukkauksiksi.

Mielipiteiden pehmentäminen voi olla kuitenkin joissain tapauksissa eduksi. Radiomonologin kannalta olennaisin aines löytyneekin otsikoiden ”Älä otaksu mitään kuulijasta” ja etenkin ”Viesti, ettet tahdo törmäystä kuulijan kanssa” alta. Etäännyttäminen on kohteliaisuuden keinona lähentämisen vastakohta. Negatiivisia ajatuksia herättävän aineksen yhteydessä puhuja voi käyttää myös anteeksipyyntöä ja kiittämistä osoittamaan, että epämiellyttävä aines tunnistetaan. Samalla viestitään, että kuulijan tunteet ja mielipiteet on otettu huomioon. Kuten todettua, mielipiteiden pehmentäminen voi olla negatiivisten kasvojen säilymiselle edullista, sillä se viestii, että tarjottu mielipide ei ole täysin ehdoton ja että kuulijan mielipiteelle on tilaa.

3 Aineisto ja tutkimuskysymykset

3.1 Aineisto

Jari Sarasvuon monologeja on esitetty suorana Yle Puheella ja Yle Areenassa. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavat jaksot on kuunneltu tallenteina Yle Areenassa ja Spotify-palvelussa. Monologeja on tehty yhteensä 112 kappaletta, ja tyypillinen kuuntelumäärä yksittäiselle jaksolle useamman vuoden aikana on Yle Puheen ohjelmapäällikkö Olli Junesin mukaan noin 25 000 kuuntelua ([Ylen tiedote](#) 11.09.2018). Vuoden 2015 keväällä julkaistussa Ylen jutussa ohjelman kerrotaan keränneen keväällä 2013 radiossa noin 100 000 kuulijaa viikossa. Elokuussa 2018 julkaistun Sarasvuon haastattelun (<https://areena.yle.fi/1-4519349>) yhteydessä Yle kertoo monologiohjelman kuuntelukertojen määrän olevan Yle Areenassa 1,3 miljoonaa. Nämä kuulijaluvut tekevät ohjelmasta yhden Yle Areenan kaikkien aikojen suosituimmista radio-ohjelmista. Tietojen perusteella ohjelmalla on Areenassa nykyisin varovaisestikin arvioituna ainakin 1,5–2 miljoonaa kuuntelukertaa.

Monologeissaan Sarasvuo käsittelee tarinoiden ja lähdekirjallisuuden avulla 55–110 minuutin ajan valitsemaansa, yleensä filosofista tai yhteiskunnallista, aihetta. Ohjelmien sävy on Sarasvuon käyttämien kirjallisuus- ja tutkimuslähteiden myötä informatiivinen, mutta toisaalta sen voi luonnehtia olevan myös argumentatiivinen, sillä useimmiten Sarasvuo rakentaa ohjelmissaan pohjaa lopussa esiteltävälle toimintamallille. Sarasvuo myös ottaa kantaa käyttämissään lähteissä esitettyihin näkemyksiin ja yhdistelee niitä, oletettavasti ohjelmansa tavoitetta tukevalla tavalla.

Kuten monologimuotoiselta ohjelmalta sopii määritelmällisesti odottaa, Sarasvuo puhuu koko ohjelman ajan yksin, eikä ohjelmassa ole esimerkiksi vieraita. Kaikki ohjelmassa kuultavat äänet kuuluvat siis Sarasvuon lausumina. Monologit ovat jossain määrin käsikirjoitettuja, sillä Sarasvuon mukaan ne perustuvat laajoihin muistiinpanoihin. Sarasvuo itse on tosin todennut ohjelman olevan käsikirjoittamaton ja korostaa, että hän ei tiedä ohjelmassa tapahtuvia asioita (ks. luku 1). Ohjelman aikana käy usein ilmi, että Sarasvuo ei kaikissa tilanteissa noudata ”käsikirjoitustaan”, eli mainittua muistiinpanorunkoa, vaan puhetilanteessa tulee myös erinäisiä poikkeamia tästä rakenteesta. Vaikka ohjelmaa pidettäisiinkin pohjimmitaan käsikirjoitettuna, sen asema dialogisena teoksena ei välttämättä hälväne merkittävästi. Dialogisuutta arvioitaessa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi Barbara Herrnstein Smithin (1975) ajatus, jonka mukaan runoakin voi pitää eräänlaisena käsikirjoituksena sen lausunta- tai lukutilanteelle. Runo

täydentyä merkityksensä osalta vasta silloin, kun se kohtaa lukijansa. Samoin voidaan ajatella monologin saavan merkityksensä joka tapauksessa esityshetkellä riippumatta siitä, onko ohjelmalla varsinaista käsikirjoitusta. Monologiesitys on joka tapauksessa, kuten Sarasvuokin johdannossa lainatussa haastattelussa toteaa, alusta mentaalisten prosessien kohtaamiselle.

Tutkimuksen aineiston laajuus on kolme monologijaksoa. Jaksojen kestot ovat 57, 85 ja 97 minuuttia, joten puheaineiston kokonaispituus on 239 minuuttia. Tutkimuksessa tarkasteltavat kolme jaksoa ovat kaikki eri tuotantokausilta. Ensimmäinen jakso on ohjelman ensimmäisen tuotantokauden viides jakso, ”Keskustelukulttuurissa on meneillään käänne” on esitetty alkujaan 5.2.2013. 16.5.2016 esitetty ”Valta kuuluu sille joka saa pitää puhetta” on aineiston toinen jakso. Kolmas, 1.10.2018 esitetty, jakso on puolestaan nimeltään ”Jos käytät väärää sanaa, olet belsebuupi.” Kahdessa pisimmässä jaksossa on mukana myös vain Yle Areenassa esitetty osuus, joka alkaa noin 57 minuutin kohdalla. Areenan osuus on erotettu muusta monologista lyhyellä musiikkipätkällä, mutta sisällöllisesti osuudet muodostavat yhtenäisen jatkumon.

3.2 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa pyritään luomaan luokittelun ja tulkinnan keinoin mahdollisimman kattava kuvaus siitä, millä eri tavoilla Sarasvuon monologiohjelmassa rakennetaan dialogia. Koska kuvaus tuotetaan kuitenkin ensisijaisesti laadullisin keinoin, täydellistä kokonaiskuvaa monologille mahdollisista dialogisuuden rakentamisen keinoista ei pyritä tuottamaan. Tavoitteena on sen sijaan löytää monologiaineistosta kaikki dialogisuuden tuottamisen tavat ja pohtia havaittujen dialogisuuden muotojen esiintymien perusteella, millaisia kommunikatiivisia tavoitteita ne toteuttavat ohjelmakokonaisuudessa. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia dialogisuuden rakentamisen muotoja ja keinoja Jari Sarasvuon monologiohjelmassa on?
2. Millaista vuorovaikutusta erilaiset dialogisuuden muodot ja keinot tuottavat Jari Sarasvuon radio-monologeissa?

4 Metodit ja tutkimusetiikka

4.1 Metodit

Tämän tutkimuksen keskeinen analyysimenetelmä on teemoittelu. Teemoittelussa käytetty ohjelmisto on ATLAS.ti, ja teemoittelu toteutettiin aineistolähtöisesti. Aineistosta ei siis pyritty etsimään ennalta määritettyjä teemoja, vaan teemat muodostuivat aineistoa tarkasteltaessa löydettyjen yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien perusteella. Toisaalta teemojen muodostamisessa tukena käytettiin teoria- ja tutkimuskirjallisuutta. Aineiston jäsentelyn helpottamiseksi teemoja merkittiin aineistoon koodaamalla. Koodaus tehtiin kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto kuunneltiin kokonaisuudessaan kertaalleen. Tässä vaiheessa tuotettiin ensimmäinen koodausrunko, jota toisessa ja kolmannessa vaiheessa korjattiin ja tarkennettiin tarkastelemalla kohdennetusti aineiston tutkimuksen kannalta relevantteja osia. Tutkimuskirjallisuuteen perehtymisen ja aineiston syvällisemmän tarkastelun myötä koodaus muuttui toisessa tarkastelussa huomattavasti. Muutoksia aiheuttivat kategorioiden sekoittuminen ja tulkintojen muuttuminen ja tarkentuminen.

Vaikka teemoittelu on ensisijaisesti laadullisen tutkimuksen metodi, koodauksen tuloksia analysoidaan tässä tutkimuksessa paikoin myös määrällisesti. Määrällisessä analyysissä tarkastellaan sellaisia esiintymien lukumääriä, joita voi pitää ilmiöiden vaikuttavuuden kannalta merkityksellisinä. Esiintymien lukumäärien kuvaamisen tarkoitus on tässä tutkimuksessa lähinnä tukea laadullista analyysia. Tutkimuskysymysten kannalta olennaisempi analyysin osa onkin laadullinen analyysi, jonka avulla pyritään kuvaamaan ja tulkitsemaan eri teemojen ilmenemistä aineistossa. Laadullisessa analyysissä tulkintoja johdetaan teoriasta sekä aiemmasta tutkimuksesta, ja toisaalta tehtyjä tulkintoja myös peilataan niihin. Laadullisen tulkinnan kannalta merkityksellistä on, miten tyypillisiä eri teemat aineistossa ovat. Laadullisessa analyysissä tarkastellaan, millaisia dialogisuuden muotoja aineistossa on ja tulkitaan, millaisia funktioita ne saavat. Funktioiden tarkastelu vaatii runsaasti tutkijan omaa tulkintaa, eli dialogia tutkijan, lähdemateriaalin ja aineiston välillä, mutta kuten aiemmin todettiin, tämä on yksi dialogin ominaisuuksista. Toisaalta laadulliselle tutkimukselle tyypillinen yksilöllisen tulkinnan ja tutkijan aseman korostuminen tutkimusasetelmassa tarkoittaa, että tutkijan rooli tulee ottaa erityisen tarkasti huomioon tutkimustuloksia raportoitaessa, jotta tuloksia on mahdollista arvioida (Eskola & Suoranta 1998: 16–17).

Jaan tässä tutkimuksessa monologeissa esiintyvän dialogisuuden aineistolähtöisesti kahteen pääryhmään, *moniäänisyyteen* ja *yleisökeskeiseen dialogisuuteen*. Moniäänisyyttä kuvaa lähteiden avulla tuotettuun kieleen ja ajatteluun keskittyminen. Tätä voidaan pitää vastakohtana sellaisille osuuksille, joissa painopiste on selvästi puhujan omissa ajatuksissa ja mielipiteissä. Usein tuotetaan myös useampien referoitujen lähteiden tai monologin pitäjän ja lähteen välille rakennettu keskustelunomainen puheen jakso. Yleisökeskeisessä dialogisuudessa lähestytään kuulijoita. Siinä saatetaan esimerkiksi aktivoida yleisön ajattelua kielellisillä keinoilla tai esittää väitteitä kuulijoista. Kummassakin pääryhmässä on erilaisia aineiston analyysiin perustuvia alakategorioita. Esimerkiksi lähdemateriaalien tyypeissä on runsaasti vaihtelua. Joissakin tapauksissa dialogisuudessa on kummankin pääryhmän ominaisuuksia, joten myöskään nämä analyysin osat eivät ole täysin toisistaan erillisiä. Esimerkki tällaisesta kategorioiden risteämisestä monologiohjelmassa on sellaisen lukijapalautteen lukeminen, jossa tarjotaan käytettäväksi jotain tiettyä lähdemateriaalia, jota ohjelmassa käytetään. Toinen esimerkki voisi olla kuulijan puhuttelemisen lähdemateriaalin sisällöstä nousevan kysymyksen avulla: ”Näinhän se on. Vai mitä?”

Yleiskatsauksen perusteella esimerkkejä vastaavasta jaottelusta näyttäisi olevan aiemmissa dialogisuutta käsittelevissä tutkimuksissa melko niukasti. Jako muistuttaa kuitenkin Katja Seudun (2013) runojen dialogisuuden analysoimista varten tuottamaa jakoa. Seudun valitsemista näkökulmista runotekstin ja lukijan välinen vuorovaikutus muistuttaa varsin paljon edellä mainittua yleisökeskeistä dialogisuutta. Tämän lisäksi samankaltaisuutta voidaan havaita myös runoteoksen sisäisen dialogisuuden ja puhetilanteiden tarkastelun sekä tässä tutkimuksessa analysoitavan moniäänisyyden välillä. Nämä kaksi jakoa on kuitenkin tehty täysin erillään toisistaan, joten tämän tutkimuksen jakoa tuottaessa Seudun tapaa tutkia runoutta ei ole ollut vaikuttava tekijä. Samankaltaisuus on siis vain tutkimusprosessin aikana havaittu seikka, ja aineiston teemoittelu on tehty vain aineiston ja muiden saman monologiohjelman jaksojen perusteella. Huomioon on myös otettava, että Seutu (2013: 299) kuitenkin toteaa, ettei hänen tarkoituksensa ole tuottaa tarkkarajaista jakoa. Tässä tutkimuksessa pyrkimys suhteellisen tarkkarajaiseen luokitteluun on sen sijaan olemassa. Todellisuudessa tutkimusten tasolla rajaukset poikkeavat toisistaan kenties juuri tästä syystä.

4.2 Tutkimusetiikka

Tutkimusetiikan kannalta on hyvä pohtia, millainen rooli tutkijalla on tutkimusprosessissa. Sosiaalinen konstruktioismi näkyy diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkimusasetelman rakentamisen ja analyttisten työkalujen valitsemisen lisäksi tavassa, jolla tutkimuskohteen ja tutkijan välinen suhde ymmärretään. Tämä suhde on diskurssintutkimuksessa konstruktiiivinen, eli tutkimuksessa tutkija yhtäaikaaisesti kuvaa ja rakentaa sosiaalista todellisuutta. (Jokinen 2016: 202.) Tutkijaa ei voi pitää diskurssianalyysissä faktojen ja objektiivisesti hahmotettavan todellisuuden raportoijana. Kirsi Juhila (2016: 332–359) hahmottelee erilaisia diskurssintutkijan positioita, joiden kautta tutkijuutta sen sijaan voi lähestyä. Rooleja hän nimeää neljä: *analyytikko*, *asianajaja*, *tulkitsija* sekä *keskustelija*.

Tutkimuksen aineistossa esitetään poliittisia näkemyksiä ja muita mielipiteitä. Analyysin tavoitteena ei ole kuitenkaan tukea tai vastustaa aineistossa esiintyviä näkemyksiä, vaan tutkia niiden rakentamaa dialogisuutta. Näin ollen tutkimuksen on pyrittävä olemaan suhteessa aineistoon puolueeton. Puolueetomuutta aidosti tavoittelevassa tutkimuksessa kyseeseen tulevat Juhilan nimeämistä rooleista *tulkitsija* ja *analyytikko*. Analyytikon lähestymistavassa tutkijan rooli tutkimustulosten tuottamisessa pyritään minimoimaan. Tulkitsijan äänen vaikutus puolestaan tunnustetaan tutkimuksessa avoimesti, vaikka tutkijan roolia ei pyritäkään korostamaan tarkoituksella, kuten *asianajajan* ja *keskustelijan* osallistuvammissa rooleissa. Tulkitsijan roolissa aineisto ja sen vihjeet ovat ensisijaisia, mutta tulkitsijalla on käytössään monenlaisia tulkintaresursseja, joilla tutkija rakentaa suhdettaan aineistoon. Tutkija siis käsittelee aineistoaan valitsemastaan näkökulmasta, tässä tapauksessa dialogisuuden rakentumisen näkökulmasta. Tutkijan rooli onkin tässä tutkimuksessa lähimpänä tulkitsijaa, sillä analyysi ei vastaa Juhilan nimeämää analyytikon lähestymistapaa, jossa kielenkäytön ei katsota olevan tulkinnalle avoin. Analyytikko ei myöskään luo analyysissään selittäviä tarinoita, joita ei ole mahdollista johtaa yksiselitteisesti aineistosta itsestään. Analyytikon lähestymistapa vaikuttaisikin sopivan paremmin esimerkiksi strukturalistiseen keskustelunanalyysiin.

Yleisen tutkimusetiikan tärkeimpiä teemoja ovat luotettavuus ja anonymiteetti. Näistä teemoista kyseeseen tulee tämän tutkimuksen kontekstissa luotettavuus. Anonymiteetti puolestaan ei ole tämän tutkimuksen kannalta relevantti kysymys, sillä kyseessä on julkisessa levityksessä oleva ohjelma, joka on saatavilla käytännössä kaikille. Sarasvuolta on myös saatu lupa aineiston käyttämiseen. Luotettavuus

jaetaan perinteisesti *reliabiliteettiin* ja *validiteettiin*, joskin muitakin käyttökelpoisia jakoja on laadullisen tutkimuksen kontekstissa tämän jaon tilalle ehdotettu (Eskola & Suoranta 1998: 152–153).

Tutkimuksissa, joissa kieli nähdään sosiaalisesti rakentuneena, *validiteetin* arvioiminen keskittyy tulkintojen objektiivisen oikeellisuuden tarkastelun sijaan niiden uskottavuuden ja vakuuttavuuden arvioimiseen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tässä mielessä tutkijan mahdollisuus tarkastella oman tutkimuksensa validiteettia on rajallinen. Validiteettia kuitenkin vahvistaa tässä tutkimuksessa kolmen koodauskierroksen strategia, mikä tarkoittaa, että koodaus ja siihen liittyvät tulkinnat on tehty useamman kuuntelukerran perusteella. Tulkintojen vakuuttavuutta vahvistaa myös jaottelun aineistolähtöisyys. Aineistolähtöisyys varmistaa sen, että havaintoja ei yritetä asettaa teemoitteluprosessissa ennalta määrättyihin muotteihin. Tulkitsijoita on tässä tutkimuksessa kuitenkin yksi, mikä hieman heikentää validiteettia. Tämä on kuitenkin tyypillistä suurelle osalle tutkimuksista. Reliabiliteettia laadullisessa tutkimuksessa edistää koodauksen avoimuus, eli metodiikan läpinäkyvyys. Tästä syystä pyrin avaamaan koodauksen lähtökohtia ja perusteita metodiosiossa. Pyrin läpinäkyvyyteen myös kontekstioimalla analyysiosiossa käyttämiäni esimerkkejä riittävästi, jotta niistä tehdyt tulkinnat avautuisivat myös raportin lukijalle.

5 Analyysi

5.1 Moniäänisyys

Analyysiluvuissa tarkastellaan ensin moniäänisyyttä ja sitten yleisökeskeistä dialogisuutta. Moniäänisyys jaetaan tarinankerronnan ja lähdemateriaalien lukuihin. Yleisökeskeisen dialogisuuden puolella käsitellään puhuttelua ja ryhmien kielellistä rakentumista. Lopuksi tarkastellaan kahden esimerkin (esimerkit 1 ja 2) avulla näiden kategorioiden välistä raja-aluetta. Litteraattikatkelmissa tummennetuilla sanoilla pyritään kohdistamaan huomio analyysin kannalta olennaisimpiin kohtiin.

Moniäänisyyteen luetaan tässä tutkimuksessa erilaiset lainattavat lähdemateriaalit, joita tyypillisesti lainataan referoiden, eli eksplisiittisesti lainaten. Lähteiden perusteltu jako näyttäisi aineiston koodauksen perusteella olevan kahtiajako *tarinankerrontaan* ja *lähdemateriaaleihin*. Näistä kahdesta kategoriasta *tarinankerronta* on vaikeammin määriteltävä tarinoiden monipuolisen rakentumisen vuoksi. Tarinoiden sisällä kuullaan erilaisia ääniä, joiden suhteet toisiinsa ja muihin jaksossa kuultaviin ääniin rakentuvat dialogissa. Tarinat ovat lisäksi tyypillisesti melko pitkiä kokonaisuuksia, jotka saattavat edetä monien lähdemateriaalien tukemina. Erilaisilla tarinoilla on kuitenkin ilmiselvästi rooli monologikokonaisisuuden rakentumisessa. Tarinoihin liittyy myös *kerronta*, joka tekee tässä aineistossa tarinoiksi tulkituista osuuksista kertomuksia. Tarinoita siis havainnoidaan reaalisen kertomistilanteen kautta, jossa puhuja kertoo kuulijoille tarinan.

Lähdemateriaalien kontribuution määrä ja laatu ovat usein tarinankerrontaan ja yleisöön kohdistuviin ilmiöihin verrattuna vaikeammin havaittavissa. Kaikkia käytettyjä lähteitä ei välttämättä kerrota, eikä niihin siten päästä tämän tutkimuksen puitteissa käsiksi. Toisaalta lähdemateriaaleja nimetään ja lainataan ohjelmassa kuitenkin runsaasti ja myös monilla hyvin eksplisiittisillä tekniikoilla, joten sellaiset esiintymät, joissa lähdemateriaali nimetään, on aineistosta helppo havaita. Käytännössä lähdemateriaalien analyysissa keskitytään siis erityisesti monologeissa esiintyvään referointiin. Lähdemateriaalit voivat olla yksittäisiä lausuntoja tai lähdekirjallisuuden perusteella tuotettuja puheen jaksoja.

Kuten edellä todettiin, *lähdemateriaalien* kategoriaan luettavien lähteiden lukumääriä on vaikea laskea varmuudella, sillä täydellistä lähdeluetteloa ei ole saatavilla, eikä puheen perusteella voida osoittaa käytettyjen lähteiden tarkkaa määrää. Lähteiden merkityksellisyyttä ei myöskään pysty numeroin osoit -

tamaan. Eri lähteiden mainintoja on koodauksesta kuitenkin mahdollista laskea. Näin saadaan suuntaa antavia numeroita, jotka kuvaavat ilmiötä määrällisesti. Yksittäisiä lähteitä nimetään jaksoissa 36, 34 ja 24 kappaletta, joista osa mainitaan useita kertoja. Näihin lukemiin ei ole laskettu tarinoiksi määriteltyjä viittauksia, vaan kyse on erilaisista tieteellisistä lähteistä, muusta kirjallisuudesta, anekdooteista ja lausunnoista. Tämän aineiston perusteella voidaan arvioida, että ohjelmassa käytetään noin 10–15 lähdettä puolta tuntia kohti, mikä kertoo siitä, että lähdemateriaalit ovat puheessa jatkuvasti läsnä, ja siten niillä voi olettaa olevan ohjelman rakentumisen kannalta suuri merkitys. Lähdemateriaalien lisäksi aineiston jaksoissa on tarinoiksi määriteltyjä osuuksia 10, 14 ja 6 kappaletta. Näin ollen puoleen tuntiin mahtuu aineistossa suurin piirtein 3–4 tarinankerrontajaksoa. Myös tarinoiden merkitystä kokonaisuuden kannalta voidaan tarkastella numeroin vain hyvin rajallisesti, sillä niiden kesto sekä merkityksellisyys kokonaisuuden kannalta vaihtelevat suuresti. Nämä numerot kuitenkin viittaavat siihen, että tämän ohjelman kontekstissa kyse ei ole missään tapauksessa marginaalisista ilmiöistä. Analyysissa huomataan myös, että jako yleisökeskeiseen ja moniäänisyyteen ei ole aukoton, vaan koska vuorovaikutuksessa on mukana kuulija, kategoriat risteävät toisinaan myös sellaisissa tapauksissa, joita ei ole tässä tutkimuksessa luettu suoranaisesti kategorioiden väliseen raja-alueelle kuuluviksi.

5.1.1 Tarinankerronta

Moniäänisyysanalyysin ensimmäisessä osassa käsitellään tarinankerrontaa. Kuten aiemmin todettiin, tarinoille tyypillinen funktio on tunteiden herättely, eli päätöksen tuottaminen, mutta todellisessa kielenkäytössä toteutuvat funktiot eivät rajoitu vain tunteisiin vaikuttamiseen. Edellä kerrottiin myös, että Sarasvuo käyttää monologeissaan eripituisia tarinoita, joista osa otetaan seuraavaksi tarkempaan jaotteluun ja analyysiin. Aluksi voidaan todeta, että useat tarinat ovat puhujan näkökulmasta omakohtaisia, ja osa puolestaan puhujan suhteutettuna huomattavasti etäisempiä. Omakohtaisissa tarinoissa puhutaan useimmiten puhujan itsensä aiemmista kokemuksista, ja etäisemmät tarinat puolestaan kertovat muista todellisista tai fiktiivisistä henkilöistä ja tapahtumista. Yksi esimerkki puhujan näkökulmasta etäisemmästä tarinasta on tämä tarinankerrontajakso, jossa puhutaan katolisen kirkon toiminnasta Rooman hajottua:

(3) Rooman (.) romahduttua eli rooman valtakunta hajosi ensin oli tää itä-rooma siel viel tapahtu jotai järkevää mut sit se konstantinopolikin bysant-

tikin kukistu (0.5) niin tota tuli aika pitkä (1.0) seisokki siis tällöinen hyvin pitkä jakso jollon ei oikeen asiat edistynyt ja paljolti sen takia että katolinen kirkko päinvastoin ku väitetään ni oli jossain määrin vihamielinen uusille ajatuksille (0.5) niinkun ideologit ovat aina olleet se on vallankäytön yksi muoto että koitetaan pysyä vallassa estämällä muita oppimasta ja ymmärtämästä ja ja ni **niinhän tapahtuu tänä päivänä mut se on vaan ihan eri porukka**

Tässä lyhyessä tarinankerrontajaksossa kuvataan historiallisia tapahtumia. Huomattava on, että tässä esimerkissä puhuja käy dialogia kuvaamansa menneisyyden kanssa ja tulkitsee sitä omasta näkökulmastaan. Puhuja muun muassa toteaa, että entisen Rooman valtakunnan alueella toimineen bysantin kukistumisen jälkeen asiat eivät edistyneet, koska katolinen kirkko ei suhtautunut suopeasti uusiin ajatuksiin. Tämä tarina on aineistossa siltä osin poikkeuksellinen, että siinä ei päästetä ääneen muita nimettyjä tahoja tai yksittäisiä henkilöitä kuin puhuja itse. Sen sijaan tarinankerronnassa puhuja keskustelee historiallisten tapahtumien ja niistä esitettyjen näkemysten kanssa. Puhuja ilmaisee tietävänsä, mitä aiheesta väitetään ja esittää oman, eriävän näkemyksensä. Puheesta ei käy kuitenkaan ilmi, mistä näkemykset ovat peräisin, vaan väitteistä kerrotaan passiivin avulla.

Tällä tarinalla on tehtävänsä monologikokonaisuudessa, joka paljastuu tarinan lopussa. Tämän havaitsemiseksi täytyy ymmärtää, mihin ilmaisu *eri porukka* tässä kontekstissa viittaa. Ohjelma-ajassa mitatuna noin puoli tuntia myöhemmin ohjelmassa kuvataan vasemmistolaiset eristäytyvänä, tuomitsevana ja ulossulkevana joukkona, jotka hyökkäävät sellaisten ihmisten kimppuun, jotka tahtoisivat olla heidän puolellaan, mutta eivät hallitse joitakin ryhmän käytänteitä ja tapaa puhua (ks. esimerkki x). Laajempaa kontekstia tarkastelemalla voidaan havaita, että tämän historiallisen tarinan tehtävä vaikuttaisi olevan sellaisen jakson keskeisen aiheen, vasemmiston kritisoinnin, alustaminen. Tarinaa voi pitää ainakin yhtenä ensimmäisistä puheenvuoroista vasemmistolaisuuden ympärille rakentuvassa dialogissa.

Tarina toimii yhtenä puhujan puheenvuoroista, mutta toisaalta tarinan funktio on myös sellaisen koko dialogia määrittävän vertailuasetelman muodostaminen, jossa vasemmiston ja katolisen kirkon toiminta esitetään samankaltaisena, kummatkin negatiivisessa valossa. Vertailussa asetetaan siis rinnakkain laajalle yleisölle ainakin etäisesti tuttu historiallinen tapahtumaketju kuvattuina ja nykypäivänä politiikassa vaikuttavan ryhmän toimintatapa. Esille nostetaan vertailun osapuolten välillä löydettyjä yhtäläisyyksiä. Kummassakin kuvauksessa on kriittinen ote. Tämä on yksi esimerkki siitä, kuinka tarinat muovaavat osaltaan vuorovaikutusta.

Edellisessä esimerkissä viitataan laajalti tunnettuihin historiallisiin tapahtumiin. Suurin osa tarinoista ei kuitenkaan nojaa yhtä vahvasti tekstinulkoiseen kontekstiin, kuten historiatietämykseen. Vaikka viittauskohteiden jakaminen tekstinulkoisiin ja tekstinsisäisiin viittauksiin ei olekaan todellisuudessa pätevä (ks. Brown & Yule 1983: 199–205), pintapuolisesti tarkasteltuna dialogi rakentuu omakohtaisissa tarinoissa useammin sellaisiin konteksteihin, jotka rakennetaan tarinassa itsessään. Myös omakohtaiset tarinat toteuttavat monologikokonaisuuden kannalta merkittäviä funktioita, ja niitä tuleekin tarkastella puheessa suhteessa esiintymisympäristöihinsä. Omakohtaisissa tarinoissa puhuja on itse tapahtumien keskipisteessä ja tapahtumat kuvataan hänen näkökulmastaan ja hänen muistikuviansa kautta:

(4) katso se joka aloittaa alusta se uskaltaa epäonnistua se joka saa aloittaa alusta se uskaltaa elää riskin alla luottavaisesti kohti tuntematonta ja tulevaisuutta (0.5) hän pääsee pisimmälle (0.5) ei se oo sattuma että (2.0) eräs vanha parantaja mulle kerran sano rouva (1.5) ihana ryppynen kasaan lyhistynyt rouva hän sano että hän oli siis parantaja (1.5) hän sano näin että se jonka elämässä ei ole kärsimystä sen on jumala hyljännyt (1.5) en muuten pystynyt ottaen vastaan (1.0) tuntu musta loukkaavalta kaikkia niitä kohtaan joiden elämässä on paljon kärsimystä (1.0) no olen tätä ajatusta sen jonka elämässä ei ole kärsimystä sen on jumala hyljännyt olen täst olen tätä ajatusta tutkinut sekä siis vastaantulevien ihmisten kohtaloiden kautta että itseäni sanomattomasti viisaampien (.) opastamana (0.5) rouva oli oikeassa (3.0) muun muassa viktor frankl sanoi hienosti että neuroosi on vain halpa korvike oikeutetulle kärsimykselle

Esimerkkikatkelma on poimittu osiosta, jossa Sarasvuo kertoo aiemman, armoa käsittelevän, jaksonsa sanomaa. Tässä esimerkissä tarinankerrontaa käytetään lähdemateriaalien esittelyn ja esitetyn väitteen tukemiseen. Tarinassa itsessään puhuja referoi tarinan alussa esittelemäänsä parantajaa siten, että lainaus vaikuttaa suoralta. Hän myös kuvaa menneisyydessä tapahtunutta ajatteluaan Chafen (1994: 219–223) termein referoimalla sitä epäsuorasti. Tarkemmin ilmaistuna ajattelu kuvataan tuntemisen kautta. Tarinan rouva toimii esitetyn väitteen ulkopuolisena lausujana, ja hänen äänensä pyritään kuvaamaan tarkasti ja hänen esittämänsä ajatus tarkasti. Kun rouvan ajatus esitetään ikään kuin hänen itsensä sanomana, luodaan illuusio siitä, että rouva lausuisi ajatuksensa suoraan kuulijalle. Menneisyyden Sarasvuon ajattelu puolestaan edustaa tässä esimerkissä erimielistä ääntä, jonka kerrotaan erehtyvän. Osoittamalla ajallisen etäisyyden ja kuvaamalla menneen ajattelun ja nykyhetken välissä tapahtuneita asioita opiskeluna Sarasvuo ottaa etäisyyttä aiempaan ajatukseensa ja keskustelee sen kanssa ikään kuin erilli-

senä toimijana. Teoreettisen lähteen lähestymistä tarinankerronnan kautta voi tarkastella myös päätöksen tuottamisen keinona, jolla kuulija tuodaan lähemmäksi esitettyä väitettä ja sitä tukevia lähteitä.

Yhdessä monologijaksossa esitetään useita, pitkiä ja toisiinsa liittyviä, tarinoita peräjälkeen. Tarinankerrontajaksot ovat hyvin pitkiä, joten niiden litteroiminen analyysin joukkoon kokonaisuudessaan ei olisi tarkoituksenmukaista. Sen sijaan käsittelen seuraavaksi nämä tarinat ja niiden väliset suhteet referoinnin ja lyhyiden litteraattien avulla. Ensimmäinen tarina käsittelee Sarasvuon keskustelua Li Anderssonin kanssa ensin sosiaalisen median puolella ja sitten puhelimessa:

(5) juttelin hänen kanssaan puhelimessa ni hän sano hyvin mielenkiintosen lauseen mä sanoin että li mul on tämmönen ongelma et aina kun minä tulen teitä vastaan julkisesti tai yksityisesti erityisesti julkisesti (1.0) sitä kättä ei ikinä ojenneta vastavuorosesti (.) eli ku mä tuun sieltä poterosta ku luodit viuhuu mä tuun sieltä mä yritän tulla vastaan mä mä mä tunnustan pointteja jossa mä oon ehkä ollut jyrkkä tai väärässä tai jotain (2.0) miksi tää vastavuorosuuden puute on (.) ku painovoiman kaltanen ennustettava asia (.) li joka on älykäs (.) ja viisas sanoo että niin jari sulla on (.) liikku-matilaa (.) meillä ei ole (1.5) tää on kummallinen ajatus

Tässä tarinankerrontajaksossa puhuja kuvaa aiempaa tapausta, jossa yhteistyö Vasemmistoliiton kanssa on kariutunut yhteydenoton puutteeseen. Puhuja kuvaa tarinassa tähän liittyvän kysymyksensä sekä Li Anderssonin vastauksen. Oman kysymyksensä yhteyteen puhuja kuitenkin vaikuttaisi liittyvän kielikuvia, jotka on suunnattu yleisölle mielikuvien ruokkimiseksi ja dramaattisuuden lisäämiseksi. Tällaisia kielikuvia ovat ainakin vastavuoroisuuden puutteen vertaaminen painovoimaan, käden ojentamisen rinnastaminen sovittelemaan keskustelutyyliin sekä kielellisen argumentaation kuvaaminen sotatermein. Kuvakielisyyys korostaa puhujan toiminnan rohkeutta ja toisaalta vastapuolen kylmyyttä. Tehostukset myös tekevät tästä oman puheen referoinnista Chafen termin epäsuoran. Itse vastauksen hän esittää kuitenkin puheen suoran lainaamisen keinoin. (Chafe 1994: 212–217.) Tämä tarina linkittyy seuraavaan siten, että puhuja kertoo yrittäneensä sosiaalisessa mediassa ottaa selvää, millaista vasemmistolaisten ajattelu on, mutta kohtaa siinä ongelmia, sillä useilla tileillä hänelle on asetettu esto. Perättäisten tarinoiden järjestyksessä toinen käsittelee sosiaalista mediaa ja mahdollisuutta estää käyttäjiä:

(6) mä olin jo vähän niinko luovuttamassa et mul ei oo pääsyä sinne mä oon paha mä oon luokkaviholline (0.5) sit kävi nii et tämä tässä lähetyksessä mo-neen kertaan mainittu pontus purokuru jonka siis öö profiilini on klemen-tiini siä twitterissä (.) tää ei oo mitään auttamista koska tää on julkisesti

tiedossa (2.0) pontus kun niil on niit mustia listoja (.) voitteks te kuvi-
tella nää ihmiset kerää sehän on muuten laitonta myös (0.5) nää kerää tämmö-
siä mustii mustia listoja ketä ei saa seurata tai ketä kenet pitää blokata ni
Pontus (.) vaati julkisesti et Sarasvuota saa seurata peruste (.) hän on
enigmaattinen

Tässä tarinankerrontajaksossa puhujan puhe ei kuulu menneen ajan tapahtumissa. Sen sijaan tarinan tapahtuma-ajankohtaan sijoittuvia puhujan ajatuksia kuvataan. Esimerkki on siinä mielessä erityisen kiinnostava, että siinä ajattelua kuvataan *ajatuksen referointia muistuttavalla ilmauksella* (Chafe 1994). Ajattelun kuvauksessa keskitytään kuvaamaan siis tilanteessa vallinnutta uskomusta itse ajatuksen sijaan. Puhuja tarinan toimijana siis alkoi uskoa tilanteen olevan sellainen, että hänellä ei ole pääsyä tiet-tyjen tilien seuraajien joukkoon, koska hän on ”paha” ja ”luokkavihollinen”. Tätä tulkintaa tukee puhujan kuvaus, jonka mukaan hän oli aikeissa luovuttaa. Tällainen ilmaus viittaa enemmän pitkäaikaiseen uskomuksen rakentumiseen kuin hetkelliseen ajattelun kielellistymään. Jos verrataan yksittäiseen kielellistettyyn ajatukseen, omaksutun uskomuksen selittäminen kuvaa kenties vahvemmin puhujan epätoivoa, tilanteen vastentahtoista hyväksymistä sekä yritysten ja epäonnistumisten vuorottelua.

Puhuja kuitenkin puhuu tarinankerrontajakson aikana nykyhetkessä, keskeyttäessään menneisyyden kuvaamisen hetkeksi, kun tarinankerronnasta siirrytään puhuttelemaan kuuliijoita. Hän esittää oman kommenttinsa tarinassa ilmi käyviin asioihin. Tarinankerronnan keskiössä on ensimmäisessä persoonassa tarinassa esiintyvän puhujan lisäksi Pontus Purokuru, joka kuvataan yhtäältä osana blokkaajien joukkoa, mutta toisaalta vastavoimana erillisyydelle ja yhteistyön välttelemiselle. Tarinassa hän vaatii, että Sarasvuota ei tarvitse blokata sosiaalisessa mediassa.

Huomattavaa on myös, että Pontus Purokurun kommunismia käsittelevä kirjallisuus on kyseisessä monologijaksossa temaattisesti merkittävässä roolissa. Tässä tarinassa siis rakennetaan myös tulkintakontekstia Purokurun kommunismia koskeville näkemyksille. Kuten tästä tutkimuksesta voidaan havaita (ks. esimerkki n), Purokurun näkemys kommunismista esiintyy vastavoimana sille näkemykselle, jonka puhuja esittää kuuluvan ns. ”nykyvasemmistolle”. Tässä tarinankerrontajaksossa vahvistetaan puhujan rakentamaa erottelua tuottamalla käytännön esimerkin. Tätä lyhyttä tarinankerrontajaksoa seuraa välittömästi pidempi tarina, joka linkitetään heti alussa edeltävään esimerkkiin:

(7) mä annan toisen esimerkin (.) vähän toisenlaisesta touhusta (.) tuli täl-
lanen pikku bätle essaakoon kanssa (0.5) kun tämä ay-liike hieman perseili
sillä kampanjallaan

Tässä omakohtaisessa tarinassa puhuja käy läpi kiistaansa erään ay-liikkeen johtohahmon kanssa. Kiis- ta päättyy puhujan kertoman mukaan hyvähenkiseen tapaamiseen kahden ammattiyhdistysliikkeessä merkittävässä asemassa olevan toimijan kanssa, kun Sarasvuo kutsutaan kahville. Puhuja painottaa tätä vaihetta tarinassa ilmaisulla ”tässä on tää ero”. Erolla hän viittaa ainakin eri tahojen toimintatapojen väliseen eroon. Erimielisyyden vallitessa ammattiyhdistykset haluavat tavata kahvittelun merkeissä, kun taas vasemmistosta ei tulla puhujan mukaan lainkaan vastaan. Kuulijaa ohjataan jo aiemmassa vai- heessa etsimään tarinoiden eroa tarinoiden välillä alustuksella ”mä annan toisen esimerkin vähän to i- senlaisesta touhusta”. Puhuja kuvailee tarinassaan tapaamista ammattiyhdistysliikkeen edustajien kans- sa seuraavasti:

(8) juma ku meillä on hauskaa mehän siis molemmat räjähdetään nauramaan kun me näemme toisemme tietenkin se on siis (.) ei mikään ansa mutta jarkko on fiksuna ihmisenä ottanu turjan siihen ku tietää että mulla on rakkaussuhde turjaa ja sit siinä halaillaan aika silleen muhkeesti ja (0.5) lämpimästi ja otetaan kuvia toisistamme ja (.) nauretaan

Lisäksi puhuja kertoo, että tapaamisessa keskustellaan luottamuksellisia asioita. SAK:n johtajan puhuja kertoo useaan otteeseen viittaavan sisällön luottamuksellisuuteen. Tarinan päätteeksi kuullaan seuraava puhejakso:

(9) Tiäksä mitä (0.5) jos joku uskoutuu ja suostuu haavoittuvaiseen tilaan (.) se rakentaa luottamusta (1.0) no mikä on hänen viestinsä mulle (.) se et pitäs olla dialogia (.) yhteisiä asioita johdetaan dialogin kautta

Tarinat tuovat yhteen useita erilaisia todellisina tapahtumina puheessa kuvattavia tapahtumajaksoja. Perättäisillä tarinoilla puhuja tuo samaan keskusteluun Li Andersonin ja SAK:n johtajan äänet, jotka ilmaisevat keskenään päinvastaisia merkityksiä. Kuten edeltävästä esimerkistä nähdään, SAK:n johta- jan ääni korostaa dialogin merkitystä. Li Anderssonilta poimittu suora lainaus puolestaan painottaa liikkumatilan puuttumista. Vaikka Andersson ei ole mukana viimeisessä tarinankerrontajaksossa kuva- tussa tapaamisessa, hänen lausahduksensa asettuu kuitenkin sellaiseen kontekstiin, jossa tämä hyvä- henkinen tapaaminen toimii kontrastina puhujan ja Anderssonin välisen vuorovaikutuksen kanssa. Huomattavaa on myös, että tapaaminen ay-johtajien kanssa kuvataan hyvin riemukkaaksi ja osallistuji- en välit läheisiksi. Tapaamisessa esimerkiksi nauretaan ja halataan, minkä lisäksi siellä käyty keskuste- lu kuvataan rakentavana. Näin Li Andersson lausuntoineen näyttäytyy näin vastakohtana riemukkaalle yhteistyöhenkeä kasvattaneelle tapaamiselle.

Huomattavaa on myös, että Anderssonin lausuntoa ei yritetä henkilöidä siten, että Andersson itse olisi paha tai järjetön. Sen sijaan puhuja korostaa vahvasti hänen positiivisia ominaisuuksiaan. Vasemmistoliiton merkittäväksi poliitikoksi nimetyn Anderssonin äänen kautta esitetty ajatus kuvataan ennemmin vasemmistoa yleisellä tasolla kuvaavana ajattelumallina. Tätä tulkintaa vahvistaa toinen tarinankerrontajakso, jossa puhuja kuvaa vasemmistolaisille tyypilliseksi nimeämäänsä taipumusta välttää dialogia. Myös tämä vasemmistolaisille puheessa annettu taipumus asettuu vastakkain Pontus Purokurun ja ay-johtajien linjanvetojen kanssa. Purokuru ja ay-johtajat näyttäytyvätkin tarinassa vasemmistolaisina, jotka tekevät poikkeuksia tähän dialogia välttelevään linjaan. Tarinankerronnan avulla eri paikoissa ja eri aikoina lausutut sanat tuodaan keskustelemaan puhujan kanssa sekä keskenään puhujan henkilökoh- taisten kokemusten kautta.

Eräs omakohtainen tarinankerrontajakso tukee addiktioteeman rakentumista. Tarinassa puhuja kertoo omasta menneisyydestään ja vierailustaan Putous-ohjelmassa. Puhuja kuvaa ajatuksen vierailusta olleen aluksi hänelle vastenmielinen, koska vaatimuksena olisi tanssiminen julkisesti. Tästä huolimatta Saras- vu suostuu ohjaaja Tuomas Summasen pyyntöön. Kokemuksen hän kuvailee olleen jännittävä ja olon tanssin jälkeen helpottunut, mistä johtuen hänen alkoi tehdä mieli alkoholia. Itseään puhuja kuvaa jak- sossa toipuvaksi alkoholistiksi, ja addiktiota hän kutsuu ”hiljattain kellariin pakotetuksi piruksi”, joka ”alkoi rymistellä”. Kiusauksen syntyminen ei kuitenkaan johda tarinassa juomiseen, vaan puhuja ker- too suunnanneensa lähetyksen jälkeen kotiin:

(10) no (.) siinä kävi hyvin (1.0) tuli kiire kotiin ja (1.5) ja toden totta ni (1.5) menee kotiin eikä lähdekään markus selinin mukaan ni heheh on mah- dollisuus tehdä tätä ohjelmaa melkein samassa tilassa ku viikko sitte eli (.) toipuvassa tilassa

Tämän tarinankerrontajakson kannalta keskeinen konteksti löytyy esimerkistä 24 ja sitä edeltävästä parannuksen tekemisen perusmallia osuudesta. Esimerkin 24 alussa Sarasvuo kertoo unohtaneensa lau- sua aiemmin erään tärkeän alkoholismiteemaan liittyvän asian. Mietelauseen sanomana on, että ennen kuin hidas raitistumisprosessi voi alkaa, täytyy lakata juomasta. Samaa teemaa käsitellään edellä ylei- sesti parannuksen tekemisen näkökulmasta. Puhuja kuvaa parannuksen tekemisen kolmiosaisena pro- sessina, jonka kahta viimeistä vaihetta mietelause kuvaa. Puhujalle tärkeän lauseen ja tarinan välinen yhteys syntyy, kun tarkastellaan puhujan aivan tarinan lopussa mainitsemaa ”toipuvaa tilaa”. Puhuja siis kuvaa olevansa esittämänsä mallin kolmannessa vaiheessa. Hän on lopettanut juomisen ja raitistu- misvaiheessa.

Puhujan lähimenneisyyteen sijoittuvaa ajattelua, tunteita ja niiden kuvaamista tarinan avulla käytetään tässä tapausesimerkkinä ja addiktiomallin esittelyn alustajana. Ajatukset ja ajatuksiin liittyvät tunteet kuvataan tarinankerrontajaksossa *epäsuorasti*. Puhujan kokemus kuvaa toipumisen prosessia ja toimii esimerkkinä siitä, että se ei ole valmis vielä silloin, kun addiktioon liittyvä toiminta on lopetettu. Addiktioon liittyvän dialogin yhdeksi osapuoleksi siis tuodaan tarinan myötä puhujan aiempi ajattelu, minkä voi katsoa tuovan puhujalle itselleen kokemusasiantuntijan aseman dialogissa. Näin ollen tarina muokkaa asemaa, josta puhuja addiktiomallin kuulijoille esittelee. Mallille ei esitetä tässä ohjelman jaksossa lähdetietoja, joten puhujan oma asema asiantuntijana on addiktiota käsittelevässä dialogissa korostuneessa roolissa. Tällainen roolitus on aineistossa jopa hieman poikkeuksellinen, sillä monessa muussa yhteydessä asiantuntijuus ensisijainen kasautuu muille äänille.

Varsinaista puhetta tarinassa kuvataan varsin vähäisesti. Puhujan ohella tarinassa kuullaan, että ohjaaja pyytää Sarasvuota ohjelmaan ja että erikseen nimeämättömät henkilöt onnittelevat häntä esiintymisen jälkeen. Nämä äänet kuullaan tiiviisti *puhetilanteen referoinnin* keinoin. Niille ei anneta juurikaan painoarvoa, vaan keskiössä on edellä mainittu puhujan ajattelun referointi.

Osa tarinoista on luonteeltaan avoimesti täysin fiktiivisiä ja spekulatiivisia. Tietenkin kaikki tarinat ovat osaltaan fiktiota, sillä niiden avulla ei milloinkaan pystytä kuvaamaan todellisuutta sellaisenaan, vaikka realistisen kuvauksen illuusiota pyrittäisiinkin luomaan. Syy tähän on, että kielen avulla ei kuvata reaali maailmaa sellaisenaan, vaan maailmaa kuvataan näkökulmien kautta (Gergen 1994: 72). Myös todenperäisyyteen pyrkivä tarina kuvataan jostain näkökulmasta. Tässä yhteydessä fiktiiviset ja spekulatiiviset tarinat ovat kuitenkin sellaisia tarinoita, jotka eivät pyri viittaamaan reaali maailman tapahtumiin. Tämän kategorian tarinoille on myös olennaista, että ne vaikuttaisivat olevan lähtöisin puhujan mielikuvituksesta. Niiden sisällä mahdollisesti esiintyvä dialogi on siis myös fiktiivistä. Fiktiivisen tarinan ilmaisussa vuorovaikutus on siis

(11) kuvitellaan näin (1.5) sä kuljet kadulla ja (0.5) sä näät siellä itkevän lapsen (1.0) se lapsi palelee (0.5) olkoon siis talvi (1.5) ja helppo nähdä siitä lapsesta et sil on varmaa hirvee nälkä (2.0) se on kärsiny niin pitkään siitä nälästä ja kylmyydestä ja yksinolosta et se ei oikeen osaa ilmasta tar-peitaan mutta se siis puhuu huonosti kieltä sil on ehkä vaikka päässään kuhmu

(.) sitä on satutettuki (0.5) sit se ojentaa kätensä ni mitä sä teet (3.0) käännätkö päätä (2.0) tuo itkevä paleleva nälkänen (2.0) henkisiä ja sosiaalisia kykyjä jo menettäny (.) satutettu lapsi (.) käännätkö päätä no et saa-

tana käännä pääätä tietenkään (1.0) sä tartut siihen käteen (.) sä viet sen lapsen kotiin (.) miks (.) no jos sattuu oleen koti lähellä (.) se lapsi pää-see nopeammin lämpöön ja saa jotain syötävää ja juotavaa ku se et sä jät odottaa jotai viranomasia (.) jotain systeemia sen verran sä oot ihminen et sä syötät puuet peset no toivottavasti päinvastasesa järjestyksessä mut ehkä nii että siis todellaki peset puuet syötät (2.0) sit sä rupeet soittelee (0.5) no entä jos on semmone tilanne et jonkun syyn takia ei ole apua saatavilla (1.5) no onhan (.) sä tuotat sitä apua (3.0) okei no entä jos näitä lapsia olis paljon ja ne ei ois lapsia ne ois vaikka romanikerjäläisiä (2.0) no sil-lon yhden ihmisen teot ei muuta sitä kokonaisuutta mut sit pitää muuttaa sys-teemiä (0.5) ja huomaa (.) pragmaattisesti (.) ei ideologisesti

Esimerkissä x kerrotaan tarina kuulijan ja paleltuvan lapsen kohtaamisesta. Tämän sanoman tehostamisen keinona on käytetty kuulijan esittämistä toimijana. Kuulijan toimiksi puhutut ratkaisut ovat tarinassa ja ne esitetään itsestäänselvyyksinä. Todellisuudessa kuulija ei kuitenkaan ohjaa omaa toimintaansa tarinassa, vaikka toiminta häneen henkilöityykin. Tarinassa systeemin muuttaminen ja romanikerjäläisten auttaminen rinnastuu lopulta apua tarvitsevan lapsen auttamiseen. Tarinan sanoma vaikuttaisikin olevan ylimalkaisesti ilmaistuna, että periaatteiden sijaan tarvitaan tekoja.

Tarinassa käytännössä ainoa kuultava ääni on puhuja, mutta kaikki tarinan toiminta ja vuorovaikutus kulkee kuulijan kautta. Tässä tarinassa pääosassa on *sä*, eli tässä tapauksessa kuulija. Spekulatiivisessa tarinassa kuulija tapaa heikossa asemassa olevan lapsen, joka pyytää apua. Kuulijalta kysytään, miten hän tilanteeseen reagoi. Tarina jatkuu vastaavalla kuviolla, jossa tilanne muuttuu ja kuulijalta kysytään, mitä hän tilanteessa tekee. Puhuja kertoo tarinassa, miten tilanne muuttuu ja mitä kuulija missäkin vaiheessa tekee. Asetelma muuttuu useita kertoja, ja mukaan tarinaan tulee tarve soittaa apua ja lisää lapsia, jotka paljastuvat lopulta aikuisiksi. Tarinan *sä* tai kukaan muukaan toimija ei puhu tarinan aikana mitään, mutta tarinassa kuvataan kuitenkin kielellisesti heidän tekojaan. Kuulija saattaa toki kuulla tarinassa hänen itsensä ja fiktiivisen lapsen välillä myös puhuttua kielellistä vuorovaikutusta. Jos kuitenkin pitäydytään havaittavissa olevassa puhevuorovaikutuksessa, tämän tarinan dialogi rakentuu ensisijaisesti puhujan ja kuulijan välille. Olennaisin dialogin muoto on kuulijan tarinan kanssa käymä dialogi. Näin ollen myös jako moniäänisyyteen ja yleisökeskeiseen dialogisuuteen sisältää kategorioiden päällekkäisyyttä.

5.1.2 Lähdemateriaalien referointi

Johdannossa lainattiin Jari Sarasvuon haastattelua, jossa hän kertoo monologiansa valmistelusta ja toteuttamisesta. Kuvatessaan monologejaan Sarasvuo puhuu haastattelussa ”kaoottisista prosesseista” ja ennustamattomista lopputuloksista. Näillä ilmaisuilla Sarasvuo viittaa siihen, että hän ei laajoista muistiinpanoistaan huolimatta ole etukäteen määrittänyt monologin etenemistä. Näin ollen puhujan ja lähteiden välinen dialogi syntyy pitkälti itse puhetilanteessa. Tämä dialogin luonteen ennustamattomuus tarkoittaa, että osa monologissa tuotettavasta puheesta on puhujan sanoittamaa ajatusten dialogia puhujan ja lähdemateriaalien välillä. Toisin kuin kuuntelijoiden tapauksessa, puhujan reagointia tässä dialogissa on mahdollista tutkia. Seuraavassa esimerkissä on nähtävissä jokseenkin spontaanilta vaikuttavaa reagointia referoitavaan lähdemateriaaliin:

(12) toden totta (2.0) kaksituhattakolmesataa vuotta on käyty filosofian ja retoriikan välistä taistelua (1.5) ja tästä ymmärryksestä haluan kiittää juha sihvola (1.0) ja ottaa kaikki pahat sanat mitä ehkä äsken taisi lipsahtaa (0.5) kenties omaan tunnevarmaani (0.5) perustuen (0.5) alun perinkään en oo millään tavalla ollenkaan sitä mieltä että yliopistoväellä ois mikään kasvun paikka (0.5) ootte hienoo sakkii

Tätä puheen jaksoa edeltää vaihe, jossa Sarasvuo kritisoi rajusti yliopistoväen toimintaa ja tapaa vaatia itselleen resursseja. Juha Sihvolan referoiminen saa kuitenkin Sarasvuon mielen ainakin näennäisesti muuttumaan. Häivähdys sarkasmia on havaittavissa kohdassa ”alun perinkään en oo millään tavalla ollenkaan sitä mieltä”. Useiden kieltoilmausten käyttö yhdistettynä väitteen kanssa täysin päinvastaiseen toimintaan antaa ilmaisusta sarkastisen kuvan. Toisaalta tämän mielipiteen muuttumisen funktio on kuuntelun ja siihen pohjautuvan tulkinnan perusteella Juha Sihvolan äänen auktoriteettiaseman vahvistaminen. Juha Sihvola on ilmeisimmin akateemisessa maailmassa tutkimuksia tuottava toimija, joka ikään saa Sarasvuon vetämään pois akatemiaa kohtaan lausumansa kritiikin. Vaikka ilmaisussa on selvästi havaittavissa sarkasmia, puhuja saattaa olla myös aidosti vaikuttunut löytäessään muistiinpanoistaan Sihvolaa käsittelevän osuuden ja todeta olleensa tarpeettoman kriittinen yliopistoa ja sen henkilökuntaa kohtaan.

Myös muut puhujan ja lähteiden välisen vuorovaikutuksen seikat kuin puhujan reaktiot ovat dialogin kannalta kiinnostavia. Sarasvuo esimerkiksi rakentaa monologeissaan omaa suhdettaan lähteisiin joko

pitämällä puheessaan niihin etäisyyttä tai esittämällä lähteet itselleen läheisinä ja lausumalla niistä posi-tiivisia ajatuksia. Yksi esimerkki, jossa puhuja asettaa itsensä lähelle käyttämäänsä lähdetä, on Utopia Analytics -nimisen yrityksen toimintaan viittaaminen. Yritystä käsitellään sen toiminnassa mukana olevan Mari-Sanna Paukkerin kanssa käydyn keskustelun kautta. Sarasvuo esittää Paukkerin ajatukset nimenomaan heidän käymiensä keskustelujen kontekstissa siten, että hänen oma äänensä kuuluu myös näissä kuvatuissa keskusteluissa lainauksina:

(13) ma olen tietenkin kysynyt että onko mahdollista rakentaa tällöinen hir-viömäinen vallankäyttöapparaatti joka peilaa sitä (1.0) mikä uppoaa ihmisiin
(.) eli et onko mahdollista (0.5) rakentaa semmonen malli jossa paljon paljon erilaisia viestejä (.) jotka ammutaan tonne pohjattomiin yleisöihin ja sieltä kerätään kaikuna se data ja tätääh tietoa-ainesta mylläämällä voidaan alkaa niitä viestejä tarkentaa kohdentaa (.) öö lisätä niiden vaikuttavuutta (2.0) ja sitte pitkän älyllisesti meikäläistä jonki verran niinkuu hieken saattavan keskustelun jälkeen ni (0.5) vaikuttaa siltä että se olisi mahdollista (.) ja nyt kun (.) keskustelin (0.5) mari-sannan kanssa juuri ennen tota tän lähe-tyksen alkua toistamiseen vielä varmistaakseni joitakin asioita nii hän sano että nii että emme me tän tyyppisiä asioita niinkuu ole aikeissa tehdä

Yksi lähentämisen teemaan viittaava piirre esimerkissä on lainaamisen tapa. Tässä esimerkissä lähteen puhetta lainataan Wallace Chafen (1994: 215–219) jaottelun mukaisesti tarkasteltuna suoraan. On kuitenkin todennäköistä, että ulkoisesti suoraa lainausta muistuttava ilmaus ei ole todellisuudessa sanasta sanaan identtinen, saati prosodiikaltaan vastaava. Näin ollen mielikuvituksella on lainauksissa roolinsa. Chafen (1994: 217) mukaan suoralla lainaamisella tuotetaan tekstiin välittömyyttä, ja tyypillinen syy valita suora lainaaminen on alkuperäisen ilmaisun olennaisten piirteiden ja toteutuneen puheen tuotta-man vaikutuksen replikointi. Toista osallistujaa lainaava puhuja voi esimerkiksi käyttää vastaavaa pai-notusta ja olennaisesti mieleen jääneet sanat suunnilleen samanlaisina. Tässä esimerkissä lainaus sisäl-tää puhekielelle tyypillisiä piirteitä, kuten aloitus ”niin että” ja ”niinkuu”. Välittömyyden tuottaminen tuo selkeämmin esille lähteenä käytettävän puhujan äänen ikään kuin monologin puhujan äänestä erilli-senä.

Edeltävän esimerkin voisi käsitellä myös omakohtaisen tarinankerronnan yhteydessä, sillä siinä kuva-taan puhujan käymää keskustelua. Keskustelu toisen osapuolen kanssa toimii kuitenkin myös osana tiedollisesti keskeistä lähdemateriaalia, jonka olennainen funktio monologiassa on tiedonvälitys. Saras-vuo kuvaa tässä esimerkissä oman suhteensa lähdemateriaalista lainattuun sisältöön läheisenä, mikä

näkyä kohtaamista kuvailevassa kielessä. Yleisenä tapana henkilöiden ajatusten ja kirjoitusten lainaamisessa voitaneen myös pitää sukunimen käyttämistä henkilöstä puhuttaessa. Tässä katkelmassa lähteeseen viitataan kuitenkin etunimellä. Etunimen käyttäminen rakentaa kuvaa siitä, että puhuja ja lainattava henkilö ovat läheisiä tuttuja. Tämän ratkaisun voi ajatella myös tuovan lähdemateriaalinen tuottajan lähemmäs meneillään olevaa vuorovaikutustilannetta. Merkityksellistä on myös se, että esimerkiksi ei kuvata vain lähdemateriaalin tuottajan ajatuksia sellaisinaan, vaan kuvauksen kohde on vuorovaikutustilanne, jossa ajatukset on jaettu. Sarasvuo myös eksplisiittisesti kohdistaa Mari-Sanna Paukkeriin kohteliaisuutta ja kehuja. Edeltävässä esimerkissä hän toteaa melko suoraan, että Paukkeri keskustele älykkäästi. Tämän lisäksi Sarasvuo nimeää sosiaalisen säännön, joka on Paukkerin toiminnan kannalta edullinen ja kiittää Paukkea yhteistyöstä:

(14) yksi muuten tunnusmerkki sille et ihminen on melko varma osaamisestaan ja ja on on oman tietonsa päällä on se että hän suostuu ajattelevaan ääneen ja tekemään älyllisiä arvauksia (1.5) eli että on (.) on valmis sietämään sitä että kun tässä ääneen rakentaa ajatusta nii voi tulla myös virhe (2.0) ja ja (1.0) mä haluan kiittää siis mari-sannaa siitä että hän (.) hän suostuu (0.5) nollavarotusajalla ääneen pohtimaan et mitä kaikkee sillä heidän tekstianalytiikka louhinta algoritmi työkalu ja teknologiasetillään pystyy tekemään

Paukkerin asemaa vahvistetaan luomalla sosiaalinen sääntö, jonka noudattamisen kerrotaan olevan merkki asiantuntijuudesta ja itseluottamuksesta. Puhuja ei suoraan kerro Paukkerin olevan mielestään hyvin asiantunteva, vaan esittää asian yleisenä sääntönä. Tämä voidaan nähdä kuulijan negatiivisen kohteliaisuuden keinona, jolla vältetään törmäystä kuulijan kanssa (Brown & Levinson: 1987). Puhuja ei siis kerro kuulijalle, ketä hänen pitäisi uskoa, vaan antaa kuvauksen omasta mielestään uskottavasta asiantuntijasta. Sivuhuomiona todettakoon, että myös puhuja itse toteuttaa sääntöä tuottamalla puhumalla radiossa. Toinen esimerkki puhujan ja lähteen välisen suhteen lähentäminen on tapaus, jossa Sarasvuo yhdistää oman ajattelunsa referoimassaan lähteessä esiintyvään ajatteluun:

(15) ja vielä jos siedät tai vaikket sietäskään niin sekunti martin buberista (1.0) tämä minä sinä suhde on tieteenki (.) minä se suhdetta tärkeämpi mutta se on minuuttakin perustavampi (1.0) ihminen tarvitsee sinää tullakseen minänsä tai se taitaa mennä jopa näin (0.5) että (1.0) jos et elä itsellesi niin kenen elämäntöytä elämää elät (0.5) jos et elä toisille (0.5) millainen hirviö oikein olet (0.5) jos et elä nyt (0.5) koska (.) ajattelit aloittaa

(.) sillä minä tarvitsen sinua tullakseni täysin minuksi (0.5) siinä on musta kommunikaatioon aika hyvä perusta (0.5) ystäväni (.) kommunikaation merkitys vuoropuhelun merkitys on se vastaus minkä saat (.) jotta se vastaus ois hyvä ni täytyy pidättäytyä joistaki asioista (.) yks on universaalisanat (0.5) se on minun kielessäni ja minun kommunikaatiossani oikein varsinainen syytä

Esimerkissä puhuja keskittyy Martin Buberin kuvaamaan *minä-sinä-suhteeseen*, jonka hän tiivistää suoralta lainaukselta vaikuttavalla pohdinnalla. Puhuja jatkaa puhumaan vältettävien asioiden listasta, joka vaikuttaisi olevan hänen omansa. Listallaan hän mainitsee universaalisanojen lisäksi esimerkiksi toisen keskeyttämisen ja sanan *mutta*. Tässä esimerkissä puhuja perustaa ajattelunsa ja esittämänsä listan Martin Buberin ihmissuhteita käsittelevään ajatteluun ja osoittaa samanmielisyytensä kutsumalla Buberin ajattelua ”aika hyväksi perustaksi”.

Martin Buber, jota puhuja nimittää jaksossa ”neroksi”, on ohjelma-ajassa mitattuna yksi jakson merkittävimmistä lähdemateriaalien tuottajista. Buber nostaa ajattelunsa keskiöön *minän* ja *sinän* välisen suhteen, jota puhuja pyrkii listallaan kuvaamaan. Buberin määrittelemät ihmissuhteiden tyypit, joista yhden mahdollisia piirteitä puhuja kuvailee. Esimerkki päättää useamman minuutin jakson, jossa Buberin ajatuksia käsitellään sellaisinaan, joten puhujan tuottama periaatteiden lista asettuu jatkumossa pitkähkön Buberia käsittelevän osuuden välittömään läheisyyteen. Vaikka tästä asiasta ei voi aineiston perusteella täysin varmistua, lista vaikuttaisi olevan puhujan oma. Joka tapauksessa se tuodaan kontekstoinnilla hyvin lähelle Buberin ajatuksia, vaikka itse lista ei liity automaattisesti Buberin pohdintoihin. Buberin ajattelu havainnollistaa, millaisissa suhteissa kommunikoidaan ja mitkä niistä ovat kaikkein tärkeimpiä. Yhteys syntyy siitä, että Buberin mielestä minän ja sinän välinen suhde on erityisen tärkeä. Sarasvuo puolestaan uskoo pystyvänsä osoittamaan kyseisessä suhteesta sellaisia piirteitä, joita on syytä välttää käytännön tason kielellisillä ratkaisuilla. Buberin ajatusten käsittelyä seuraa melko pitkä osuus, jossa puhuja keskittyy antamaan kuulijoille ohjeita, joita hän taustoittaa lähinnä omalla osaamisellaan ja kokemuksellaan. Buberin ääni toimiikin tässä vaiheessa teoreettisen pohjan rakentajana puhujan esittämille kommunikaatio-ohjeille.

Monologeissaan Sarasvuo rakentaa myös keskustelunomaisia tilanteita eri lähteiden välille. Seuraavassa, tarinan ja perinteisen lähdemateriaalien lainaamisen välille sijoittuvassa, esimerkissä rakennetaan kahden filosofin väliset näkemyserot toimintana ja keskusteluna, jonka käsittelen seuraavaksi kahdessa osassa:

(16) blackwellillä on sellanen ku ok the companion to contemporary political philosophy (.) poliittisen fi no siitä mä ymmärrän vähän enemmän (.) poliittisen filosofian tämmösestä niinku referenssikirjasta ei viittauksen viittauksista (1.5) retoriikkaan (0.5) ei myöskään cambridgen tämmösessä filosofi-aasanakirjassa ja niin poispäin (2.0) aristoteleshan yritti (0.5) korjata syntyneen tilanteen (0.5) hän oli siis platonin oppilas joka puolestaan (1.0) om oli Sokrateen oppilas (.) aristoteles tarjosi siinä runousopissaan ulospääsyä (1.5) tästä kiistasta (.) aristoteles ymmärsi öö myös platonille tärkeän dialektiikan käsitteen mutta aika eri tavalla (.) eli platon oli idealisti (.) hän etsi tämmöstä (0.5) totuutta tavoittelevaa systemaattista tiedollista intellektuellista metodologiaa joka on muuten mahdottomuus ristiriitasten uskomusten mahdottomuus on aikaa sitten osotettu (.) se ei vaan niinku onnistu mutta ei se mitään (.) se on se mitä platon halus tehdä ja platon piti vastakohtana tällästä ei intellektuellista alempia sielunosia manipuloivaa retoriikkaa

Ennen tätä katkelmaa ohjelmassa on esitetty retoriikan ja filosofian harjoittajien näkemysten välillä oleva ristiriita, josta annetaan katkelman alussa esimerkkejä. Aristoteles kuvataan puolestaan tämän ristiriidan purkajana, joka pystyy ymmärtämään kumpaakin osapuolta. Tämän katkelman loppupuolella puhuja asettaa itsensä ikään kuin ulkopuolisen arvioijan asemaan kritisoiden Platonin ajatuksia, ilmaisuvallinnasta päätellen tieteesen yleisellä tasolla vedoten. Kritiikkinsä puhuja esittää välihuomauksena Platonin ajatuksia referoidessaan. Tämä esittämisen tapa tuo puhujan oman äänen hyvin eksplisiittisesti mukaan ajattelijoiden väliseen debattiin. Puhuja jatkaa:

(17) aristoteles puolestaan ajatteli asian toisin (.) häntä kiinnosti kun hän oli tällanen (.) hyveoppimies häntä kiinnosti siis niinkun hyveisiin ja (.) teleologiaan eli tarkoitus tarkoitusoppi ni (.) öö aristoteles muel mielestä totaa (.) mm tätä retoriikkaa (.) sen avulla voidaan soveltaa filosofia tämmösiin konkreettisiin tiedonjalostamistilanteisiin kuten keskustelu ja puhe (.) aristoteles oli sitä mieltä että retoriikka (on) paitsi tiede (.) se on myös työkalu nion tämmönen tuotannollinen tiede eli taito (2.5) ei siit tullu siitä sovinnost mitään (0.5) ei ne sopinu (.) edelleen filosofit (1.5) inhoo

Huomattavaa on, että tässä keskustelussa esiintyvät asiasisällöt puhuja on todennäköisesti lukenut kyseisten filosofien teoksista. Puheessa keskiössä eivät kuitenkaan ole filosofien kirjalliset tuotokset, vaan ajattelijat niiden taustalla. Kirjalliset tuotokset esitetään toisilleen hyvin tuttujen filosofien ajatusten ja

tahtotilojen välisenä debattina. Ajattelun erimielisyys esitetään henkilöiden tavoitteiden välisenä konfliktina. On tietenkin mahdollista, että konflikti on ollut todellinen, mutta ainakin suoraan näiden filosofien ajatteluun pohjautuvasta kirjallisuudesta esiin nousevat erimielisyydet ovat dokumentoitua materiaalia.

Henkilöiden välisenä konfliktina esitettynä ajatukselliset ja tavoitteelliset ristiriidat muistuttavat vuorottelevan rakenteen vuoksi dialogia, mikä korostaa vastakkainasettelua. Näin voidaan todeta ainakin, jos vertailukohdaksi otetaan eksplisiittinen teosten referointi, jossa tekijöitä ei esitetä aktiivisina toimijoina. Platon toimii tekstissä aktiivisesti. Hänen todetaan etsivän ja haluavan etsiä totuutta tavoittelevaa metodologiaa. Aristoteles puolestaan on katkelman mukaan kiinnostunut tarkoituksopista, minkä lisäksi hänellä on mielipide, jonka mukaan retoriikka on taito.

Puheessa myös kuvataan tai tulkitaan Aristoteleen tekstin taustalla vaikuttavaa intentiota ja todetaan Aristoteleen yrittävän ”korjata” syntynyttä tilannetta. Aristoteles ei siis vain kirjoita asioita kirjaan, vaan hänen toiminnallaan kuvataan olevan yhteiskunnallisia tavoitteita. Edellä mainitut, toimintaa kuvaavat ilmaisut olisi ollut mahdollista kuvata myös ensisijaisesti kirjallisuutta referoiden. Tämä voitaisiin toteuttaa toteamalla esimerkiksi, että ”Aristoteles kirjoittaa” tai ”Platonin teoksessa todetaan”. Sen sijaan puheessa valitaan erimielisyyden kuvaamiseen henkilökohtaisempi ja tarinallisempi sävy, jossa filosofit tuodaan esiin toimijoina, joilla on jakson aiheeseen ja teemaan liittyviä henkilökohtaisia mielipiteitä ja tavoitteita.

Tämän katkelman analyysissä on otettava huomioon myös se, että Aristoteles on näistä kahdesta filosofista selvästi merkittävämmässä roolissa jakson kokonaisuuden kannalta. Häneen viitataan lukuisia kertoja, ja hänen ajatuksensa tukevat erästä jakson keskeistä teemaa, retoriikan merkitystä ajattelulle. Platonin ääni edustaa monologissa puhujien ja ajattelijoiden, reettorien ja filosofien, vastakkainasettelua. Aristoteles taas esitetään filosofian ja retoriikan yhdistämisen puolestapuhujana. Platonia ja hänen ajatuksiaan käsitellään jaksossa kahdesti, kummallakin kerralla retoriikan ja filosofian vastakkainasettelua kritisoiden. Puhuja asemoi itsensä puheessa filosofian ja retoriikan välistä yhteistyötä kannattavien ja retoriikan merkitystä korostavien joukkoon:

(18) valta valuu sille joka saa pitää puhetta (2.0) tämä ei ole (0.5) varsin kaan suomalaisessa kulttuurissa (0.5) kovin arvostettu ajatus ehkä aivan viime vuosia tai vuosikymmentä lukuun ottamatta meillä kesti todella pitkään päästä muiden (0.5) sivistyneiden kehittyneiden yhteiskuntien joukkoon jossa

ymmärretään (1.0) puheen retoriikan merkitys (2.0) ja itse asiassa tässä omassa yksinkertaisessa mielessäni ni kiitän muun muassa tohtori juhana tork-kia hänen vuosikymmenen jatkuneesta erinomaisesta työstä (1.0) ööh puheopin
(.) retoriikan (2.0) menetelmien (0.5) historian tämmösen (.) eeh tieteellisen kontekstin parantamiseksi

Katkelman lopulla esitellään yksi monologijakson keskeisimmistä lähdemateriaalin tuottajista, tohtori Juhana Torkki, joka esitetään retoriikan tutkimuksen kehittäjänä. Torkki ja hänen työnsä muodostavat jakson käytetyimmän lähteen. Yhteensä Torkkia ja hänen tieteellistä työtään lainataan jakson aikana kuudesti. Hänen asiantuntija-asemansa legitimitettiin myös vahvistetaan useita kertoja. Torkkia kutsutaan jakson aikana nimillä ”vaeltava viisautta” sekä. Tämän lisäksi jaksossa korostetaan useaan otteeseen hänen oppiarvoaan sekä tieteellisiä ja kirjallisia ansioitaan.

Kuten edellä todettiin, Torkin ääntä ja sen uskottavuutta vahvistetaan erilaisin keinoin, mikä heijastelee jo itsessään puhujan ja puheessa lainatun lähteen välisen dialogin positiivista sävyä ja samansuuntaista ajattelua. Puhujan asemoitumista suhteessa Torkin ajatuksiin voi havainnoida aineistosta myös tässä dialogin kannalta hyvin kiinnostavassa puheen jaksossa:

(19) Jos retoriikan tiivistää yhteen ainooseen ohjeeseen (.) juhana torkin mukaan se on ajattele yleisöä (0.5) hyvä reettori pääsee ja pysyttelee sen kuulijan mielen sisällä siellä tunteiden (1.5) kodissa (2.0) **mut jos siihen saa rinnalle viä toisen neuvon** ni se on se et mikä on tämän yhteisen hetken tavoite (1.0) mitä on mielekästä järkevää tavoitella (2.0) mitä tässä ei haluta ääneen lausua (0.5) mutta silti täytyy uskaltaa

Tässä esimerkissä huomio kiinnittyy äänten asemointiin suhteessa toisiinsa. Puhuja lainaa Juhana Torkkia kertoessaan tämän tiivistyksen retoriikasta. Tiivistyksen esitettyään hän ehdottaa ohjeen rinnalle omaa neuvoaan. Näin ollen sekä puhujan oma ääni että Torkin ääni ilmaisevat peräkkäin ajatuksia samasta aiheesta ja samalla tavalla. Kumpikin ääni antaa yleispätevän retoriikkaa koskevan ohjeen. Tässä yhteydessä äänien positioiden välistä eroa ei kuitenkaan korosteta, vaan tässä yhteydessä positiot mustuttavat toisiaan. Huomioon on otettava myös, että Torkin, tohtorin asemasta lausuttuja tai kirjoitettuja, ajatuksia on esitetty monologijaksossa useita kertoja ennen tätä esimerkiksi nostettua katkelmaa. Hänen asemansa retoriikan asiantuntijana tuodaan vahvasti esiin. Puhujan voikin katsoa saattavan oman äänensä kuulijan näkökulmasta uskottavaan asemaan käymällä dialogia monologin teemasta ikään kuin tasaveroisessa asemassa alan asiantuntijan kanssa. Asetelma poikkeaa aiemmista Torkin

ajatuksiin tehdyistä viittauksista siten, että aiemmin Torkki on esitetty retoriikan alalla selkeänä tiedollisena auktoriteettina suhteessa puhujaan.

Edeltävät esimerkit lähdemateriaaleista ovat edustaneet erilaisia tieteellisiä tai filosofisia tekstejä ja yksittäisten henkilöiden lausumia. Tähän mennessä käsittelemätön lähdemateriaalien tyyppi on puolestaan kaunokirjallisuus. Kaunokirjallisia lähteitä käytetään kaikissa tämän aineiston jaksoissa, joten lähteiden kategoriana se vaikuttaa olevan formaatin kannalta yksi keskeisimmistä. Kaunokirjallisten lähteiden laatu vaihtelee lyriikasta epiikkaan. Referoimisen tavat vaihtelevat suorista sitaateista merkityksen ja sanoman lainaamisen tulkintaa varten.

Puhuja hyödyntää monologissa Mariskan tekstejä lähdemateriaalina. Tarkemmin puheessa hyödynnetään hänen Jenni Vartiaisen kappaleisiin kirjoittamiaan lyriikoita. Lyriikoilla hän havainnollistaa väitettään, jonka mukaan suomalaiset ovat taitavia sanankäyttäjiä ja suomalaisten joukosta löytyy myös entistä enemmän taitavia sanailijoita. Puhujan esittämä väite on puolestaan vastaus Eino Leinon runossa *Lapin kesä* esitettävään huoleen:

(20) Olen ollu samaa mieltä eino leinon kanssa että meillä on ollut tämmönen hengen auringon vaje (1.0) mikä muualla hehkuu vanhoissa ja meillä ukkoina syntyy sylilapset ja nuori mies on hautaan valmis jo (0.5) mutta tää on kään-tyssä ihan tilastojenkin perusteella ja yksi syy on se että ky kyllä meillä näitä sanantaitajia on (1.0) yksi heistä on mariska

Mariskan lyriikat ja Sarasvuo käyvät tässä esimerkissä dialogia Eino Leinon runon kanssa. Hetkeä ennen edellä lainattua katkelmaa Sarasvuo lausuu osan Leinon runosta. Tämän osan sisältöä hän edellisessä katkelmassa toistelee. Sekä Leinon että Mariskan tekstejä lausutaan suoraan ja niiden merkityksiä tulkitaan puheessa (ks. esimerkki c). Nämä esittämisen tavat vaikuttavat dialogin luonteen kannalta merkityksellisiltä.

Lähteiden kanssa käyty dialogi voidaan merkityksellistää kuulijan kautta. Sekä Leinon runo että Mariskan Jenni Vartiaiselle kirjoittamat lyriikat ovat todennäköisesti kuulijalle tuttuja, sillä kyse on Vartiaisen hittikappaleista ja hyvin tunnetusta runosta, josta on myös tehty tunnettu musiikillinen sovitus. Kuulijan kannalta sanat ovat siis paitsi Mariskan, myös Jenni Vartiaisen. Kumpaakin voi pitää siis tässä tapauksessa ilmaisujen tuottajina. Vaikka lyriikoiden kokeminen hyvin subjektiivinen tuntemus, sanoituksia voi pitää itsessään potentiaalisesti varsin vaikuttavina, sillä niissä käsitellään monia puhuttelevia suuria teemoja, kuten rakkautta ja kuolemaa. Niiden suora lainaaminen ja lausuminen itsessään saattaa

herättää kuulijassa tunnereaktioita, jotka vaikuttavat ajatteluun. Jos Mariskan kirjoittamat lyriikat tulkintoineen tuntuvat kuulijasta vaikuttavilta, ne tukevat puhujan alkuperäistä väitettä, jonka mukaan suomalaisten joukossa on taitavia sanankäyttäjiä.

Mariskan lyriikoiden tulkitseminen puolestaan paljastaa puhujan tulkinnat lyriikoiden takaa. Näin ollen kuulijalle tutut tekstit saavat mahdollisesti uuden tulkinnallisen ulottuvuuden. Kyse on puhujan ja kuulijan välisen dialogin synnyttämisestä yhteisen viitekehyksen luomisen avulla. Yhteinen viitekehys kuulijan kanssa puolestaan rakennetaan dialogissa lähdemateriaalien kanssa. Viitekehys luodaan tuttu- ja tuntemattien tekstien avulla, jotka kuulija voi suurella todennäköisyydellä tunnistaa lyriikoiden perusteella. Kuten aiemmin todettiin, Mariskan lyriikat toimivat osana Sarasvuon Leinon runon kanssa käymää dialogia. Lyriikoita Sarasvuo käyttää oman näkemyksensä tukemiseen. Leinon runon sanoma siis esitetään menneisyyttä kuvaavana.

Lyriikoiden ympärille syntyvä dialogi on kiinnostava Goffmanin (1981) esittämismuotin kannalta. Kuten kaikissa muissakin esimerkeissä, esittäjän rooli on hyvin yksiselitteinen, ja se kuuluu koko monologin ajan äänessä olevalle puhujalle. Puhuja käyttää tähän dialogiin suoria lainauksia, joissa kuullaan ulkopuolisia tekijöitä, eli tässä tapauksessa Mariskaa ja Eino Leinoa. Koska lainaukset ovat suoria, sanat ovat Mariskan ja Eino Leinon. Kuulijan kannalta Mariskan lyriikat voidaan hahmottaa myös Vartiainenille kuuluviksi.

Toimeksiantajuus on kuitenkin tässä yhteydessä mielenkiintoinen käsite. Puhuja esittää lyriikoista omia tulkintojaan, jotka tukevat ohjelman temaattista rakentumista. Mariskan ja Leinon lyriikat ovat suunniteltuja jaksokokonaisuuden osia, jotka esitetään puhujan agendaan sopivalla hetkellä. Näin ollen esittäjän ja toimeksiantajan voi katsoa olevan tässä tapauksessa sama henkilö. Toisaalta toimeksiantaja voi olla myös tuntematon osapuoli, jonka arvoja puheessa ilmaistaan. Vaikka Mariskan ja Eino Leinon lyriikoiden taustalla ei ole Jari Sarasvuo, niiden esittäminen Jari Sarasvuon monologissa on monologin tekijän valinta. Tällaista esittämismuotin jakautumista voi pitää useammalle lähdemateriaalin käyttöä koskevalle esimerkillä tyypillisenä, sillä eri osallistujien ääniä kuullaan puhujan määrittämissä vaiheissa. Tekijyys kuitenkin vaihtelee. Joissakin tapauksissa puhujan käyttämä referointitekniikka johtaa siihen, että sanat valitsee todellisuudessa puhuja itse, vaikka ilmaistava sisältö tulee toiselta tekijältä. Samoin perustein jopa suoria lainauksia käytettäessä sanavalinnan voi katsoa olevan kyseisessä puhetilanteessa esittäjän.

Edellä mainittujen lähdemateriaalien ohella Sarasvuo käyttää lähdemateriaalina omia aiempia puheitaan viittaamalla esimerkiksi ohjelman aiempiin jaksoihin (ks. esimerkki d). Aiempiin jaksoihin hän viittaa erityisesti palautteen kanssa käytävän vuorovaikutuksen yhteydessä. Nämä molemmat dialogisuuden muodot painottuvat vahvasti yhteen jaksoon, ”Keskustelukulttuurissa on meneillään käänne”, joskin yksi edeltävää jaksoa koskeva viittaus on myös toisessa jaksossa, ”Valta kuuluu sille joka saa pitää puhetta”. Tähän dialogisuuden muotojen vaihteluun vaikuttavia seikkoja lienevät ainakin lähdemateriaalien luonne ja jakson teema. Yhteys kuulijapalautteen ja menneiden jaksoiden kertaamisen välillä vaikuttaa toki luontevalta, sillä palaute voi kohdistua vain aiempaan sisältöön, ja useimmiten sen voi ajatella kohdistuvan palautteen vastaanottajan toimintaan. On siis loogista, että kuulijan ääni kuullaan aiempia jaksoja koskevan palautteen muodossa nimenomaan sellaisessa jaksossa, jonka rakenteesta merkittävä osa perustuu ohjelman aiempiin jaksoihin. Koska vastaavia dialogisuuden muotoja ei esiinny yhdessä jaksossa ollenkaan, voidaan todeta, että dialogisuuden muodoissa on vaihtelua jaksoiden välillä.

5.2 Yleisökeskeinen dialogisuus

Analyysin toinen osa käsittelee dialogisuutta, joka perustuu yleisön ja puhujan tai eri yleisön osien välille rakentuvaan vuorovaikutukseen. *Yleisökeskeisessä dialogisuuden* osuudessa tarkastelussa ovat erilaiset *puhuttelu* sekä jossain määrin tarinoiden kanssa risteävä *kuulijaryhmien nimeäminen ja kuulijoiden positioiminen* suhteessa toisiinsa ja muihin. Puhuttelun ilmiöt voivat olla esimerkiksi puhuttelua tai yleisölle osoitettuja kysymyksiä. Ohjelmassa myös nimetään erilaisia kuulijaryhmiä ja esitetään kuulijoiden mahdollisia ajatuksia.

Esimerkiksi referointiin verrattuna yleisökeskeisen dialogisuuden ilmiöitä on vaikeampi kuvata määrällisesti mielekkäällä tarkkuudella. Pelkistettyä määrällistä analyysia ei yleisökeskeisen dialogisuuden analyysissa tästä syystä tehty. Jo aineiston koodauksen silmämääräisen tarkastelun perusteella voidaan todeta, että kyse ei ole vähäpätöisistä ilmiöistä, vaan jokaisen jakson kohdalla puhutaan esimerkiksi kymmenistä nimetyistä ihmisryhmistä, puhutteluista ja kysymyksen muodossa esitetyistä ilmauksista. Yksittäisten jaksoiden välillä on vaihtelua, mutta jokaisessa jaksossa yli puolet koodausvaiheessa tehdyistä merkinnöistä koskee yleisökeskeisen dialogisuuden ilmiöitä. Etenkin *kuulijaryhmien nimeämi-*

nen ja *kuulijoiden positioiminen* ovat ilmiöitä, jotka esiintyvät päällekkäisinä. Tulkinnan keinoin niitä on mahdollista tuottaa käytännössä rajaton määrä. Myös puhutteluissa ja erilaisissa kysymyksen muotoon asetetuissa ilmauksissa huomattavasti määrää kiinnostavampia piirteitä saadaan esille kuvaamalla esiintymiskonteksteja ja tulkitsemalla ilmaisuja suhteessa esiintymisympäristöihinsä. Tarkoituksenmukaista onkin nähdäkseni keskittyä yleisökeskeisen dialogisuuden osalta puhtaasti ilmiöiden laadulliseen kuvaamiseen tarkkojen lukujen sijasta.

5.2.1 Puhuttelut

Sarasvuo käyttää monologeissaan erilaisia kuulijoille kohdistettuja puhuttelevia ilmaisuja. Yksi keskeinen keino on kuulijoiden puhuttelu. Puhuttelu kohdistetaan aineistossa joko kaikille kuulijoille tai vain tietyille osalle kuulijoista tai oletetuista kuulijoista. Kun puhuttelu osoitetaan koko yleisölle, kuulijoita puhutellaan erilaisilla kuulijoihin viittaavilla sanoilla. Tyypillisimpiä puhuttelusanoja ovat aineistossa *sinä*, *te* ja *ystävä*. Joissakin tapauksissa kuulijoihin ei viitata lainkaan erillisellä sanalla, vaan puhuttelu syntyy esimerkiksi pelkästä interrogatiivista tai moduksesta. On myös huomautettava, että kaikkia puhuttelevia ilmaisuja ei myöskään voida tavoittaa pelkästään tarkastelemalla sitä, millä sanoja puhuja käyttää nimitessään puhuttelun vastaanottavan osapuolen. Tässä esimerkissä jälkimmäinen puhuttelun osa toteutetaan imperatiivin avulla:

(21) jos sattuu oleen ammatistas johtuen (.) sulla on musta vyö manipulaati-ossa
ja kommunikaatiossa ja ihmisen mielen (.) nurinniskoin kääntämisessä (.) ni
pidättäydy siitä (.) ammatissas voit harkita et harjotatko jonki verran

Sinä tai *sä* on kenties odotuksenmukaisestikin yksi tiheimmällä frekvenssillä esiintyvistä puhutteluilmauksista. Puhujan kannalta *sinä* tai *sä* sanan käyttäminen kuulijoita puhuteltaessa viittaa kaikkiin kuulijoihin yksilöinä. Yksittäisen kuulijan näkökulmasta ilmaisu vaikuttanee kuitenkin henkilökohtaisemmalta kuin esimerkiksi monikkomuotoinen puhuttelu, sillä yksikköön viittaavan persoonapronominin merkitys rajautuu yhteen henkilöön. Ilmaisua voi siis pitää erittäin henkilökohtaisena puhuttelun muotona. Puhuttelua voidaan tarkastella myös strategisena valintana. Puhuttelu yksikön toista persoonaa käyttäen on ylipäättään puheessa käytettävänä keinona henkilökohtaista sävyä rakentava ja siten lähentävä, mikä tulee ottaa huomioon tulkinnassa:

(22) siis hah uskokaa tai älkää niinku (0.5) mun dramaturgi ymmärtää tän (.) ja **säkin** ymmärrät **sä** kuuntelet vaan tän uudestaan podcastista ja **sä** kelaat tätä monta kertaa

Tätä puheen jaksoa edeltää vaativan teoreettisen aiheen käsittely, jonka päätteeksi puhuja kysyy, onko kukaan enää mukana. Puhujan ja kuulijan välisen yhteyden säilyttämiseksi on tärkeää, että kuulija ei turhaudu vaativan aiheen edessä. Puhuja huomioikin puhuttelulla kuulijan ja osoittaa ymmärrystä siitä, että asia saattaa olla tavalliselle kuulijalle vaativa. Esimerkissä hän puhuttelee kuulijaa henkilökohtaisesti ja rohkaisee tätä kuuntelemaan epäselväksi jääneet kohdat uudelleen, mikäli ymmärrys ei ensimmäisellä kuuntelulla syntynyt. Tämän rohkaisujakson jälkeen hän jatkaa teoreettista käsittelyä hieman käytännöllisemmällä sävyllä, jonka avulla edeltävä sisältö on mahdollista ymmärtää. Voikin olla, että kehotuksen funktio on käytännössä ennemmin saada kuulija tarkkaavaiseen tilaan tulevaa kertausta varten.

Joissakin tapauksissa on hieman epäselvää, kuinka vahva viittaus nimenomaan kuulijaan on kyseessä, jos käytätapa muistuttaa erityisen paljon ns. sinä-passiivia:

(23) melioristi uskoo et aina on parempi vaihtoehto ulottuvilla (.) aina voi valita paremmin (.) tietenkun se vaati edellyttää sitä et **sulla** on idea paremmasta (1.0) ensin **sä** näet maailman semmosena kun se on sit **sul** on idea paremmasta ja melioristi ihan pakkana valitsee sen paremman vaihtoehdon

Edeltävässä esimerkissä puhekielinen persoonapronomini *sä* eri muodoissaan vaihtelee sanan *melioristi* kanssa. Edelliseen esimerkkiin verrattuna tässä on kyse selvästi passiivinomaisemmasta yksikön toisen persoonan persoonapronominin käytöstä. Puhuja tuskin tarkoittaa, että kuulijalla on oltava idea paremmasta, jotta joku toinen melioristi voi valita sen. Persoonapronominin käyttämisestä voi pitää kuitenkin kuulijan ja melioristin välillä lähentävänä ratkaisuna, jos vertailukohdaksi otetaan esimerkiksi passiivi. Tulkintaa tukee se, että melioristin toimintaa kuvataan ihannoivaan sävyyn viittaamalla siihen, että melioristi tekee rohkeasti parempia valintoja.

Aineistossa esiintyy myös runsaasti huomattavan lähentävää puhuttelua. Tyypillinen lähentävän puhuttelun sana on aineistossa *ystävä*. *Ystävä* esiintyy aineistossa sekä yksikkö että monikkomuotoisena. Useissa tapauksissa ilmaisua on myös vahvistettu esimerkiksi voimakkaita tunteita ilmaisevalla sanalla *rakas*. Ystäväksi nimittäminen vaikuttaisi painottuvan yhteen jaksoon ”keskustelukulttuurissa on meillä käänteä”:

(24) Jari: multa jäi viime viikolla sanomatta yksi tärkeä lause (1.0) ta on-neks näitä vielä saa tehdä (.) se kuuluu näin (0.5) ensin lopetetaan ryyppää-minen (.) sen jälkeen vasta aletaan hitaasti raitistua (.) se menee näin (.) ensin lopetetaan ryyppääminen (0.5) sen jälkeen tulee tilaisuus (.) alkaa hi-taasti raitistua (1.0) vielä yks asia **ystävät** tästä (.) addiktioteemasta(.) no itse asias kaks (0.5) minä päätän ja (.) sä kuuntelet tai et (0.5) molem-mat toimii (.) toimii omassa ohjauksessa

Ystävä on sanana merkitykseltään erilainen kuin esimerkiksi *kuulija*, sillä se sisältää ajatuksen vasta-vuoroisuudesta. Kuulijuus on radio-ohjelmaa kuuntelevalle ilmeinen rooli, joka ei herätä erityisemmin huomiota. Kuulija voi olla puhujalle esimerkiksi ”rakas kuulija” ilman, että puhuja olisi rakas kuulijal-le. Ystävyys sen sijaan on molemminpuolista, joten kuulijalle tarjotaan sanavalinnalla ajatusta, jonka mukaan puhuja pitää hänestä, ja hän pitää vastaavasti puhujasta.

Koska kuulijoille kohdistettu puhuttelu on kuulijan ja puhujan välisten suhteiden rakentamista, siihen liittyvät tiiviisti positiivisen ja negatiivisen kohteliaisuuden keinot. Jaksojen aluissa on havaittavissa toistuva positiivisen kohteliaisuuden ilmiö. Jaksojen avaus sanat ovat ”rakkaat kuulijat”, ”rakas ystävä” ja ”kuule ystävä”. Tällä strategialla lähennetään puhujan ja kuulijan suhdetta luomalla yhteistä viiteke-hystä. Tekniikkaa voisi luultavasti kutsua kuulijaan kohdistuvan kiinnostuksen liioitteluksi. Etenkin sanan *ystävä* voisi kuvitella viittaavan useimmiten läheisempään suhteeseen kuin Sarasvuon ja hänen kuulijoidensa keskinäiseen suhteeseen. Tekniikkaa ei ole kuitenkaan tarpeellista nimetä erityisesti lii-oitteluksi, sillä kyseessä on joka tapauksessa lähentävä puhuttelu, joka etenkin jaksosta toiseen toistu-vana ilmiönä rakentaa hyväksytyksi tulemisen sekä monologiyhteisön yhteenkuuluvuuden kokemuksia ja vahvistaa, että kuulija on tervetullut jakson pariin.

Edeltävässä esimerkissä Sarasvuo myös kääntää huomionsa kuulijan kuuntelumotivaatioon toteamalla, että hän voi valita itse, kuunteleeko monologia vai ei. Tämän ratkaisun voi nähdä puhujan uhmakkaana tapana osoittaa itseluottamusta. Toisaalta se voidaan nähdä negatiivisen kohteliaisuuden strategiana. Negatiivisen kohteliaisuuden strategioista kyseessä on ”Älä pakota kuulijaa” (Brown & Levinson 1987). Tässä esimerkissä puhuja osoittaa kunnioitusta kuulijan valintaa kohtaan ilmaisemalla, että kuuntelu on vapaaehtoista toimintaa. Hän ei aseta kuulijalle odotuksia asian suhteen, vaan pyrkii mini-moimaan kuulijan kulut toteamalla, että kaikki ratkaisut ovat toimivia. Tässä hetkessä kuulija ikään kuin toimii ”omassa ohjauksessa” ja tekee valinnan myös siinä tapauksessa, että hän ei keskeytä kuun-telua. Hänelle annetaan kuitenkin tilaa tehdä myös toisin. Puhuttelu liittyy tässä tapauksessa siihen, että

puhuja pohjustaa tulevaa puhettaan. Hän saattaa kokea, että kyseisestä aiheesta on puhuttu jo niin kauan, että se ei ole kuulijan kiinnostuksen kannalta optimaalista. Kyse tässä puhuttelussa lieneekin kuuntelumotivaation ylläpitämisestä. Jos kuulija asetetaan tilanteeseen, jossa hän valinnallaan voi sitoutua kuuntelemiseen, tämä voi olla eduksi vuorovaikutuksen jatkumisen kannalta.

Toisenlainen lähestymistapa kuulijan kuuntelumotivaation ylläpitämiseen nähdään seuraavassa esimerkissä, jossa puhuja alustaa tulevaa puhettaan ja kohdistaa kohteliaisuusstrategiansa strategiselta vaikuttavalla tavalla:

(25) Hei (0.5) **kestättekös** sellast et mä (.) iha vähä vielä sitä vasemmiston nykytyyliä (1.0) öö lempeästi moitin (.) ei se aina nii lempeetä oo mutta käytän siis omaa aineistoanne omien **ajattelijoidenne** aineistoa

Tässä esimerkissä lähestymistavaksi valitaan positiivinen kohteliaisuus (ks. Brown & Levinson 1987). Edellisessä esimerkissä vuorovaikutuksen edistetään antamalla kuulijalle tilaa. Tässä puolestaan vedotaan kuulijoihin pyytämällä heiltä kärsivällisyyttä. Tällä tavalla kuulija tulee ottaneeksi huomioon ainakin kuulijoiden tarpeet. Poliittisesti muualle kuin vasemmalle kallellaan olevan kuuntelijan voidaan arvella kestävän seuraavaksi esitettävän kritiikin ongelmitta.. Esimerkin loppupuolella hän osoittaa kohdistavansa pyyntönsä erityisesti vasemmistolaisiksi identifioituville kuulijoilleen. Tämä näkyy omistusta osoittavina *-nne*-päätteinä. Kuten esimerkin alusta voidaan päätellä, puhuja on kyseisen monologijakson aikana moittinut vasemmistoa aiemminkin. Puhuja rakentaa yhteistä viitekehystä nimenomaan vasemmistolaisten kuulijoiden kanssa toteamalla, että seuraavaksi moittimiseen käytettävä aineisto on peräisin heidän potentiaalisesti suosimiltaan ajattelijoilta. Tässä nähdään toinen positiivisen kohteliaisuuden strategia, jossa nostetaan eksplisiittisesti esiin puhujan ja kuulijoiden välinen yhteinen viitekehys. Puhuja saattaa tällä ratkaisulla pyrkiä osoittamaan, että hänen tavoitteensa ei ole tarjota väkisin vasemmistolaisille vastakkaista mielipidettä, vaan keskustelu käydään nimenomaan heidän termeillään ja heidän suosimiensa ajattelijoiden kanssa. Tämä esimerkki osoittaa, että dialogisessa monologissa on mahdollista kohdistaa dialogia rakentavaa kohteliaisuutta tietyille osallistujille.

Aktivoiviin ilmaisuihin liittyy tiiviisti Liisa Korpimiehen (1978: 156) mainitsema tapa kytkeä monologi dialogiin, toisen tekemä keskeytys. Erona kuitenkin on, että Sarasvuo tuottaa keskeytyksen itse ikään kuin puhumalla toisen henkilön tai ihmisryhmän äänellä. Efekti on kuitenkin kuulijan kannalta varsin samankaltainen, sillä dialogiin liittyy toinen keskeyttämisenomaisesti ääni, jolla on oma kontribuutionsa kokonaisuuteen:

(26) Jari: kulutetuin öö runouden muoto on (.) laulumusiikki (2.5) siis tiäk-kö kun on musiikkia johon on tehty sanat (1.0) ne sanat on runoutta (1.5) **sun mielestä ei oo runoutta** (.) äläs ny (1.8) eikös tuoo öö sillon kun nobelin öö lautakuntahah oli vielä thoimintakykyinen niin eikös tämä edellinen (1.0) nyt siitä on jo aikaa (1.0) edellinen nobelin kirjallisuuspalkinto eikös se myönnetty tälle robert zimmermanille (.) suurelle runoilija robert zimmerman

Tässä esimerkissä Sarasvuo ikään kuin vastaa kuulijoille, jotka reagoivat hänen väitteeseensä sitä vastustaen. Hän esittää puheessaan retorisella kysymyksellä vahvistetun väitteen, väitteen tuottaman potentiaalisen reaktion ja vastauksen muodostaman keskustelunomaisen sekvenssin. Sekvenssin lopuksi puhuttelee kuulijaa ja perustelee väitteensä Nobelin lautakunnan tekemän palkitsemispäätöksen avulla. Robert Zimmermann esitetään perustelussa runoilijana. Robert Zimmerman on muusikko Bob Dylanin syntymänimi. Tällä keinolla Sarasvuo osoittaa tiedostavansa, että osa kuulijoista ei ole välittömästi hänen kanssaan samaa mieltä, mutta haastaa tämän vastakkaisen näkemyksen ja tarjoaa välittömästi omat perustelunsa. Puhuja osoittaa ratkaisullaan ymmärtävänsä, että vuorovaikutukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen kannalta tärkeän väitteen vastaanotto ei ole luultavasti täysin ristiriidaton. Tässä sekvenssissä ei varsinaisesti kuulla kuulijan keskeytystä, mutta tarina kuitenkin keskeytyy, kun puhuja tuo puheeseen vastakkaisen näkemyksen, jonka esittäjäksi nimetään *sä*. Keskeytys edustaa tässä sellaisia kuulijoita, jotka ovat väitteestä eri mieltä puhujan kanssa. Näin ollen puhuteltavan rooliin asetuu tämä kuulijoiden joukko. Muut kuulijat puolestaan seuraavat sivusta, kun puhuja puhuttelee kyseistä kuulijoiden segmenttiä.

Puhuttelun avulla osa puheesta voidaan siis kohdistaa varsin suoraan tietylle ryhmälle tai luoda illuusio suorasta puhuttelusta. Puhuttelua käytetään aineistossa eri ryhmiä koskevien mielipiteiden suoraan ilmaisemiseen:

(27) tänä aikana kun mmaailmaa ohjaa yhä enemmän puhe ja dialogi ja tarinan-kerronta on jatkuvasti tärkeämpää jotta voi jotain öö suurtaa saada aikaseks nii mulla on vähän terveisiä yritysjohtajille (1.0) öm ja **mä tiedän tästä asiasta jotain koska oon lähettäny sen sata miljoonaa euroo laskuja ja te ootte maksanu kakskyt kolme vuotta ni jotai mä niinku teidän sielunelämästä tiedän** (.) totaa öm te teeskentelette tasaverosuutta ja te teeskentelette **dialogia** (.) siis yritysjohtajilla on kaks haastetta (1.0) puhun siis omille-ni ja itsestäni (1.0) mutta jonkin verran myös asiakkaistani yks on se että he käyttää sanoja mitä he ei ymmärrä (1.0) niinku strategia ja brändi ja prosessi ja tämmöset sanat heillä ei oo niinku syvempää suhdetta siihen (.) mut

sit on toinen (.) kun he puhuu esimerkiksi tämmösistä vaikkapa tämä voimauttaminen (.) **siis ymmärräteks te miten fasistinen termi on voimauttaminen** sehän on tämmönen ajatus että minä jolla on kaikki valta jonka olem jonka val niin-ku vallan armosta sinä saat olla olemassa siinä roolissas missä oot (0.5) nii voimauttamineha on sitä että mä niinko valtavassa jalomielisyyden ja tieteenkin oman etuni puuskassa haluan antaa sulle valtaa sen verran että tekisit oman osas (1.0) se on harhainen termi (1.0) katsokaa (.) ei se johto niitä alaisiaan voimauta

Sarasvuo kääntyy tässä esimerkissä tulkinnasta riippuen kerran tai kahdesti puhuttelevaan yritysjohtajia tiukkaan sävyyn. Sarasvuo siis ikään kuin vuorottelee suurelle yleisölle ja yritysjohtajille puhumisen välillä. Kiinnostavaa tässä esimerkissä on, että Sarasvuo ilmoittaa puhuvansa myös itsestään, ja siten identifioituu kritisoituun yritysjohtajien ryhmään. Yritysjohtajista puhuessaan hän käyttää kuitenkin ulkoryhmään viittaavia pronomineja *te* ja *he*. Sarasvuo siis osoittaa kuuluvansa nimeämäänsä ryhmään, mutta ottaa siitä jonkin verran etäisyyttä puhuessaan ryhmään liittämistään negatiivisista ominaisuuksista. Tällaista oman ryhmän toiseutta havaitsee tutkimuksessaan myös Pälli (2003: 126–127). Hän toteaa, että ryhmästä irtisanoutuminen ei ole koskaan täydellistä, vaan ihminen sitoutuu aina vain joihinkin oman ryhmänsä piirteisiin. Pällin (2003) mukaan siihen, mihin ominaisuuksiin sitoudutaan, ja mistä ominaisuuksista toisaalta irtisanoudutaan, vaikuttavat ainakin puheenaihe, intentiot, puhekumppanit sekä puhetilanne. Sarasvuo asettuu puheessaan aiemmin sisäryhmäksi ilmoittamansa ryhmän ulkopuolelle antaakseen ryhmälle palautetta ikään kuin ulkopuolisena. Hän rakentaa samanaikaisesti rooliaan yrityksen johtajana sekä yrittäjien sielunelämäänsä perehtyneenä yritysvalmentajana. Yritysvalmentajan roolin korostaminen auttaa puhujaa tässä tapauksessa osoittamaan vahvemmin yritysjohtajien ryhmän toiseutta suhteessa häneen itseensä.

Tässä katkelmassa käytetään myös vastakkainasettelua pronomineilla *minä* ja *sinä*. *Sinä* viittaa tässä yrityksen työntekijään, jota yritysjohtaja, *minä*, yrittää voimauttaa. *Sinä* on kuitenkin aina vähintään potentiaalisesti puhutteleva, joten kuulijalle jossain määrin tarjotaan voimautettavan roolia. Näin kuulija asetetaan vastakkain puhujan ja yritysjohtajien kanssa, ja tilanteeksi muodostuu, että kielellisesti konstruoitu yritysjohtajien ryhmän edustaja ajattelee voimauttavansa kuulijaa. Käyttämällä persoonapronominia *minä* Sarasvuo lähentää omaa suhdettaan yritysjohtajiin, ja ikään kuin esittää itsensä hetkellisesti ”voimauttajana”. Tässäkin yhteydessä Sarasvuo kuitenkin korostaa eroavaisuuksiaan suhteessa tähän nimeämäänsä yritysjohtajien joukkoon ilmoittamalla pitävänsä voimauttamisajatusta harhaisena. Skenaario, jossa voimauttaja olisi siis Sarasvuo itse, esitetään absurdina, mutta samalla todetaan,

että joku toinen Sarasvuon rakentaman sisäryhmän ”yritysjohtajat” edustaja voisi esitetyllä tavalla ajatella. Kokonaisuudessaan esimerkiksi keskeistä dialogisuuden kannalta on, että sekä puhujan kielellises-ti rakennettu asema että kuulijan rooli vaihtelevat. Kuulija, joka ei identifioitu yritysjohtajien kategori-aan siirtyy dialogin keskiöstä puolittaiseksi sivustaseuraajaksi, kun yritysjohtajia puhutellaan. Tämän jälkeen kuulijasta tulee jälleen ensisijainen puheen kohde, jota Sarasvuo puhuttelee ja jolle hän jakaa ajatuksiaan yrittäjyydestä.

Joissakin tapauksissa puhuttelun kohteena ovat myös ohjelmassa käytettävän lähdemateriaalien tuottajat. Puhuttelulla voi osoittaa puhujan ja lähdemateriaalin tuottajan välistä läheisyyttä tai kahdenvälisen suhteen olemassaoloa. Kuten aiemmin todettiin, vastaavaa funktiota voi toteuttaa myös esimerkiksi lähdemateriaalin tuottajaan liittyvä tarinankerronta. Tässä esimerkissä kysymys on kuitenkin lähdemateriaalin puhuttelusta, jonka avulla luodaan tuttavallinen vaikutelma puhujan ja yhden keskeisimmistä lähteistä välille:

(28): Joskus (.) aika usein on parempi olla piraatti ku liittyä laivastoon (.) eikö niin (.) et älä mee mukaan se se voidakses olla se sosiaalinen inno-vaattori se (.) utoopikko se joka esimerkiks tuottaa vaikka ihmisten vapauden liikkumisen ja (0.5) perustulon (.) avaruushomoluksuskommunismi (0.5) joka on siis täysin automatisoitu (.) sillon ei voi liittyä vasemmistoliittoon (.) **sori pontus mut et sä ehkä liittyskää (0.5) pysy piraattina** (.) kyy ne (.) s-siedettävän lipun (0.5) alla purjehtivat (.) laivastot nii kyy ne talkoisiin osallistuu kunhan se (.) **muista tämä** niinku ku on tää vanguard ja sit on old guard niin sen vanguardin etujoukkojen täytyy ottaa valta tältä vanhalta var-tiokaartilta (.) päävartioltä eks nii

Esimerkissä puhuja puhuttelee Pontus Purokurua henkilökohtaisesti ja viittaa hänen kirjaansa *Täysin automatisoitu avaruushomoluksuskommunismi* (2018), joka on ohjelma-ajassa ja ohjelman temaattisessa rakentumisessa mitattuna jaksonsa keskeisin yksittäinen lähde-teos. Puhuttelussaan puhuja antaa roh-kaisua sekä ohjeita Purokurun suuntaan. Puhuja kehottaa Purokurua olemaan liittymättä Vasemmisto-liittoon ja luottamaan siihen, että muutos voidaan saavuttaa pitkällä aikavälillä muillakin keinoilla. Ku-ten tarinankerrontaa käsittelevässä analyysiosiossa todettiin, Purokuru ajama kommunismi asetetaan jaksossa vastakohdaksi Vasemmistoliitolle tyypilliselle kommunismille. Myös tässä puhuttelussa va-semmiston sisälle rakennettua erottelua vahvistetaan, kun puhuja korostaa Purokurun erillisyyttä suh-teessa Vasemmistoliittoon.

Puhuja ottaa puhuttelulla Purokurun tuttavan aseman. Hän myös asettaa itsensä asemaan, josta hänen on sopivaa neuvoa Purokurua tuttavallisesti tätä pelkällä etunimellä kutsuen ja toisaalta suorasanaisesti imperatiivia käyttäen. Näin tehdessään puhuja asemoi ajatuksellisesti hyvin lähelle sekä lähdemateriaalissa esitettyjä ajatuksia että niiden tuottajaa. Puhuttelusta syntyy kuva, että puhujalla ja lähdemateriaalin tuottajalla on yhteinen tavoite, tuttuussuhde ja keskenään jokseenkin positiivinen suhtautuminen. Ennen puhuttelua puhuja asettaa myös vastakkain ”laivastoon liittymisen”, joka siis kuvastaa tässä tapauksessa vasemmistoliittoon liittymistä, ja mahdollisuuden olla innovaattori. Tähän mahdollisuuteen hän puolestaan kytkee Purokurun teoksen ja politiikan mainitsemalla perustulon ja ihmisten vapaan liikkumisen.

Lähdemateriaalien tuottajien puhuttelua voi käyttää puheessa myös osoittamaan lähteen vaihtamista tai siirtymistä omien ajatusten jakamiseen. Tässä esimerkissä puhutellaan suoraan artisti ja lauluntekijä Mariskaa:

(29) ja ydinajatus on se että kun sitä surua kastelee (2.0) kyynelillään niin se hajoaa siihen multa (.) sieltä se nousee kukkana (.) ja muistot on kal-leinta kultaa (3.0) mm (1.5) kaikella retoriikalla (2.0) ja puhetaidolla sa-namagialla ei ole tarkoituksena saada valtaa (1.0) vaan vapauttaa ihmisissä sitä valtaa (1.5) iloitsen tästä **kiitos mariska** (2.5) niin (.) lupasin käydä vähän läpi tätä aristoteleen ethos pathos logos

Tätä katkelmaa edeltää lauluntekijä Mariskan Jenni Vartiainen kirjoittamien kappaleiden lyriikoiden merkitysanalyysi. Mariskan teksteistä lainataan monia osia suoraan. Siirtymä tästä osiosta seuraavaan merkitään kiittämällä Mariskaa. Näin synnytetään vaikutelma, jossa Mariska ikään kuin poistuu dialogista, vaikka hän ei olekaan henkilönä aktiivisesti pyrkinyt osallistumaan kyseiseen dialogiin. Jotta dialogista voi poistua, siinä täytyy olla ensin mukana. Vaikka Mariska on mukana dialogissa tekstiensä kautta, viittaamalla konkreettiseen osallistumiseen Mariskan lyriikoillaan ohjelmaan tuottamasta kontribuutiosta luodaan konkreettisempi ja läheisempi vaikutelma. Vastaava esimerkki kuullaan myös Eino Leinon tuotannon käsittelyn päätteeksi. Tässä esimerkissä on kuitenkin toisella tavalla lähentävä sävy, sillä puhuja osoittaa arvostuksensa sekä Leinon tuotantoa että henkilöä kohtaan ja käyttää runoilijasta lempinimeä:

(30) houli mouses (0.5) siis lahjakkaille on ihan omat kisat (.) noni (.) kiitos eikka

Erilaiset kielelliset keinot antavat vahvoja vihjeitä siitä, miten kielellinen toiminta suuntautuu. Toisinaan myös eksplisiittisesti jollekulle kohdistetusta puheesta on kuitenkin vaikea määrittää, kenelle se on erityisesti kohdistettu:

(31) Ja sitten tää ihmeellinen omien liittolaisten kimppuun hyökkääminen (1.5) siitähän ne (vasemmistolaiset) on tykänny aina (1.5) se on niinku (2.0) fasistien kohde on siis (1.5) toisenrotuset tai (1.5) vammaset tai jotain mut nä näiden kohde on usein (.) on omat (2.0) noniin eli (.) tämä lyman tower ssargent totesi että (2.0) väärän utopian tunnistaa siitä et onon siis totaallinen huumorintajun puute eli kun näistä asioista puhuu ni tai tai niillä leikittelee vaikka kuinka kuuluis niinku siihen sisäpiirin laitaan tai thai phyrkis siihen samaan heimoon ja haluis olla kuuliainen liittolainen mut sit jos sä käytät väärää sanaa (.) eks ni pieenen pienet erot ja väärät yksittäiset sanat ni sä ootki (1.0) belsebuubi (1.5) **Tietteks te** miltä se näyttää tää eksklusiivisuus tää ulossulkeminen tää eristäytym se on pimeätä touhua (.) noniin (1.0) jos ei pysty tunnistamaan omien unelmien absurditeettia ja nauamaan niille ni sitte on varmaan se (1.0) eks nii (.) fasisti (.) siis sen tyyppinen sosialisti (.) tämmönen joka (.) su suunnitelmien utopia

Tässä esimerkissä puhutaan vasemmiston tavaksi nimetystä eristäytymisestä. Hetkeä aiemmin jaksossa puhutellaan yleisesti kuulijoita tai vaihtoehtoisesti käytetään sanaa *sinä* merkitsemään passiivia. Eeva-Leena Seppäsen (2000) mukaan ”sinä-passiivi” sisältää tulkinnan, jonka mukaan viesti kohdistuu ainakin näennäisesti suoraan kuulijalle. Toinen ”sinä-passiivin” mahdollinen tulkinta on, että sillä viitataan ”keneen tahansa”. Passiivimuotoiseen passiiviin verrattuna tämä ilmaisutapa on lähentävä. Jos kuulija haluttaisiin siis etäännyttää sisällöstä, passiivimuotoinen passiivi olisi todennäköisempi ratkaisu. Vaikka yksittäiset kielelliset ratkaisut saatetaan tehdä puheessa ajattelematta kommunikatiivisia tavoitteita, pelkästään kieltä tarkastelemalla on tulkittavissa, että tässä esimerkissä ”sinä-passiivin” toteuttama funktio on samaistaa kuulija henkilöön, joka kokee ulossulkemista.

Kuulijat voivat tulkita tällaisia ilmaisuja hyvinkin eri tavoin. Esimerkissä esitettävä kysymys sallii useamman tulkinnan sen kohteesta. ”Te” saattaa viitata yleisesti kuulijoihin. Näin asia suurimmassa osassa tapauksista vaikuttaisi olevan. Tällöin kysymyksen funktio on kysyä kuulijoilta, onko ilmiö heille tuttu ja samalla osoittaa oma mielipide toiminnan järkevyydestä. Kysymyksen sävystä voisi kuitenkin ajatella, että tässä puhutellaan nimenomaan eristäytyvää joukkoa, joka on tulkittavissa samaksi ryhmäksi kuin vasemmistolaiset. Jos ajatellaan, että kysymys on kohdistettu eristäytymisestä syytettävälle ryh-

mälle, se tulee tulkita puhuttelun avulla kohteelle osoitettuna suorana kritiikkinä. Kun puhutteleva ”sinä-passiivi” yhdistetään jälkimmäiseen tulkintaan, syntyy puheessa tilanne, jossa eristäytyvien ryhmä jättää kuulijan ulkopuolelleen, joten vastakkainasettelun osapuoliksi asettuvat kuulija ja vasemmistolaiset.

Sarasvuo käyttää monologeissaan myös runsaasti kysymyksiä kuulijoita aktivoivana kielellisenä keinona vaihtelevasti. Yhdessä jaksossa kysymyksiä ei juuri ole, mutta kahdessa muussa niitä on runsaasti. Kysymällä erilaisia asioita puhuja voi toteuttaa erilaisia kommunikatiivisia funktioita. Käytännössä näihin funktioihin ei kuitenkaan lukeudu kysymysmuotoiselle ilmaisulle tyypillinen tiedon tavoittelu, sillä puhuja ei saa kysymyksiinsä vastauksia. Sen sijaan funktiot liittyvät ennemminkin aiemmin mainittuun kuulijoiden ajattelun aktivoimiseen. Itse kysymysten lisäksi niiden ympärille rakentuu monesti dialogin tutkimisen kannalta kiinnostavia puheen jaksoja, joten kysymysten analyysin yhteydessä tarkastellaan myös esiintymiskonteksteja. Kysymykset voivat liittyä useampiin aihepiireihin. Ne voivat koskea ensinnäkin suoraan monologin keskeistä asiasisältöä:

(32) se on tila (.) jolla ei oo koordinaatteja (1.5) mm (.) se on seutu
jolla ei oo paikkaa (.) semmone utopia kuka keksi (.) sanan äkkiä nyt kuka
keksi sanan ystävä (1.0) hei siel on ahkeria (.) kotiläksyysä tehneitä (1.0)
mmono-logikavereita (.) thomas moore

Tässä esimerkissä dialogin rakentaminen yleisön kanssa on jopa poikkeuksellisen suoraa, sillä puhutteleja ja kysymyksiä on useita varsin lyhyessä puheen jaksossa. Puhuessaan sanan *monologi* merkityksestä ja alkuperästä Sarasvuo aktivoi kuulijoita äkkinäisellä kysymyksellä ja hoputuksella. Sanan alkuperää ei kenties voi pitää selkeästi yleistietona, jonka voisi olettaa olevan ihmisille tuttu. Sarasvuo lataa kuitenkin kuulijoihin positiivisia odotuksia kehumalla heidän tai osan heistä ahkeruutta ja kutsumalla kuulijoitaan ”monologikavereiksi”. Tämän päätteeksi hän kuitenkin antaa oikean vastauksen ja siten täyttää kuulijoille synnyttämänsä tietämisen tarpeen. Myös kuulijoiden tarpeen täyttäminen lukeutuu positiivisen kohteliaisuuden periaatteisiin (Brown & Levinson 1987). Esimerkissä 33 kysytään monologin sisältöön liittyvä kysymys ja tiedustellaan myös kuulijan mieltymyksiä:

(33) kuule ystävä (1.0) ihan ensin pitää kysyä että (.) putooko runous (0.5)
ollenkaa (2.0) mikä mahtaa olla kulutetuin runouden muoto (.) se on niin ku-
lutettu että esimerkiksi ilman hävyn häivääkään ilmoitan tässä että yksi suo-
men (0.5) eniten rakastettuja runoilijoita on nimeltään jare tiihonen (.) on

niitä muitaki (2.0) kulutetuin öö runouden muoto on (.) laulumusiikki
(1.5) siis tiäkkö ku on johon on tehty sanat (.) niin ne sanat on runoutta

Tämä puheen osa esitetään kyseisen jakson ensimmäisillä minuuteilla, joten dialogin syntyminen riippuu vapaaehtoisen kuulijan kiinnostuksen herättämisestä. Ensimmäinen kysymys koskee kuulijan mieltymyksiä, ja se ohjaa kuulijaa ajattelemaan suhdettaan esille nostettavaan puheenaiheeseen. Puhuja pehmentää ensimmäistä kysymystä sanalla *ollenkaan*. Kysymys sinällään saattaa uhata monen kuulijan positiivisia kasvoja, sillä puhuja lähestyy jaksonsa teemaa suoran kysymyksen kautta. Moni kuulijoista ei todennäköisesti piittaa lainkaan runoudesta, jolloin puhujan avaus saattaa tuntua tuputtamiselta. Pehmennys kuitenkin madaltaa kynnystä vastata kysymykseen ajatusten tasolla myöntävästi. Pehmennetyksen kysymyksen esittäessään puhuja tulee ottaneeksi huomioon olettamiansa kuulijoiden kiinnostukset ja tarpeet. Täysin kieltävä vastaus voisi luoda tunteen siitä, että kuulija ei kuulu kaikilta osin monologin kohderyhmään. Erilaisiin ryhmiin liittyvä hyväksytyksi tuleminen on kuulijan positiivisiin kasvoihin liittyvä tarve, ja puhujan esittämä pehmennys edustaa positiivista kohteliaisuutta (Brown & Levinson 1987). Positiivisella vastauksella on vuorovaikutuksen jatkumisen kannalta negatiivista vastaukselta positiivisempi vaikutus. Negatiivinen vastaus kysymykseen saattaisi tuottaa kuulijalle tunteen siitä, että ohjelma ei ole häntä varten, sillä hän ei kuulu runoista nauttivien ihmisten joukkoon, kun taas myöntävä vastaus rakentaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Pehmennyksellä nostetaan siis positiivisen vastauksen todennäköisyyttä, vältetään ristiriitoja ja otetaan huomioon vuorovaikutuksen toinen osapuoli.

Puheohjelmassa kuulijan ja puhujan välille ei kannata kuulijamäärän kannalta rakentaa negatiivista jännitettä esimerkiksi epämiellyttävillä puheenaiheilla. Esimerkin jälkimmäinen kysymys muistuttaa hyvin paljon edellisessä kappaleessa käsiteltyä kysymystä, sillä se koskee monologin sisältöä. Tällä kertaa puhuja kuitenkin johdattelee kuulijan oikean vastauksen ääreen helpohkolta vaikuttavalla viheellä. Oletettavasti suuri osa kuulijakunnasta onnistuu selvittämään suurin piirtein oikean vastauksen kysymykseen ennen kuin se paljastetaan. Oikean vastauksen paljastusta seuraa perustelu, jota käsitellään erikseen toisessa analyysin vaiheessa. Tätä kysymystä ympäröivässä kontekstissa laulumusiikki nimetään runoudeksi, mikä voidaan nähdä myös yhteisen viitekehyksen rakentamisena, sillä populaarikulttuuriin luettavan laulumusiikin suosio on todennäköisesti suuren yleisön keskuudessa suurempi kuin muulla runoudella.

Joidenkin kysymysmuodossa esitettyjen ilmaisujen funktio ei ole kysyminen. Periaatteessa kaikkia aineiston kysymyksiä voisi tarkastella retorisinä kysymyksinä, sillä vastausta kuulijalta ei yhteenkään kysymykseen odoteta, koska radiomonologin kuulijat eivät tuota vastausvuoroja. Kaikkia kysymyksiä ei kuitenkaan käsitellä tässä tutkimuksessa retorisinä, koska toisaalta osa kysymyksistä tavoittelee selvästi tilannetta, jossa kuulija ajattelee vastausta. Tämä jaottelu vaikuttaa mielekkäältä tavalta lähestyä tämän aineiston kysymyksiä. Osa kysymyksistä puolestaan on selvästi pelkästään retorisia, eikä kuulijan odoteta pohtivan niihin vastausta. Tavoitteena näillä kysymyksillä on määritelmällisesti myötäilevän reaktion tuottaminen. Aineistossa tyypillisin retorinen kysymysten ryhmä on variaatiot sanaparista *eikö niin*:

(34) ja tämä mm mary-ann hoganin (0.5) teksti ei ole lainkaan vailla ansioita (.) siellä tukeudutaan tähän marshal mcluhanin ajatukseen et media on itsessään viesti (1.0) **eks niin**

(35) abstraktio ja symbolitaso (.) jota kuulija ei välttämättä aina näin niinku kognitiivisesti tai siis älyllisesti pystyny tunnistamaan tai seuramaan mutta öö se möyhi sitä (0.5) kollektiivisen tajunnan (tää) kulttuurin syvää pohjavirtaa (1.0) ja tietenkin (.) **eikö niin** (.) vaikuttava puhe toimii niin (.) ei kaikkea tarvitse ymmärtää se voi silti vaikuttaa

Eikö niin on ilmaisuna varsin lyhyt, ja sillä odotetaan kuulijalta varsin suoraan samanmielisyyttä, eikä niinkään kysyä mitään (VISK §1696). Näissä esimerkeissä (ks. myös esimerkki ö) ilmaisua käytetään faktoina esitettyjen asioiden validoimiseen. Ensimmäisessä esimerkissä validointi sijoitetaan puheeseen faktan jälkeen ja jälkimmäisessä taas ennen kuulijalle tarjottavaa faktaa. Funktio on kummassakin tapauksessa kuitenkin pitkälti sama. *Eikö niin* on luonteeltaan sellainen ilmaus, että sillä ei pelkästään kysytä samanmielisyyttä, vaan samanmielisyyden myös oletetaan olevan ensisijainen vaihtoehto kuulijalle. Esimerkissä 35 tämä samanmielisyyden vahvistaminen on selkeää. Edeltävä sana *tietenkin* viittaa siihen, että seuraavaksi sanottu on ilmiselvästi totta. Myös esimerkissä 28 kysytään samanmielisyyttä, mutta oletus ei ole yhtä vahva kuin esimerkissä ä. Toisaalta esimerkissä 28 *eikö niin* voidaan nähdä myös kiinnostuksen herättelijänä, sillä edellä sanottu on kuvakielinen ilmaisu, joka vaatii sitä seuraavan selityksen. Esimerkissä 34 puolestaan *eks niin* toteuttaa hieman toisenlaista funktiota. Se ei välttämättä pyri toteamaan, että kuulija tietää asian, vaan kehottaa lukijaa ajattelemaan edellä sanottua. Ilmaisua voi myös pitää eräänlaisena tauon täytteenä, sillä se keskeyttää hieman pidemmän tauon puheessa. Sä-

vystä voi myös päätellä, että puhuja aikoo jatkaa samasta aiheesta ja pyrkii varmistamaan, että kuulija pystyy ajatuskulkua seuraamaan. Kyseessä on kuitenkin kuulijalle kohdistettu aktivoiva ilmaisu.

5.2.2 Ryhmien kielellinen rakentuminen

Kuten aiemmin todettiin, ryhmiä on mahdollista tuottaa kielellisesti konstruoinnin ja representoinnin keinoin (Pälli 2003, 137–139). Tässä osiossa keskityn keinoista enemmän konstruointiin, sillä se on ilmiönä representointia monipuolisempi. Tämä johtuu siitä, että konstruointi mahdollistaa hyvin monenlaisten ryhmien kielellisen tuottamisen, joka ei ole sidottu siihen, millaisia ryhmiä tyypillisesti kielellä kuvataan, eli luonnollistumiin. Tässä luvussa perehdytään myös siihen, miten aineistossa tuotetaan ryhmiä persoonapronominien kautta.

Puhuttelujen yhteydessä käsiteltiin tapausta, jossa puhuja tuottaa keskeytyksen illuusion, jossa hän on puhuvinaan kuulijan äänellä. Vastaavaa metodologiaa puhuja käyttää ryhmien konstruointiin ja konstruoiduille ryhmille yhteisten mielipiteiden esittämiseen:

(36) Poliittiset totuudet on usein ongelmia koska ne pyrkii alistamaan sekä tieteelliset totuudet että henkilökohtaiset totuudet (.) siin on poliittisten totuuksien ongelma (.) mä annan esimerkin (.) kun **siel oikeella sanotaan** et ei ole muita sukupuolia kuin mies ja nainen on vain äks äks äks y (.) lue biologiaa lue sinä (.) sovitaanko et sinä luet

Tässä esimerkissä kuultava ääni nimetään oikealta tulevaksi, millä viitataan poliittisesti oikealle itsensä tietyissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä asemoiviin henkilöihin. Poliittisen oikeiston mielipiteenä esitetään, että sukupuolia on vain kaksi. Mielipidettä puhuja kutsuu poliittiseksi totuudeksi ja oikeiston ääntä hän käyttää asiayhteydessä, jossa tarkoitus on demonstroida poliittisen totuuden ongelmallisuutta suhteessa tieteelliseen totuuteen. Keinona puhuja käyttää suoran lainaamisen illuusiota. Kyse lienee illuusiosta, sillä kyseessä tuskin on suora lainaus kenenkään yksittäisen henkilön puheesta, vaan ennemminkin oikeistolaisille tyypilliseksi nimetyn ajatuksen kielellistämisestä monologissa siten, että se muistuttaa toisen puhetta. Ääni erotetaan selvästi muusta puheesta ja puhuja jopa vastaa tälle ihmisryhmää monologissa edustavalle äänelle. Hän viittaa vastauksessaan tieteeseen osoittaakseen oikeistolaisen mielipiteen vääräksi. Puhuja konstruoi myös feministien ryhmän, joka asetetaan vastakkain tasa-arvon kannattamisen kanssa:

(37) Mä olin ennen pitkään siis niinku ylpeesti mä sanoinkin (0.5) mä oon feministi (.) mä haluan että naisten ja tyttöjen mahdollisuudet ja esit tämmö-nen niinku (.) toteutuva tasa-arvo (.) nousee miesten rinnalle kaikin tavoin mä en enää oikein voi olla feministi kahdesta syystä (.) yks on se et mä en kelpaa (.) mul on se väärä kromosomi mä en kelpaa (0.5) ja sit jos vaikka jolleki porukalle kelpais ni en mä niin kuuliainen oo et mä suostun mihin ta-hansa hulluuteen (1.0) kato ku siellä on vähän tämmöstä alistamista ja se ei oikeen mulle käy ku mä oon mä uskon siis ihmisen itsemääräämisoikeuteen ja (1.0) enkä siihen että joku edustaa jonkun ideologian perusteella mitä mä oon ja mitä mä aattelen (1.0)

feminismin sijaan mä oon nykyisin tasa-arvon kannattaja

Puhuja irtisanoutuu feminismistä ilmoittamalla kuuluvansa tasa-arvon kannattajien ryhmään nimenomaan feminismin sijaan, jolloin hän tulee tuottaneeksi kaksi erillistä ryhmää. Monologissa on feministien ryhmä, joka on puhujan näkökulmasta ulkoryhmä ja tasa-arvon kannattajien ryhmä, johon puhuja katsoo kuuluvansa. Ryhmien vastakohtaisuus monologissa tarkoittaa, että feministien ryhmä saa määritteen ”ei tasa-arvon kannattaja”. Puhuja kertoo poikkeavansa feministeistä siten, että hän ei hyväksy ryhmän sisäistä alistamista ja uskoo ihmisen itsemääräämisoikeuteen, mikä taas tuottaa feministeille ryhmänä ominaisuuden ”hyväksyvät alistamisen ryhmänsä sisällä”. Toinen keskeinen ero on puhujan sukupuoli. Hän kokee, että miehet eivät saa feministien ryhmässä hyväksyntää, vaan heidän tulee suostua ”mihin tahansa hulluuteen”. Feministien ryhmän ulkopuolelle itsensä asemoineena puhuja siirtyy moittimaan feministejä käyttäen persoonapronominia *te*:

(38) Tota (2.0) että **ootte** hönöjä sen takii et **te** käytte liittolaisten kimp-puun etsimällä heidän olemuksestaan tai sanoistaan tai taustoistaan pienintä mahdollista virhettä jonka avulla hänet voi ristiinnaulita

Tätä esimerkkiä voisi tarkastella myös kuulijaryhmän puhuttelemisen kontekstissa, kuten yritysjohtajien puhuttelun tapauksessa päädyinkin tekemään, mutta koska feministien ryhmä on luonteeltaan erilainen, päätin sisällyttää käsittelyn ryhmien kielellisen rakentamisen puolelle. Feministit ryhmänä voi tarkoittaa hyvin monenlaisia eri ryhmiä, sillä jo feminismin määritelmä itsessään on varsin kiistelty. Feminismi voi tarkoittaa ajattelumallia tai politiikkaa, eikä feministisen ajattelumallin tai politiikan sisällöstä päästä välttämättä yhteisymmärrykseen. Yritysjohtajia pidän vakiintuneempana joukkona, sillä heitä ryhmänä määrittää lähinnä yksi ominaisuus, asema yrityksen johdossa. Näin ollen luen yritysjohtajien ryhmän tässä aineistossa kielelliseltä luonteeltaan representaatioksi ja feministien ryhmän

konstruktioksi (Pälli 2003, 137–139). Samoin perustein pidän myös poliittiseen oikeistoon viittaamista ryhmän konstruoimisena, sillä oikeiston määritelmä ei ole lainkaan selvä, sillä oikeistolaisuudesta voidaan erottaa erilaisia osa-alueita, kuten talousoikeistolaisuus ja arvo-oikeistolaisuus, eikä edes niiden sisällä ole mahdollista tehdä selvää rajanvetoa.

Ryhmäominaisuuksia voi rakentaa myös tekojen kuvaamisen keinoin. Esimerkissä 38 puhuja ottaa puhuteltavakseen konstruoimansa feministien ryhmän ja kuvaa heitä toiminnan kautta. Hän kertoo feministien etsivän heidän kanssaan samoja tavoitteita ajavista yksilöistä virheitä, joiden perusteella heidät on mahdollista tuomita. Puhuja myös kutsuu feministejä ”hönöiksi”.

Joissakin tapauksissa kuulijan täytyy muodostaa viittaussuhde kevyemmillä perusteilla kuin tavallisesti. Näin käy, kun ilmaisujen muodot eivät itsessään ohjaa luomaan yhteyttä viittauksen kohteiden välille, mutta yhteys on tästä huolimatta mahdollista nähdä:

(39) luettuani kaikki ne kommentit (.) ööm mun on pakko sanoa että siel on **sellasta väkeä et he eivät ansaitse mun huomiota**(0.5) mä en ansaitse heidän kunnioitustaan ja he eivät ansaitse minun huomiotani (0.5) ja mä ymmärrän nyt minkä takia lukemattomat mun kaltaset ihmiset jotka yrittää vilpittömästi harjottaa tätä etsijän työtä (.) ja raportoida siitä julkisesti välillä noloihin lopputuloksiin päätyen ja välillä jotain kirkkauden kaltaista tavoitellen ni (.) mä ymmärrän minkä takia ihmiset suojautuu (1.0) siltä kauhulta että **heikko ihminen** pääsee kostamaan oman osattomuutensa ja (.) pahan olon

(40) kiusaamisen määritelmä on se että häpäisee toisen ihmisen sosiaalista asemaa (.) se johtaa aina terveyden heikkenemiseen (1.0) myös meidän vahvojen joukossa (.) sitä paitsi ei se tee sullekaan hyvää **morlokki** (1.0) kato se mikä on helppoa se mikä on halpaa se tekee ihmisen heikoks ja hölmöks (0.5) sielt on helppo ammuskella (.) ja se on hyvin halpaa (0.5) mut susta tulee sen (.) seurauksena **heikko ja hölmö**

Ilmaisut ”sellasta väkeä et hei eivät ansaitse mun huomiota”, ”heikko ihminen”, ”morlokki” ja ”heikko ja hölmö” voidaan tulkita siten, että ne viittaavat samaan kohteeseen. Aluksi puhuja konstruoii sellaisten ihmisten ryhmän, jotka eivät hänen huomiotaan ansaitse. Pohjimmiltaan tässä katkelmassa on kyse sellaisten kuulijoiden joukosta, joiden antama palaute näyttäytyy puhujalle epämiellyttävänä tai sopimattomana. Myöhemmin tämän ryhmän edustajien ominaisuudeksi nimetään heikkous, ja todetaan heidän kostavan itseensä kohdistuvia ikäviä asioita ja tunteita puhujan itsensä kaltaisille sisällön tuottajille.

Samalla puhuja tulee kehottaneeksi kuulijaa toimimaan toisin kuin tämä ”morlokeiksi” nimetty kuulijaryhmä.

Sarasvuo siirtyy puhuttelemaan mainitun ryhmän edustajia nimellä ”morlokki”, joka viittaa H. G. Wellsin romaanissa *Aikakone* (1895) esiintyvään ihmisiä muistuttavaan lajiin. Laji on teoksessa kuitenkin nykyihmistä merkittävästi taantuneempi. Puhuttelu tässä yhteydessä viittaa siihen, että ainakin joidenkin konstruoidun ryhmän jäsenten oletetaan olevan myös ohjelman kuulijoita. Lopuksi Sarasvuo kertoo, millä keinolla kuulijasta voi tulla tämän ryhmän edustaja, eli ”heikko ja hölmö”. Tällä tavalla puheessa konstruoidaan hiljalleen ominaisuuksia nimetyille ryhmälle. Kuulijan tehtäväksi jää tulkita tai olla tulkitsematta yhteyksiä. Mikäli kuulija valitsee saman tulkintatavan kuin tässä analyysissä, hän muodostaa tekstinulkoisen viittauskohteen (ks. Brown & Yule 1983: 199–205), johon liitetään eri nimistysten sisältämiä sivumerkityksiä.

Useammalla eri ilmaisulla voidaan siis viitata samaan kohteeseen. Ei ole yhdentekevää, mitä nimeä ryhmästä tai yksilöstä käytetään, sillä se vaikuttaa kyseisen ryhmän edustajien tai yksilön äänellä sanotujen asioiden painoarvoon. Puhuja ei suoraan ilmoita viittaavansa kaikilla termeillä samaan ihmisjoukkoon. Huomattavaa on että ilmaisujen sävy muuttuu hiljalleen, ja ensisijaisen tulkinnan voidaan ajatella olevan, että viittauksen kohde on sama. Ensimmäisellä mainitsemiskerralla Sarasvuo käyttää suhteellisen neutraalia ilmaisua puhuakseen ryhmästä, josta hän ilmaisee kriittisen mielipiteen. Myöhemmin hänen voidaan tulkita viittaavan samaan ryhmään termeillä, jotka herättävät negatiivisia mielikuvia. Näin ollen ryhmästä lausuttu kritiikki siirtyy tässä tapauksessa sävynä ryhmästä käytettävään nimeen. Tästä johtuen keinolla ryhmää edustavan äänen ja sen ilmaisemien merkitysten painoarvo muuttuu vähäisemmiksi.

Huomattavaa on, että kyseisen ryhmän ääni ei juuri edustu monologissa suoraan, vaan sanotun sisältö jää pimentoon, kenties siitä syystä, että puhuja ei tahdo antaa kyseiselle ryhmälle ja heidän ajatuksilleen tilaa. Sen sijaan puhuja keskittyy ennemmin kuvaamaan sanottua oman ajattelunsa kautta. Tätä voidaan pitää vaihtoehtona sille, että puhuja esittäisi saman ryhmän puheen sellaisessa positiossa, jossa sen uskottavuus voitaisiin helposti kyseenalaistaa. Puhujan valitsema tekniikka ei jätä kuulijalle mahdollisuutta muodostaa omia mielipiteitään tämän nimetyn ryhmän edustajien ajattelusta, joten puhujan ratkaisua voidaan pitää kuulijan kannalta edellä nimettyä asemointivaihtoehtoa etäännyttävämpänä.

Samalla sanalla voidaan vastaavasti viitata useampaan eri kohteeseen. Tästä näkökulmasta erityisen kiinnostava sana on persoonapronomini *me*, jota tarkastelen tässä analyysin osassa Pekka Pällin tutkimuksen (2003) avulla. *Me* viittaa esiintymiskontekstiinsa ja samanaikaisesti määrittää sitä. Monikon ensimmäistä persoonaa kuvaava pronomini siis sisältää nimenomaan indeksisesti merkityksen ”minä osana joukkoa” (Larjavaara 1990: 71–75). *Me* rakentaa erilaisia sisäryhmiä, joihin puhuja kuuluu määritelmällisesti kuuluu, ja joihin liitettävät merkitykset ja tarkoitteet aktualisoituvat esiintymiskonteksteissaan. Kun sanalla *me* ilmaistaan sille tyypillistä merkitystä, Pällin mukaan ”minä ja muut yhdessä”, saattaa syntyä kielellinen sisäryhmä. Sisäryhmän muodostuminen edellyttää kuitenkin määritelmällisesti, että ryhmään liitetään positiivisen yhteisöllisyyden merkityksiä. (Pälli 2003: 97.) Tämän tutkimuksen aineistossa persoonapronomini *me* on keskeinen erilaisten ryhmien ja niiden välisen dialogin rakentaja. Kielen muodoista voidaan kuitenkin havaita, että kaikissa tavoissa ilmaista merkitystä ”minä ja muut yhdessä” ei ole toisaalta pronominia *me*. Seuraava esimerkki on hyvinkin tyypillinen tapa rakentaa sisäryhmä, vaikka valittu ilmaisumuoto on aktiivisena näyttäytyvä passiivi. *Oma väki* on esimerkissä rakennettava sisäryhmä, joka koostuu niistä ohjelman kuulijoista, jotka eivät ole keskeyttäneet kuuntelua:

(41) jos sun sydämessä ei ole riittävästi rakkautta antaakses anteeks tätä virhettä ni (.) tuskin oot enää vähään aikaan kuunnellukaa eli jatketaan
oman väen kanssa

Tätä puheen jaksoa edeltää vaihe, jossa Sarasvuo korjaa aiemmassa jaksossa käyttämänsä terminologiaa ja pahoittelee kuulijoille aiempaa epätarkkuuttaan. Merkittävä esimerkissä asetettu oletus on, että kuulija kuuluu ns. ”omaan väkeen”, koska hän kuuntelee edelleen. Näin ollen hänen ominaisuudekseen muodostuu myös se, että hän on antanut mainitun virheen anteeksi.

Merkittävä osa kielellisistä ryhmistä rakennetaan kuitenkin persoonapronominia käyttäen. Persoonapronominien viittausten kohteet eivät ole aina selkeitä. Puhuja ei suinkaan aina tule rajanneeksi ryhmää siten, että sen rajat voitaisiin määrittää ilman yksilöllistä tulkintaa. Tulkinnat voivat syntyä esimerkiksi puhetilannetta ympäröivästä ympäristöstä, puheenaiheesta tai puhetilanteen osallistujista. Nämä tulkintojen perusteet ovat tekstikontekstin ulkopuolisia, eli kulttuurisia perusteita (Pälli 2003: 101). Joissakin tapauksissa pronominin *me* tulkinta voi syntyä myös tämän tutkimuksen aineistossa vain kulttuurisesti:

(42) kuitenkin esimerkiksi täällä länsimaissa (.) ja erityisesti pohjoismais-sa
(0.5) on kuusi sellaista työnteon muotoa jotka eivät katoa (0.5) ja lyhy-

esti tästä (.) työn vaikutukse tai maailman menon vaikutuksesta siihen mitä kukin saa tehdä (.) työtä toimeentullakseen ja kokeakseen tällaista arvostus-ta mikä syntyy työnteosta (2.0) on siis totta että kolme aata (1.0) riistä meiltä sen vanhan työn johon me niin kiinnyyimme josta me emme halua luopua (.) siellä on aasia (.) se on ihan selvä et jatkossa he vievät entistä enemmän varsinkin teollista työtä täältä pois ellemmme me ala tehdä jotain täysin uutta paljon parempaa (.) sellasta jota ei heti kopioida (.) kohta sit taas kopioidaan jolloin meidän ainoa mahdollisuus on keksiä nopeammin ku he kopioi

Me on tässä esimerkissä tulkittavissa kulttuurisin perustein tarkoittamaan länsimaalaisia tai pohjoismaalaisia. Tämä tulkinta perustuu ilmaisuun, jossa kerrotaan *täällä*-sanalla suoraan puhujan olevan länsimaissa. Sanan *me* esiintymien merkitykset voidaan tulkita kulttuurisesti myös puheen aihepiirin perusteella. Ajatellaan tässä yhteydessä selkeyden vuoksi, että kyse on länsimaalaisista. *Me* pronominin käyttö siis konstruoi kategorian *länsimaalaiset*, vaikkakin ryhmä ei ole missään nimessä selväräinen. *Länsimaalaisten* ryhmä kategorisoidaan tässä katkelmassa yhteisen kiintymyksen avulla. Puhujan ja muun sisäryhmän, johon oletettavasti ylivoimainen valtaosa myös kuulijoista itsensä lukee, yhteiseksi tunnetilaksi nimetään kiintymys vanhaan työhön. Tahtotilaksi puolestaan nimetään työn säilyttäminen länsimaissa. Länsimaalaiset esitetään siis ajattelultaan yhtenäisenä kategoriana, ainakin tämän yhden teeman suhteen. Tunne ja tahto myös erottavat ryhmän *me* ulkoryhmästä *he*, joka puolestaan edustaa esimerkissä aasialaisia, jotka vievät *meiltä* osan työn muodoista. Ulkoryhmään liitetään sisäryhmän kannalta negatiivinen työn riistämisen merkitys. Ryhmien *me* ja *he* kuvaaminen yhtenäisesti ajattelevana kategoriana vaikuttaa myös kuulijan ajatteluun. Konstruoimalla sisäryhmän, johon myös kuulija kuuluu, puhuja tulee puheessaan edustaneeksi myös kuulijan ääntä, mikäli kuulija itse hyväksyy tarjotun identifioitumisen konstruoituun kategoriaan, kuten tässä tapauksessa todennäköisenä voidaan pitää.

Me voi viitata myös vain puhetilanteen läsnäolijoihin yleisesti. Puhetilanteessa läsnäolo tarkoittaa, että puheessa on jokin kielellinen ilmiö, joka osoittaa todelliset kuulijat asianosaisiksi. Tällainen persoonapronominin eksoforinen funktio ei ole niinkään selkeästi yhtenäistä ryhmäominaisuutta rakentava. Eksoforinen *me*-sanalla käyttö on kuitenkin moniin muihin kielellisiin ratkaisuihin verrattuna yhteisyyttä rakentava. *Me* voi toimia tapana puhua laajemmin jostakin tietystä toiminnasta, jota ei haluta henkilöidä yhteen toimijaan. (Pälli 2003: 106–108.) Esimerkkejä tällaisesta sanan *me* yleistävästä käytöstä on aineistossa runsaasti:

(43) mutta ennen kun mä menen siihen ethos pathos logokseen mä haluan vähän ilahduttaa **meitä kaikkia** koska (.) tämä on joskus jäänyt pikkasen liian vaajaalle ennen kun mennään siihen (2.0) mistä on (1.5) niin paljon (.) hyötyä ja suojaa jos joku (1.0) pahantahtonen manipulaattori niin (.) iskee

Edeltävässä esimerkissä *me* edustaa hyvin selvästi puhujaa ja yleisöä konstruoimatta ryhmälle mitään erityistä ominaisuutta sen lisäksi, että kaikki tähän sisäryhmään kuuluvat osallistuvat meneillä olevaan vuorovaikutustilanteeseen, monologijaksoon puhujan tai kuuntelijan roolissa. Pällin (2003: 95) termin ilmaistuna sen sijaan, että puhuja puhuisi tässä esimerkissä ryhmästä *meinä*, hän puhuu *meistä*. Kyseessä on siis ennemmin ryhmän representoiminen kuin sen konstruoiminen. Tulkintaa *meistä* jakson kuuntelijoina vahvistaa persoonapronominia seuraava sana *kaikkia*, joka korostaa edeltävän ilmaisun laajaa merkitystä. Lisäksi puheessa viitataan jakson etenemiseen, kun ilahduttavaksi tarkoitettu jakso sijoitetaan jakson kontekstiin. Sarasvuo ilmoittaa tavoittelevansa seuraavalla puheen osalla sellaisen ryhmän ilahduttamista, johon hän ja kaikki kuulijat melko yksiselitteisesti kuuluvat.

Kaikilla persoonapronominin *me* esiintymillä ei viitata puhujaan ja ohjelman koko yleisöön, mutta ei myöskään puhujaan ja tiettyyn yleisön osaan tai muuhun tarkkarajaiseen ihmisryhmään. Monikon ensimmäisellä persoonalla voidaan myös puhua myös laajasti yleistäen ja luoda avoimia kategorioita. Näihin kategorioihin kuuluu lähtökohtaisesti vain puhuja ja määrittämätön joukko ihmisiä. Näihin kategorioihin kuulija voi tulkita kuuluvansa, mutta myös vastakkainen tulkinta on mahdollinen. (Pälli 2003: 106–108.) Tässä esimerkissä *me* ei ole selvärajainen, mutta sillä viitataan kuitenkin kuulijoihin yleisellä tasolla:

(44) viikko sitten **puhuimme** (.) addiktioista erityisesti alkoholismista ja (1.5) kerroin täällä siitä minun saastaisesta salarakkaasta (.) siitä (0.5) joka oli ensin ihana ystävä ja josta tuli sitten vanginvartija (1.5) mutta toki puhuttiin paljon muustakin kuin minusta ja minun murheistani jotka ovat (.) pienet tässä maailmassa (1.5) mutta palautetsunami (.) joka seurasi (.) tätä viime viikon addiktioteemaa on minun kaksikymmentäviisivuotisen julkisen urani hämmästyttävin

Ohjelman kuuntelijoille on selvää, että ohjelmassa ainoa varsinainen puhuja myös viikkoa aiemmin julkaistussa jaksossa on Sarasvuo itse. Hän kuitenkin viittaa kyseisen jakson puheeseen ja sisältöön sanalla *puhuimme*. Monikon ensimmäistä persoonaa merkitsevä taivutuspäätte on tässä tapauksessa tulkinnallisesti rajoiltaan epäselvä, vaikka sen viittauskohde vaikuttaisikin aluksi olevan viime jakson

puhuja, eli Sarasvuo, ja kyseisen jakson kuulijakunta. Vastaavia esimerkkejä on kuitenkin jaksossa useita. Ensimmäisen persoonan monikolla viitataan jaksossa hyvin usean eri jakson kuulijoihin. Tämä ohjaa tulkitsemaan, että *me* viittaa ohjelman kuulijoihin yleensä. Näin tulkittuna *me* rakentaa kielellisesti jaksoille yhteistä kuulijoiden yhteisöä, jonka kanssa jaksoissa keskustellaan. Tätä tulkintaa tukee ilmaisu ”viikko sitten puhuimme”. Ajankohdan nostaminen varsin painokkaaseen lauseenalkuiseen asemaan viittaa siihen, että sama sanalla *me* kuvattava joukko on keskustellut useampaan otteeseen. Joka tapauksessa yhteisen viitekehyksen rakentamisen ohella monikon ensimmäisen persoonan käyttäminen ohjaa kuulijaa ajattelemaan, että vuorovaikutustilanteella ylipäätään on useita osallistujia, ja että useampi osallistuja on puhetilanteessa aktiivinen.

5.3 Raja-alueen ilmiöitä

Kaikki dialogisuutta rakentavat puheen osat eivät sovi yksiselitteisesti vain toiseen kategoriaan. Moniäänisyyden ja yleisökeskeisen dialogisuuden raja-alueella ovat ensinnäkin tapaukset, joissa Sarasvuo keskustelee kuulijoiden lähettämän palautteen kanssa. Näiden palautteiden sisällön lainaaminen muistuttaa toimintona vahvasti moniäänisyyttä, mutta toisaalta palautteiden käsittelyyn liittyy myös kuulijoille vastaamista:

(1) Sarasvuo: siellä pyydetään et mä kirjottaisin blogia mutta jättäisin ne kommentit lukematta (.) emmä pysty siihen koska tota (.) heh (1.0) ää mua vä-hän pakkosyötetään niillä kommenteilla

Tässä esimerkissä Sarasvuo poimii oletettavasti saamistaan palautteista kommentin, jossa kehoitetaan välttämään negatiivisen palautteen lukemista. Vaikuttaa siltä, että tässä tapauksessa Sarasvuo poimii palauteosiosta tuoreen, vasta julkaistun kommentin. Tätä tulkintaa puoltaa palautteen lukemista edeltävä useamman sekunnin tauko. Lisäksi aiemmin jaksossa Sarasvuo on maininnut, ettei näe blogien kirjoittamista välttämättä aikansa arvoisena, mikä on saattanut aiheuttaa kommenttiin johtavan reaktion. Lisäksi palaute katkaisee hetkellisesti jakson temaattisen etenemisen vaihtamalla aihetta. Tämä on aineistossa ainoa tapaus, jossa välitön reagoiminen tuodaan selvästi esiin. Toisaalta kyseinen jakso on tässä aineistossa ainoa, jossa ylipäätään käsitellään laajasti kuulijoiden lähettämää palautetta. Kuulijapalautteen sisällyttäminen myös palvelee jakson teeman (keskustelukulttuurin muutos) kehittymistä. On siis täysin mahdollista, että kyseinen jakso on ainoa, jossa kuulijapalaute on ollut puhujalle nähtä-

villä puhumisen aikana. Tällainen suhteellisen välitön interaktiivisuus, yksittäisten kuulijoiden äänen ohjelmaan tuominen, ei näytä olevan ohjelmalle tyypillinen dialogin rakentamisen keino.

Tämän tutkimuksen kannalta samaan raja-alueelle sijoittuu materiaalisen ympäristön näkyvä vaikutus vuorovaikutuksen rakentumiseen. Tässä tapauksessa kyse on sellaisista havainnoista ympäristöstä, jotka voidaan tehdä pelkän puheen perusteella. Myös edeltävä esimerkki sijoittuu tähän kategoriaan, sillä lukiessaan kommenttiosiota Sarasvuon toimii vuorovaikutuksessa todennäköisesti tietokoneen tai puhelimen näytöllä olevan ympäristöärsyksen kanssa. Yleisesti ottaen ympäristön kanssa tapahtuva vuorovaikutus ei näytä olevan erityisen merkityksellistä ohjelmien teemojen kannalta:

(2) Jari: **tuol** lukee että (.) päihdevalistus on lisännyt huumeiden kokeiluja
(2.0) terve (.) hah! no jaa jatketaan taas tästä omasta kässäristä käsin

Edeltävässä esimerkissä Sarasvuo havaitsee tekstin, joka kiinnittää hänen huomionsa. Hän toteaa havainnon ääneen, reagoi siihen naurahtamalla ja osoittamalla yllättyneisyyttä, minkä jälkeen hän ilmoittaa epäsuorasti ajautuneensa sivuraiteille palaa välittömästi käsittelemään jakson teemaa. Vuorovaikutusta ympäristön kanssa näyttäisi aineiston perusteella tapahtuvan ohjelmassa melko vähän, minkä lisäksi vähäiset tapaukset vaikuttavat pääosin edeltävän esimerkin kaltaisilta suunnittelemattomilta sivuhuomioilta, jotka eivät liity merkittävällä tavalla jakson teemaan tai tavoitteeseen. Vahvoja johtopäätöksiä ympäristön vaikutuksesta ei voi tämän tutkimuksen puitteissa tehdä, sillä yksittäinen jakso tai toinen monologimuotoinen ohjelma saattaa hyödyntää hyvinkin paljon ympäristöä. Havainnointia voidaan myös kohdistaa vain puhujan ympäristöön, ja siihenkin varsin rajallisesti, koska kyse on äänitiedostosta. Todellisuudessa sekä kuulijaa että puhujaa ympäröivän materiaalisen ympäristön vaikutus lienee suurempi kuin se vaikutus, joka tutkijan on mahdollista havainnoin osoittaa. Suoran ympäristön kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen kielellisen esittämisen voi kuitenkin ajatella olevan todennäköisesti puheohjelmissa vähäistä, sillä puhujan ja kuulijan toisistaan poikkeavat materiaaliset ympäristöt eivät suuremmin kannusta puhujaa viittaamaan ympäristöönsä.

5.4 Yhteenveto

Tässä tutkimusraportissa olen tarkastellut Sarasvuon monologiohjelman dialogisuutta erityisesti yleisösuhteen ja referoinnin näkökulmista. Tarinankerronta on sekä määrällisen että laadullisen tarkastelun

perusteella yksi merkittävimmistä dialogin tuottamisen tavoista. Sarasvuon monologeissa käytetään tarinoita, joiden piirteet vaihtelevat runsaasti. Tarinankerrontajaksojen pituudet vaihtelevat muutamasta kymmenestä sekunnista useisiin minuutteihin. Tarinankerrontajaksoissa käydään läpi historiallisia tapahtumia eri näkökulmista, puhujan omaa historiaa ja spekulatiivisia skenaarioita. Tyypillisin tarina pohjautuu puhujan henkilöhistoriaan. Puhuja kuvaa tarinoissa useimmiten ensimmäisen persoonan kerromnan avulla omista kokemuksistaan. Aineistossa käydään läpi esimerkiksi puhujan vierailua viihdeohjelmassa ja useita kohtaamisia tunnettujen poliitikkojen ja muiden poliittisesti aktiivisten toimijoiden kanssa. Historiallisista tapahtumista esimerkkinä esiin nostettiin analyysissä katolisen kirkon toiminta Rooman hajoamisen jälkeen. Spekulatiivisessa tarinassa lukija asetetaan aktiivisen toimijan asemaan, mutta hänen toimintaansa ohjataan kuitenkin puheen kautta.

Kuten edellä todettiin, tarinankerronnan keinoin esitetyt tilanteet liittyvät tyypillisesti puhujan henkilöhistoriaan. Ne kytketään usein toisiin, ajallisesti etäisiin, tapahtumiin merkitystasolla. Merkitysyhteys saatetaan rakentaa esimerkiksi siten, että tarinan funktio on havainnollistaa jotain ohjelman abstraktimpaa osaa. Eräässä tarinassa kuvataan puhujan viimeaikaista osallistumista viihdeohjelmaan, ja hänen jännitystä aiheuttanutta suoritustaan, joka laukaisi himon alkoholia kohtaan. Tarina kytketään ajatelmiaan, jonka mukaan juomisen lopettaminen ei tarkoita automaattisesti raitistumista, ja laajempaa kontekstia tarkasteltaessa tarinankerrontajakso sijoittuu riippuvuutta käsittelevään jakson osaan. Tarinan merkitys monologikokonaisuuden kannalta syntyykin usein temaattisista merkitysyhteyksistä. Tarinankerrontajaksojen käyttämistä abstraktin aiheen havainnollistamisen ja aiheen tarinallistamisen keinona voidaan pitää myös strategisena ratkaisuna, joka tuo käsiteltävän aiheen lähemmäs kuulijaa. Tarinankerronnalla on mahdollisuus vahvistaa kuulijan sidettä kuulemaansa ja siten edesauttaa ajatusten dialogin syntymistä.

Tarinankerrontajaksoissa pääsevät ääneen esimerkiksi jaksossa käytettävien lähdemateriaalien tuottajat, monet muut toimijat sekä puhuja itse. Kenties jossain määrin aiheista johtuen tarinoissa esiintyvät usein vallanpitäjät ja poliittisesti aktiiviset toimijat. Eräässä tarinassa toiminnan keskipisteeseen asetetaan myös kuulija. Tarinoissa kuultavat äänet muodostavat merkittävän osan ohjelmassa ilmenevästä monituottajaisuudesta. Joissakin tarinoissa muut toimijat eivät varsinaisesti puhu, kun taas osassa tarinoista hyödynnetään suoraa lainaustekniikkaa, jolla tarinoiden toimijat tuodaan hyvinkin suoraan osallisiksi monologikokonaisuuden tekijöinä. Tarinan toimijat saattavat esimerkiksi lausua jonkin monologin temaattiselle rakentumiselle tärkeän viisauden tai edustaa puheellaan tai toiminnallaan joitakin arvoja,

joihin monologiissa otetaan kantaa. Tarinoissa esiintyvät väitteet tai toiminta saatetaan ottaa myös suoraan käsittelyyn. Tällöin puhujan ja tarinan henkilöiden, tai heidän esittämisiensä ajatusten, välinen dialogi on selkeästi havaittavissa.

Tarinoiden kautta syntyvä dialogi myös rakentaa kontekstia asemoiden niissä kuuluvia ääniä eri tavoin. Tarinoiden avulla voidaan esimerkiksi vahvistaa yksittäisen lähdemateriaalin tuottajan asiantuntija-asemaa. Joillakin tarinoilla on myös vertauskuvallinen funktio, joka liittää tarinoita toisiinsa. Esimerkiksi tarinan kautta kuvattu katolisen kirkon toiminta rinnastuu vasemmistolaisten toimintaan nykypäivänä. Näin ollen kuvaamalla katolisen kirkon toimintaa kyseenalaisena kuvataan samalla vasemmiston toimintaa negatiivisessa valossa. Tarina katolisen kirkon toiminnasta siis rakentaa kontekstia, jossa vasemmiston toimintaa tulkitaan. Tämä yhteys katolisen kirkon ja vasemmiston välillä on tulkintakysymys. Tarinoita esitetään tyypillisesti teoreettisemman käsittelyn edellä, joten niillä voi katsoa olevan monessa tapauksessa puheenaihetta alustava funktio. Tarinalla aloittaminen mahdollistaa aihepiirin lähestymisen kuulijoiden kannalta arkisempien ja läheisempien ilmiöiden kautta.

Joissakin tapauksissa tarinoiden keskinäisten yhteyksien osoittaminen on avoimempaa. Aineistossa on myös tapaus, jossa kaksi tarinaa esitetään peräkkäin. Ne erotetaan toisistaan ilmaisulla ”mä annan toisen esimerkin vähän toisenlaisesta touhusta”. Jo tämä alustus ohjaa kuulijaa tarkastelemaan näiden tarinoiden suhdetta ja sitä, millaisia arvoja tarinoissa edustetaan. Tarinoiden välille syntyvä dialogi käydäänkin joskus niistä välittyvien ajatusten ja arvojen tasolla, ilmenivät ne sitten tarinankerronnassa puheena tai toimintana.

Yleisökeskeisen dialogisuuden keskeinen jakolinja kulkee puhuttelujen ja ryhmien kielellisen rakentamisen välillä. Puhuttelujen kategorian ilmiöistä tyypillisimpiä ovat aineistossa puhuttelut ja erilaiset kysymyksen muodossa esitetyt ilmaisut. Puhuttelusta kiinnostavimpia ilmiöitä ovat puhuttelusanan vaihtelut. Eri konteksteissa puhuja käyttää kuulijasta sävyltään hyvin erilaisia nimityksiä, kuten *rakas ystävä* tai *sä*. Yksittäisistä kuuliijoista puhuja käyttää ilmaisuja vieläkin moninaisemmin, mutta nämä tiettyjä kuulijoita määrittävät ilmaisut käsiteltiin ryhmien kielellisen rakentumisen puolella. Puhuttelun tapa näyttäisi liittyvän jossain määrin esiintymiskontekstiin. Jaksojen alkuvaiheille tyypillistä on sanan *ystävä* käyttäminen. Puhuttelulla rakennetaan näissä tapauksissa yhteistä viitekehystä, jonka avulla puhujan ja kuulijan välinen dialogi voi syntyä. Vastaavaa funktiota on havaittavissa tietyissä jaksos vaiheissa, joissa puhuja ikään kuin pyytää kuulijan hyväksyntää puhuttelemalla.

Puhuttelu voidaan kohdistaa eri tavoin. Tavalliselta kohdistamisen tavalta vaikutta edellä esitetty tapa, jossa sanavalinnalla, esimerkiksi yksikön toisen persoonan käytöllä, puhuttelu kohdistetaan samanaikaisesti yksittäiselle kuulijalle ja toisaalta kaikille kuulijoille samanaikaisesti. Myös muita puhuttelun kohteita aineistossa kuitenkin on. Puhuttelu voidaan osoittaa tietylle kuulijajoukolle. Kuulijajoukko voidaan määrittää esimerkiksi yksittäisen mielipiteen tai yhteiskunnallisen aseman perusteella. Puhuttelua voidaan käyttää myös puhujan ja lähdemateriaalin tuottajan välisen suhteen kuvaamiseen. Lähdemateriaalin tuottajaa voidaan puhutella esimerkiksi kiittämällä tai kehumalla. Henkilökohtainen kiittäminen voi saada kontekstista ja kuuntelutavasta riippuen esimerkiksi puhujan ja puhuteltavan suhdetta lähentävän merkityksen.

Myös kysymyksen muodossa esitetyille ilmaisulle löydettiin aineistosta useampia funktioita. Kysymyksillä saatetaan ensinnäkin herätellä kuulijan ajattelua. Osa aineiston kysymyksistä liittyy monologin temaattiseen sisältöön. Kysymyksillä kuulija ohjataan pohtimaan jotain sisältöön liittyvää asiaa. Kuulijaa saatetaan myös ohjata ajattelemaan omaa suhdettaan monologin asiasisältöön. Tässä aineistossa kuulijalta kysytään esimerkiksi mielipidettä runoudesta ennen puheen vaihetta, jossa laulumusiikkia käsitellään runoutena. Kysymysten muotoilulla voi vaikuttaa vuorovaikutuksen laatuun. Esimerkiksi erilaisilla kohteliaisuuden keinoilla kysymystä voidaan pehmentää siten, että kuulijan siihen ajatteleva vastaus tukee monologin temaattista etenemistä. Kysymyksen muodossa esitetään myös samanmielisyyttä tavoittelevia ilmaisuja, jotka eivät varsinaisesti ole kysymyksiä. Näistä esiin nousi analyysissä samanmielisyyttä ensisijaisena vaihtoehtona tarjoava *eikö niin* ja sen erilaiset variaatiot. *Eikö niin* esiintyy aineistossa tyypillisesti lisäyksenä toteamusten ja väitteiden jäljessä.

Ryhmien kielellisessä rakentumisessa keskityttiin analyysissä siihen, miten puhuja konstruoi erilaisia ryhmiä. Kokonaisuudessaan ryhmien konstruointi perustuu tämän tutkimuksen aineistossa useimmiten poliittiseen mielipiteeseen tai muuhun ajattelumalliin. Erityisesti vasemmisto-oikeisto-akselin kummankin pään ajattelua kuvataan ryhmien konstruoinnin kautta. Yksi osatekijä tässä lienee se, että yksi aineiston jaksoista keskittyy pitkälti vasemmistolaisuudesta puhumiseen. Ryhmiä kuvataan monessa tapauksessa varsin negatiivisessa valossa, ja ne asetetaan vastakkain esimerkiksi puhujan näkemysten ja tieteellisten totuuksien kanssa. Koska pääosin ryhmät ovat sellaisia, joihin puhuja ei lue itseään mukaan, havainnot ovat hyvin linjassa aiempien tutkimushavaintojen kanssa, joiden mukaan ulkoryhmiin liitetään usein negatiivisia ominaisuuksia (Pälli 2003: 119, 123). Esimerkiksi irtisanoutuksessaan feminismistä puhuja konstruoi tasa-arvon kannattajien ryhmän, jonka hän asettaa vastakkain

konstruoimansa feministien ryhmän kanssa, sillä hän katsoo feminismiin olevan joiltakin osin tasa-arvon vastainen aatesuuntaus. Feministien ryhmä konstruoidaan aineistossa ryhmäksi muun muassa sen perusteella, miten puhuja ajattelee heidän suhtautuvan miehiin. Keskeiseksi feministien ryhmän ominaisuudeksi nimetään myös taipumus etsiä toisista virheitä, joiden perusteella heidät on mahdollista tuomita. Feministien ryhmä konstruoidaan siis sekä ryhmälle ominaiseksi kuvattavan ajattelun että toiminnan perusteella.

Kielellisesti konstruoitujen ryhmien havaitseminen vaatii joissain tapauksissa tulkintaa. Aineistossa kuvataan esimerkiksi. Puhujan mielestä asiatonta kritiikkiä esittävästä ryhmästä hän käyttää useita nimityksiä, jotka lisäävät asioita ryhmästä syntyvään määritelmään ja muuttavat positiota, josta ryhmän edustajat dialogiin osallistuvat. Nimitysvalinnat kyseisen ryhmän tapauksessa ovat joko melko neutraaleja tai hyvin negatiivisia. Ryhmästä syntyykin kokonaisuudessaan kuva asiattomina keskustelijoina, joiden sanomiset kannattaa jättää omaan arvoonsa. Tätä heijastaa myös puhujan ratkaisu kuvata kyseisen ryhmän edustajien sanomisia vain lähinnä kertomalla, millaisia ajatuksia sanotut asiat ovat hänessä herättäneet. Ryhmän edustajien ääni ei edustu suoran tai epäsuoran lainaamisen kautta, vaan varsinaisen sisältö ja kielelliset valinnat jäävät pimentoon. Kyseiselle ryhmälle ei siis jaeta lainkaan puhetilaa.

Odotuksenmukaisena voidaan pitää sitä, että persoonapronomini *me* ja muut samaa merkitystä toteuttavat ilmaisut ovat tutkimuksessa keskeinen tapa tuottaa sisäryhmiä. Tyypillinen sisäryhmä koostuu tässä aineistossa puhujasta sekä vähintäänkin suuresta osasta ohjelman kuulijoita. Kategorioiden avoimuus vaihtelee, ja eri yhteyksissä kuulijajoukon voi havaita koostuvan hieman eri tavoin. Välillä viitataan kyseisen jakson kuulijoihin, toisinaan taas ohjelman kuulijoihin yleisemmällä tasolla. Monologeissa rakennetaan kuvaa vuorovaikutustilanteesta puhujan ja kuulijoiden yhteisenä hetkenä. Tähän viitataan erilaisilla toimintaa kuvaavilla ilmaisuilla. Puhuja esimerkiksi haluaa ilahduttaa ”meitä kaikkia” ja viittaa aiempiin monologeihin ilmaisulla ”viime viikolla puhuimme”. Hän puhuu siis kuulijoista samalla tavalla kuin itsestään, monologin vuorovaikutteisuutta ja yhteisyyttä korostaen. Tyypillisesti puhujan ja kuulijoiden muodostamasta sisäryhmästä ei tehdä monia olettamuksia. Yhteiset piirteet rajautuvatkin tyypillisesti siihen, että *me* ryhmänä suhtautuu kuuntelee monologia ja suhtautuu siihen positiivisesti.

Me viittaa aineistossa myös muihin kohteisiin, mistä voidaan havaita joitakin puhujan kuulijoistaan tekemiä olettamuksia. Analyysissa nostettiin esimerkki, jonka kulttuurisesti syntyvässä tulkinnassa *me* viittaa länsimaalaisiin, ja toisaalta ulkoryhmäksi tuotetaan aasialaisten joukko. Tästä voidaan havaita, että puhuja kenties olettaa kuulijoidensa identifioituvan tyypillisesti länsimaalaisiin. Länsimaalaiset

ryhmänä saavat myös ryhmämääritteitä, kuten se, että he ovat kiintyneet nykymuotoiseen työhön. Näin ollen kuulijalle ryhmän edustajan ehdotetaan tällaista suhtautumista nimettyihin työn muotoihin. Tässä yhteydessä myös ryhmä *he* saa yhteisen määritteen vastakkainasettelun toisena osapuolena. Aasialaisten kerrotaan vievän länsimaista tiettyjä työn muotoja. Ulkoryhmää, ja sen suhdetta nimettyyn sisäryhmään, siis kuvataan toiminnan avulla.

Kokonaisuudessaan tutkimuksen voi todeta tarjonneen vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Kysymykseen siitä, millaisia dialogin muotoja Sarasvuon monologiohjelmassa on, vastattiin käytännössä jo teemoitteluvaiheessa. Dialogisuus näyttäytyi tässä tutkimuksessa odotetun monimuotoisena tutkimuskohteena, jonka kokonaisvaltainen tutkiminen edellyttää moninäkökulmaista lähestymistapaa. Loogiseksi jaoksi todettiin teemoittelussa kahtiajako moniäänisyyteen ja yleisökeskeiseen dialogisuuteen. Moniäänisyydessä olennainen jako syntyi tarinankerronnan ja muun lähdemateriaalien käytön välillä. Yleisökeskeisessä dialogisuudessa vastaava jako tehtiin puhuttelujen ja kuulijaryhmien nimeämisen välillä. Näiden lisäksi aineistosta tunnistettiin joitakin ilmiöitä, jotka eivät asettuneet näihin kategorioihin. Esimerkkejä näistä ovat kuulijapalautteiden käyttäminen lähdemateriaalina sekä vuorovaikutus materiaallisen ympäristön kanssa. Ohjelman dialogisuudesta tehdyt havainnot sijoittuvat kuitenkin pääosin varsin hyvin analyysia varten tuotettuihin kategorioihin. Toisen, vuorovaikutuksen laatuun keskittyvän, tutkimuskysymyksen vastaukset perustuvat luokiteltujen havaintojen tulkintoihin.

Vertailukohdaksi tämän tutkimuksen tuloksille voidaan nostaa esimerkiksi Seudun (2013) runoaineistosta tekemät havainnot. Seudun artikkelissaan esittelemät havainnot muistuttavat monilta osin tämän analyysin tuloksia. Yksi esimerkki tällaisesta yhteydestä on, että huudahdukset ja kysymykset nousivat kummassakin aineistossa keskeisiksi dialogisuuden rakentajiksi. Tätä ei voi pitää täysin yllättävänä, sillä kumpikin ilmiö on helposti havaittavissa, sillä dialogisuus rakentuu pitkälti kielellisen muodon ja funktion kautta. Nämä piirteet voidaan havaita kielestä useimmiten melko helposti. Myös Seutu havaitsee tutkimuksessaan erilaisia puhetilanteita, joiden valtasuhteet vaikuttavat keskeisesti vuorovaikutukseen. Hän kirjoittaa *ensimmäisen* ja *toisen asteen* puhetilanteista viitatakseen puhetilanteiden eroavaisuuksiin. Runoissa ensimmäisen asteen puhetilanteissa puheesta vastaa puhuja, joka myös määrittää paljolti sen, mitä toisen asteen puhetilanteissa sanotaan. Tässä tutkimuksessa toisen asteen puhetilanteita vastaavat käytännössä sellaiset puheen jaksot, joissa lainataan jotain lähdemateriaali, kun taas ensimmäisen asteen puhetilanteita voidaan verrata puhujan omiin puheosuuksiin. Puhuja voi asemoida lainaamansa lähdemateriaalien äänet haluamallaan tavalla, joten dynamiikka muistuttaa paljon runojen

sisäisen dialogisuuden dynamiikkaa. Monologiohjelma ei siis vaikuttaisi olevan ainakaan täysin oma saarekkeensa dialogisuuden tuottamisen tavoissa.

6 Pohdinta

Tämän aineiston ja teoreettisen viitekehyksen valossa näyttää siltä, että monologin dialogisuus, moniäänisyys ja monituottajaisuus ovat todellisia ilmiöitä, jotka vaikuttavat merkittävästi monologissa tuotettuihin merkityksiin. Tutkimuksessa kuvattiin eri osallistujien ja heidän ääntensä kautta toteutuvien kielellisten tekojen vaikutusta siihen, miten merkityksiä dialogissa rakennetaan.

Johdannossa esitettiin Jari Sarasvuon eräässä haastattelussa esittämä ajatus, jonka mukaan monologi voi olla dialogin tavoin järjestynyttä puhetta dialogisempaa. Tähän tutkimus ei voi ottaa suoraan kantaa, sillä asetelma ei rakennu vertailun ympärille. Kuitenkin, kuten odotettavissakin oli, Jari Sarasvuon monologiohjelmasta on mahdollista löytää luokittelun keinoja piirteitä, jotka edistävät dialogin syntymistä. Tätä tutkimusta tehtäessä syntynyt jaottelu, joka kuvaa Sarasvuon monologioiden dialogisuutta käytännössä, ei ole välttämättä pätevä kuvaamaan toisen aineiston dialogin rakentumista. Tämän aineiston dialogia se vaikuttaisi kuitenkin kuvaavan varsin laajasti, varsinkin kun otetaan huomioon, että jako pohjautuu jossain määrin kaikkiin ohjelman jaksoihin, sillä se tehtiin osittain tutkijan ohjelmasta tekemien arkihavaintojen pohjalta. Toisaalta jaon voidaan ajatella myös ohjanneen tutkimusta. Jaon kategoriat ovat kuitenkin melko laajoja, joten niiden sisälle oli mahdollista sijoittaa teemoitteluprosessissa melko runsaastikin toisistaan poikkeavia ilmiöitä, mikä edesauttoi analyysin kattavuutta. Kategorioiden laajuus näkyy analyysiin nostetuissa esimerkeissä.

Kuten aiemmin todettiin, dialogisuus käsitteenä ei ole itsestään selvä, ja se, miten dialogia käytännön tasolla tuotetaan, on todennäköisesti niin laaja ilmiö, että mahdolliset vastaavat tutkimukset tarvitsevat jatkossakin omia aineiston pohjalta tuotettuja jaotteluja, jotka edustavat tutkijoiden omia ilmiöiden jäsentämisen tapoja. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että mikäli aineistoon valittaisiin eri jaksot tai jopa täysin toinen monologiohjelma, päädyttäisiin tutkimaan ainakin joitakin samoja ilmiöitä. Esimerkiksi referointi on hyvin tavallinen kielenkäytön tapa, ja monet muut tässä tutkimuksessa tarkasteltavista ilmiöistä ovat luonteeltaan sellaisia, että niitä tuotetaan puheessa jatkuvasti ilman suurempaa suunnitelmallisuutta. Vaikka dialogisuuden ilmiöiden rajaaminen on tuotettu tämän tutkimuksen tarpeisiin, voidaan kuvausta pitää vähintäänkin suuntaa antavana, kun pohditaan, miten dialogisuutta voi ylipäättään ilmentää sellaisessa tapauksessa, jossa varsinaisia puhujia on vain yksi.

Dialogin syntymisestä kokonaisuutena voidaan sanoa, että vaikka monologista voidaan löytää runsaasti dialogia, merkittävää puhevaltaa pitää monologin varsinainen puhuja. Toisaalta tässä tutkimuksessa havaitut ilmiöt eivät vaikuta täysin vierailta myöskään dialogin tavoin järjestyneelle puheelle. Myös dialogissa yksittäinen osallistuja voi hallita tilannetta hyvinkin vahvasti omalla puhetaidollaan. Hän voi esimerkiksi puhua muista keskustelun osallistujista haluamallaan tavalla, hyödyntää lähdemateriaaleja, asemoida itsensä ja muut kielellisesti erilaisiin asemiin ja vaikuttaa sanavalinnoillaan osallistujien välisten suhteiden muodostumiseen. Keskustelun tavoin järjestyneessä dialogissa muilla on toki mahdollisuus vastata ja ottaa puhevaltaa itselleen, mutta todellisuudessa osallistumisen määrä voi olla hyvin vaihtelevaa. Moni puheenvuorojen kestossa ja lukumäärässä mitattuna passiivisempi osallistuja tai ujompi keskustelija voi kokea monologin paljon dialogisempana kuin keskustelun, jossa hänen tulee kohdistaa ajatuksensa omiin tuleviin puheenvuoroihinsa. Puhevallan käyttöä ja dialogin ohjailua voi siis tutkia tässä tutkimuksessa käytetyistä näkökulmista myös monologikontekstin ulkopuolella.

Monologissa ajatuksia voidaan ilmaista dialogisuuden keinojen avulla suoraan, mutta myös epäsuorasti. Kuulija osaa monesti tunnistaa puheesta sellaiset osat, joissa esitetään mielipiteitä. Jos mielipiteet kuitenkin ilmaistaan kiertäen, voi puhujan ja kuulijan välille syntyvä dialogi olla hyvin erilaista verrattuna suoran esittämisen kautta käytävään dialogiin. Monologimuotoinen ilmaisu tarjoaa puhujalle runsaasti esittämisen tapaan liittyviä vapauksia. Ajatuksia on mahdollista kehitellä pitkällisesti, muita tuotajatahoja hyödyntäen ja kenenkään keskeyttämättä. Jos esimerkiksi jokin mielipide esitetään alan asiantuntijan äänellä tai jonkun yksittäisen äänen kautta esitettävä mielipide positoidaan epäuskottavaan asemaan, voidaan välittää mielipiteitä osoittamatta mielipiteen laatua suoraan. Tarkoitukseni ei ole väittää dialogin kautta toimivien epäsuorien esittämisen tapojen olevan millään tavalla epärehellisiä tai haitallisia, mutta dialogisuuden keinojen käyttämistä monologimuotoisessa esityksessä pidän vaikuttavuuden näkökulmasta merkittävänä ilmiönä.

Vuorovaikutusta on kaikkialla, eikä sitä käsittelevä tutkimus tule kokonaisuudessaan koskaan valmiiksi. Erityistä huomiota institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa on kenties syytä kohdistaa sinne, missä vuorovaikutuksen yhteiskunnallinen merkitys ja vaikutus on suurinta. Sarasvuon monologiohjelma on vain yksi esimerkki monologiohjelmien genressä. Monologiohjelmat muodostavat puolestaan hyvin pienen osan yhteiskunnallisen keskustelun alustoina toimivista puheohjelmista. Dialogin funktionaalinen tarkastelu voidaan ulottaa myös muunlaisiin yhteiskunnallisiin mediatuotteisiin. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmasta olennaisia tutkimuskohteita on runsaasti. Esimerkiksi

monet radioiden aamuohjelmat ovat hyvin suosittuja, ja ne hallitsevatkin useiden työpaikkojen, ajoneuvojen ja kotien äänimaisemaa. Heikki Uimosen (2005: 221) tutkimuksessa radio on niin elimellinen osa työpaikan äänimaisemaa, että sitä pidetään päällä koko työpäivän ajan kuuntelijoiden läsnäolosta tai puuttumisesta riippumatta. Arkikokemuksen perusteella voi sanoa, että kyseinen työpaikka ei liene yksittäinen poikkeustapaus, vaan radio-ohjelmilla puhe- ja musiikkiosuuksineen on runsaasti valtaa. Siksi olisi tärkeää havainnoida, millä tavalla näissä ohjelmissa tuotetaan dialogia. Dialogisuuden tutkimista ei myöskään tarvitse rajoittaa puhuttuun kieleen. Esimerkiksi kirjallisuuden puolella tutkittavaa riittää, vaikka dialogisuuden näkökulma onkin ollut kenties jokseenkin vahvasti esillä erityisesti proosaa käsittelevässä tutkimuksessa.

Kuten aiemmin todettiin, podcastin tekeminen on nopeasti kasvava esittämisen tapa mediassa. Podcastit toimivat toisistaan hyvin poikkeavilla tavoilla, ja niitä tuotetaan erilaisilla kokoonpanoilla, joten erilaiset tavat tuottaa dialogia painottuvat eri podcasteissa vaihtelevasti. Osa podcasteista on yksittäisen toimijan kotistudiossaan pääosin yksin tuottamia, jotkut taas suurien mediatalojen tuotteita. Osa podcasteista perustuu vierailuihin, toisia puolestaan ohjaavat ensisijaisesti kuulijoiden toiveet. Toisin kuin Sarasvuon monologiohjelma, osa podcasteista on myös mainosrahoitteisia. Arkihavaintojeni perusteella kaupallisten podcastien kannalta kiinnostavaa voisi olla tutkia esimerkiksi kaupallisten tiedotteiden asemointia suhteessa ohjelmassa tuotettavaan dialogiin. Tämä tutkimus ei ole myöskään tyhjentävä esitys Sarasvuon monologiohjelman tavoista tuottaa dialogia, vaan laajemman aineiston analysoiminen ja laajemman aineiston perusteella tuotettu uusi tulkintakehys ovat tarpeen, jos kuvauksesta halutaan koko monologisarjan kannalta edustavampi. Toisaalta tämä tutkimus on myös näkökulmaltaan varsin laaja kuvaus, ja tarkempaa analyysia yksittäisestä dialogisuuden ilmiöstä voitaisiin saada syventymällä yhteen tai kahteen tutkimuksessa esitettyyn dialogisuuden muotoon. Esimerkiksi äänensävyyn vaihtelusta ja puheen rytmityksestä dialogisessa monologissa voisi tuottaa ilmiöön syventyvän tutkimuksen.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa olen havainnut puhuttavan usein dialogin tärkeydestä keskustelemisen kontekstissa. Kokonaisuudessaan tämän tutkimuksen käytännön sovellusarvon katson olevan siinä, että se tuottaa uudenlaista ymmärrystä, jonka avulla voidaan kiinnittää huomiota myös sellaisiin yhteiskunnallisen dialogin tuottamisen muotoihin, joihin ei tyypillisesti oteta huomioon. Yhteiskunnallista keskustelua käydään erilaisilla areenoilla ja kokoonpanoilla, mutta usein vaille huomiota jää se toiseikka, että monet siinä ilmaistavat ajatukset syntyvät todellisuudessa hyvin erilaisissa tilanteissa. Ne saattavat olla esimerkiksi oivalluksia, jotka syntyvät lukemisesta tai kuuntelemisesta. Huomiota kiinni-

tetään tutkimuksissa nettikirjoitteluun, väittelyihin sekä muihin yhteiskunnallisen keskustelun ilmene-
mismuotoihin, joissa nämä oivallukset tuodaan mukaan varsinaiseen keskusteluun. Monologin kuunte-
leminen on yksi dialogin muoto, jossa nämä ajatukset syntyvät. Monologia tuotettaessa ja kuunneltaes-
sa puhujan että kuulijan ajatukset voivat muotoutua uudelleen. Monologi voi olla dialogin muoto siinä
missä haastattelu tai väittelykin. Toisinaan se on dialogisempi, joskus taas vähemmän dialoginen. Sa-
malla tavalla muut dialogin muodot voivat olla dialogisia eri tavoilla ja tasoilla. Monologin mahdolli-
suus olla dialoginen tapa tuottaa yhteiskunnallista keskustelua tulisi tunnustaa avoimesti, eikä sitä tulisi
pitää muodolliselle dialogille vastakkaisena tai toisarvoisena dialogin muotona. Tämä tutkimus auttaa
toivon mukaan osaltaan kiinnittämään enemmän huomiota siihen, että monologimuotoisuus ei tarkoita
välttämättä dialogin puuttumista.

Lähteet

- ARMINEN, ILKKA 2001: *Closing of Turns in the Meeting of Alcoholics Anonymous: Member's Methods for Closing "Sharing Experiences"*. Research on Language and Social Interaction 34 s. 211–251.
- AUSTIN, J. L. & URMSON, J. O. 1962: *How to do things with words : the William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press.
- BAHTIN, MIHAIL 1991: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Helsinki: Orient Express.
- BROWN, GILLIAN & YULE, GEORGE 1983: *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BROWN, PENELOPE & LEVINSON, STEPHEN 1987: *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CAMERON, DEBORAH 2001: *Working With Spoken Discourse*. London: Sage.
- CAMERON, DEBORAH. & PANOVIĆ, IVAN 2014: *Working with written discourse*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- CHAFE, WALLACE 1994: *Discourse, consciousness, and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- ENKVIST, NILS 1978: "Coherence, Pseudo-Coherence, an Non-Coherence". Jan-Ola Östman (toim.): *Cohesion and semantics* s. 109–130. Åbo: Research Institute of the Åbo Akademi Foundation.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1989: *Language and power*. London: Longman.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 2003: *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- GERGEN, KENNETH 1994: *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GREENE, ROLAND 2017: *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. 4. ed.

- GRICE, H. P. 1975: "Logic and conversation". In P. Cole, & J. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics* s. 41–58. New York: Academic Press.
- HALLIDAY, M. A. K & HASAN, RUQAIYA 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.
- HARRÉ, ROM 1997: "Social life as rule-governed patterns of joint action." *The Message of Social Psychology: Perspectives on Mind in Society* s. 129–145. Oxford: Blackwell Publishers.
- HARRÉ, ROM & VAN LANGENHOVE, LUK 1999: *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell.
- HIRVONEN, PASI 2013: "Positioning in an inter-professional team meeting: Examining positioning theory as a methodological tool for micro-cultural group studies". *Qualitative Sociology Review* 9 s. 100–114.
- JOKINEN, ARJA; JUHILA, KIRSI & SUONINEN, EERO 1993: *Diskurssianalyysin Aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- JOKINEN, ARJA; JUHILA, KIRSI & SUONINEN, EERO 2016: *Diskurssianalyysi : teorian, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: "Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä" – Haakana, Markku & Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORPIMIES, LIISA 1978: "Some Aspects of Discourse and Cohesion". Jan-Ola Östman (toim.): *Cohesion and semantics* s. 145–164. Åbo: Research Institute of the Åbo Akademi Foundation.
- KURHILA, SALLA 2006c: "Maahanmuuttajataustaiset asiakkaat Kelan toimistossa". Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.): *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. s. 285–312. Tietolipas 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- KYLLÖNEN, MIRKA 2012: "Kirjoittajan ja lukijan läsnäolo blogissa *Kaikki mitä rakastin*". Itä-Suomen yliopisto.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- LEHTINEN, ESA 2002: "Raamatun puhuttelussa: Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa". Tampere: Tampere University Press.

- LEIWO, MATTI; LUUKKA, MINNA-RIITTA & NIKULA, TARJA 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LÄHTEENMÄKI, MIKA & DUFVA, HANNELE 1999: ”Perusteos dialogisesta kielentutkimuksesta. (Per Linell: *Approaching dialogue*)”. *Virittäjä*, 103 (4), 658-668.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÁRQUEZ-REITER, ROSINA 2000: *Linguistic politeness in Britain and Uruguay a contrastive study of requests and apologies*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- MOGHADDAM, FATHALI & HARRÉ, ROM 2010: ”Words, conflicts and political processes”. *Words of Conflict, Words of War: How the language we use in political processes sparks fighting*. Santa Barbara, CA: Praeger.
- MUKAŘOVSKÝ, JAN 1977: *The word and verbal art : selected essays*. New Haven: Yale University Press.
- MÄENPÄÄ, JAANA 2016: ”Bloggaajan vuorovaikutusroolit suosituissa blogeissa”. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MÄNTYNEN, ANNE & SHORE, SUSANNA 2006: ”Johdanto”. Mäntynen; Shore & Solin toim. *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIINIMÄKI, ANNELI 2015: *Moniääninen Moreeni: Referointi ja moniäänisyys Lauri Viidan Moreenissa*. Tampere: Tampere University Press.
- PFISTER, MANFRED. 1988. *Theory and Analysis of Drama*. Cambridge University Press
- PIETIKÄINEN SARI & MÄNTYNEN ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- RAHTU, TOINI 2005: ”Vilin pilkka: Erään haastattelun ääniä”. – Haakana, Markku & Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAJALA, ANNE-MARI 2018: ”Jari Sarasvuon uusi kausi kiinnostaa – avausjaksolle ennätyslukemat Yle Areenassa”. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/09/11/jari-sarasvuon-uusi-kaus-kiinnostaa-avausjaksolle-ennatyslukemat-yle-areenassa>. Luettu 18.12.2019.

REUNANEN, ESA 2019: ”Uutismedia verkossa 2019”. Reuters-instituutti. Digital News report - Suomen maaraportti

RUUSUVUORI, JOHANNA; HAAKANA, MARKKU, & RAEVAARA, LIISA 2001: *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskustelunanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RUUSUVUORI, JOHANNA; NIKANDER, PIRJO & HYVÄRINEN, MATTI 2010: *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.

SAARANEN-KAUPPINEN; ANITA & PUUSNIEKKA, ANNA 2006: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>. Luettu 18.12.2019.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2000: ”Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä”. – *Kielikello* 3/2000. s.

SESSIONS, INA BETH 1947: "The Dramatic Monologue", PMLA: Publications of the Modern Language Association of America, vol. 62, no. 2, s. 503–516

SEUTU, KATJA 2013: ”Runouden dialogisuudesta”. – Koivisto, A. & Nykänen, E. (2013). *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SHORE, SUSANNA 2005: ”Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon” – Haakana, Markku & Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SMITH, BARBARA HERRNSTEIN 1975: “On the Margins of Discourse.” *Critical Inquiry* 1.4: 769–798. 1975.

UIMONEN, HEIKKI 2005: *Ääntä kohti: ääniympäristön kuuntelu, muutos ja merkitys*. Tampere. Tampereen yliopisto.

YLE: ”Jari Sarasvuon uusi kausi alkaa – mitä luvassa?” <https://areena.yle.fi/1-4519349>. Viitattu 25.01.2020.

VISK = HAKULINEN, AULI; VILKUNA, MARIA; KORHONEN, RIITTA; KOIVISTO, VESA; HEINONEN, TARJA RIITTA & ALHO, IRJA. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; 2004. Viitattu 24.01.2020.

WEIGAND, EDDA 2008: “Rhetoric in the Mixed Game” *Dialogue and Rhetoric* s. 3–18. Amsterdam: John Benjamins, 2008.

WEIGAND, EDDA 2000: "The dialogic action game." In *Dialogue Analysis VII: Working with dialogue. Selected papers from the 7th IADA Conference* s. 1–18, Birmingham 1999, Malcolm Coulthard, Janet Cotterill and Frances Rock (eds). Tübingen: Niemeyer.

WEIGAND, EDDA & FELLER, SEBASTIAN 2009: *Language as dialogue: From rules to principles*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Company.

Aineistolähteet

SARASVUO, JARI 2013: "Keskustelukulttuurissa on meneillään käänne." Yle Areena.

<https://areena.yle.fi/1-1797347>. Viitattu 25.01.2020

SARASVUO, JARI 2016: "Valta kuuluu sille joka saa pitää puhetta." Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-3446070>. Viitattu 25.01.2020

SARASVUO, JARI 2018: "Jos käytät väärää sanaa, olet belsebuupi." Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-4531705>. Viitattu 25.01.2020